

PENSIOENFONDS
NOTARIAAT

jaarverslag

2019

Jaarverslag 2019
Pensioenfonds Notariaat

INHOUDSOPGAVE

KERNCIJFERS	4
VOORWOORD	5
BESTUURSVERSLAG	
1. MISSIE, DOELSTELLINGEN EN STRATEGIE	6
1.1 Missie	6
1.2 Doelstellingen, strategie en resultaten	6
2. FINANCIËLE POSITIE	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Beleidsdekkingsgraad	9
2.3 Actuele dekkingsgraad	9
2.4 Herstelplan	10
2.5 Communicatie over financiële positie	10
3. BALANSMANAGEMENT	11
3.1 Inleiding	11
3.2 Verplichtingen uitgangspunt bij technische voorzieningen	11
3.3 Ontwikkeling technische voorzieningen	11
3.4 Pensioenregelingen	12
3.5 Resultaat naar actuariële component	13
3.6 Strategische beleggingsmix	17
3.7 Portefeuilleresultaten	18
3.8 Z-score	19
3.9 Activiteiten in 2019	20
3.10 Risicohouding	22
3.11 Balansmanagement en matching	23
3.12 Renteafdekking	23
4. RISICOBEBEERSING	24
4.1 Risicomanagementbeleid	24
4.2 Strategische risico's	24
4.3 Ontwikkelingen 2019	25
4.4 Verdere ontwikkeling risicomanagement in 2019	26
4.5 Monitoring uitbesteding	26
4.6 Compliance	27
4.7 Klachten en geschillen	27
4.8 Incidenten, boetes en dwangsommen	28
4.9 Meldingen Autoriteit Persoonsgegevens	28

5. ORGANISATIE	29
5.1 Bestuursmodel	29
5.2 Organogram bestuurlijke organisatie	30
5.3 Opdrachtgever (sociale partners)	30
5.4 Uitbesteding	30
5.5 Ontwikkelingen 2019: IORPII	31
6. KOSTEN	32
6.1 Inleiding	32
6.2 Kostenbewustzijn	32
6.3 Kostenontwikkeling 2019	32
7. VOORUITBLIK	36
7.1 Financiële situatie	36
7.2 Nieuw pensioenstelsel	36
7.3 Werken aan strategische doelen	37
8. BEVINDINGEN RAAD VAN TOEZICHT EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN	38
8.1 Bevindingen raad van toezicht	38
8.2 Reactie bestuur op bevindingen raad van toezicht	41
8.3 Oordeel verantwoordingsorgaan	42
8.4 Reactie bestuur op oordeel verantwoordingsorgaan	44
9. JAARREKENING	46
10. OVERIGE GEGEVENS	85
10.1 Actuariële verklaring	85
10.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	87
11. STATISTIEKEN, PERSONALIA EN CODE PENSIOENFONDSEN	95
11.1 Statistieken	95
11.2 Personalialia	99
11.3 Nadere gegevens leden bestuursorganen	102
11.4 Code Pensioenfondsen	102
12. BEGRIPPENLIJST	110

KERNCIJFERS

	2019	2018	2017
Financiële gegevens per 31 december			
Bedragen x € 1 miljoen			
Beleidsdekkingsgraad (%)	104,8	108,1	106,9
Dekkingsgraad (%)	105,7	104,2	108,3
Pensioenvermogen	3.248	2.766	2.803
Eigen vermogen	176	111	215
Beleggingen ¹	3.264	2.716	2.733
Rendement beleggingen (%)	18,6	-0,4	3,2
Voorziening pensioenverplichtingen	3.072	2.655	2.589
Nominale rente	0,6	1,4	1,5
Premiebijdragen	60	60	61
Beleggingsopbrengsten	502	-13	96
Pensioenuitkeringen	77	76	75
Aantallen per 31 december			
Actieve deelnemers	11.354	11.189	10.972
Gewezen deelnemers	9.905	10.198	10.045
Gepensioneerden	5.140	5.028	4.901

^[1] De beleggingen onder aftrek van de derivaten die in de jaarrekening zijn opgenomen bij verplichtingen inzake derivaten.

VOORWOORD

2019 was een turbulent jaar in pensioenland. Door de aanhoudende lage rente werd de dreiging van pensioenverlagingen steeds groter. Begin juni 2019 bereikten kabinet en sociale partners een principeakkoord over de vernieuwing van het pensioenstelsel. Een akkoord dat na een lange aanloop nog veel discussies met zich mee zal brengen in de verdere uitwerking. Om het draagvlak voor dit principeakkoord te behouden, versoepelde minister Koolmees tijdelijk de rekenregels voor pensioenfondsen. Daarmee werd een grootschalige verlaging van de pensioenen voorkomen.

Financiële situatie

De versoepeling van de rekenregels was voor ons pensioenfonds niet nodig. Van een mogelijke verlaging van de pensioenen van onze deelnemers en pensioengerechtigden was namelijk geen sprake. Door de dalende rente moesten we wel meer geld reserveren voor de (toekomstige) pensioenen, bovenop de binnenkomende premies en het (extra) rendement op ons belegd vermogen. Hierdoor daalde de beleidsdekkingsgraad in 2019 verder naar 104,8%, ondanks een beleggingsrendement van 18,6%. Onze financiële situatie blijft daarmee onder druk staan. Zeker met de komst van de coronacrisis, die vanaf het eerste kwartaal van 2020 een enorme weerslag had op de financiële markten. Het laten meegroeien van de pensioenen met de prijsinflatie was om die reden - net als bij de meeste andere pensioenfondsen - ook dit jaar niet mogelijk.

Betrekken achterban bij keuzes

Bij het maken van keuzes over ons financiële - en beleggingsbeleid vinden we de mening van onze deelnemers en pensioengerechtigden belangrijk. Daarom voerden we in 2019 twee onderzoeken uit. We vroegen onze achterban naar hun mening over maatschappelijk verantwoord beleggen, maar ook naar hun risicobereidheid bij de beleggingen van het fonds. Dit laatste onderzoek verliep in nauwe samenwerking met sociale partners. De uitkomsten van beide onderzoeken gebruiken we bij onze (toekomstige) beleidskeuzes.

Verdere professionalisering organisatie

Begin 2019 werd de IORP II-richtlijn van kracht. Hierin worden nieuwe Europese eisen aan de organisatie, de communicatie en het beleggingsbeleid van een pensioenfonds gesteld. Op basis hiervan hebben we met name aandacht besteed aan de risicobeheerfunctie, het risicobeheersysteem en de auditfunctie. Daarmee hebben we onze risicobeheersing nog verder verbeterd. Ook optimaliseerden we met de aanstelling van een fiduciair adviseur en een nieuwe custodian de inrichting van het vermogensbeheerproces. De Nederlandsche Bank deed onderzoek naar onze beleggingen en het daaraan gekoppelde risicobeheer en stelde vast dat dit uitstekend op orde is.

Afscheid Hanso Idzerda

Op 1 juli 2019 liep de bestuurstermijn van bestuurslid Hanso Idzerda af. Vanaf 2012 heeft hij als onafhankelijk deskundige zijn grote kennis en ervaring op het gebied van vermogensbeheer voor Pensioenfonds Notariaat en voormalig Notarieel Pensioenfonds ingezet. Wij zijn Hanso Idzerda hiervoor zeer erkentelijk. Piet Molenaar, eveneens vermogensbeheerspecialist, volgde hem op.

Namens het bestuur van Pensioenfonds Notariaat,
mr. E.P. Greup, voorzitter

1 MISSIE, DOELSTELLINGEN EN STRATEGIE

1.1 Missie

Pensioenfonds Notariaat voert - in opdracht van sociale partners - de collectieve pensioenregelingen uit voor de (toegevoegd) notarissen, kandidaat-notarissen en medewerkers in het notariaat. Het fonds streeft ernaar dit op een solide en transparante wijze te doen, waarbij het belang van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden centraal staat in zijn denken en doen.

1.2 Doelstellingen, strategie en resultaten

Om invulling te geven aan zijn missie heeft Pensioenfonds Notariaat begin 2019 de volgende strategische doelstellingen voor de komende jaren geformuleerd:

- Het verschaffen van een zoveel mogelijk waardevast en duurzaam pensioen voor (toegevoegd) notarissen, kandidaat-notarissen en medewerkers in het notariaat op basis van door hen vastgestelde kaders, waaronder de risicohouding.
- Het bevorderen van vertrouwen bij (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden door op duidelijke en transparante wijze te communiceren.
- Het zorgen voor een toekomstbestendig fonds (inclusief uitbestedingsketen).

Strategie

Om de geformuleerde doelstellingen te bereiken, is de strategie van Pensioenfonds Notariaat gebaseerd op de volgende speerpunten:

Herstel financiële situatie

Al een aantal jaren heeft Pensioenfonds Notariaat - wettelijk gezien - onvoldoende financiële reserves om tegenvallers op te vangen. Dit betekent dat het fonds een herstelplan heeft, op basis waarvan wordt gewerkt aan een gezonde financiële situatie. Neemt de herstelkracht van het fonds af, dan neemt het bestuur zo nodig extra maatregelen.

Resultaat

De financiële situatie is in 2019 verslechterd. De beleidsdekkingsgraad daalde dit jaar naar 104,8% (2018: 108,1%). Daarmee is het ook in 2020 niet mogelijk de pensioenen te laten meegroeien met de prijsinflatie, ondanks de verruiming van het indexatiebeleid. De grens waarbij het mogelijk is de pensioenen gedeeltelijk te verhogen, is in 2019 verlaagd naar een beleidsdekkingsgraad van 110% (voorheen 114%).

In het derde kwartaal van 2019 is onder deelnemers en pensioengerechtigden een onderzoek uitgevoerd naar de gewenste risico's bij de beleggingen. Op basis van de uitkomsten kunnen we gedegen afwegingen maken in de overleggen met sociale partners over de risicohouding van het fonds. Meer risico kan leiden tot hogere rendementen. Dat kan mogelijk leiden tot het verhogen (indexeren) van de pensioenen, maar ook neemt de kans op een verlaging van de pensioenen toe. Deze afweging wordt daarom zorgvuldig gemaakt. Uit het onderzoek bleek een gematigde risicobereidheid bij deelnemers en pensioengerechtigden. Deze uitkomst nemen we mee in de verdere gesprekken met sociale partners over de risicohouding van het fonds.

Kostenbeheersing

In de afgelopen jaren is een belangrijke kostenreductie ingezet. De fusie van Stichting Notarieel Pensioenfonds (SNPF) en Stichting Bedrijfspensioenfonds voor medewerkers in het Notariaat (SBMN) in 2017 heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Duidelijk is geworden dat de toenemende wet- en regelgeving en de prijsinflatie verdere kostenverlagingen onwaarschijnlijk maken. In de komende

jaren ligt onze focus op het beheersen van kosten. Verdere digitalisering van de communicatie, efficiënte administratieprocessen en een scherpe prijsstelling bij uitbestedingen zijn hierbij belangrijk.

Resultaat

In 2019 zien we een lichte stijging van de pensioenbeheer- en vermogensbeheerkosten (zie voor een toelichting hoofdstuk 6). Er zijn maatregelen genomen die leiden tot een structureel beheersbaar kostenniveau.

Verbreiding

Na de fusie van de voormalige fondsen SNPF en SBMN in 2017 stond in de afgelopen jaren verdere schaalvergroting op de agenda. Hiermee kunnen verdere efficiëntievoordelen worden behaald. Maar een kwetsbaarheidsanalyse begin 2019 wees uit dat Pensioenfonds Notariaat ook zonder schaalvergroting zelfstandig bestaansrecht heeft voor de middellange termijn. Daarbij hebben we ook gekeken naar de criteria van De Nederlandsche Bank, waaronder de kosten. Dit maakt het mogelijk om de eigen identiteit te behouden en pensioenregelingen goed aan te kunnen laten sluiten op het specifieke karakter van het notariaat. De kosten per deelnemer zijn daarnaast ook niet het enige criterium om te toetsen of een pensioenfonds goed presteert. Ook het premieniveau en het pensioenresultaat tellen in belangrijke mate mee. Fusies of samenwerkingen worden daarom de komende jaren vooralsnog niet onderzocht. Dit speerpunt kwam in 2019 dan ook te vervallen.

Imago

Door open en transparant te zijn over de (financiële) situatie bij het fonds, de plannen, de organisatie en in de verantwoording, werken we aan verbetering van ons imago. Ook verbetering van de dienstverlening - waarbij de wensen en behoeften van de deelnemers centraal staan - dragen hieraan bij.

Resultaat

In 2019 gaven we met infographics deelnemers meer inzicht in de strategie en organisatie van het fonds. Het (verkort) jaarverslag bood daarnaast inzicht in onze (financiële) resultaten. Met de kwantitatieve onderzoeken naar risicobereidheid en maatschappelijk verantwoord beleggen gaven we deelnemers en pensioengerechtigden de mogelijkheid hun mening kenbaar te maken. Met een klantpanel van deelnemers en pensioengerechtigden spraken we over het onderwerp maatschappelijk verantwoord beleggen. Samen met onze pensioenuitvoerder TKP wordt continu bekeken op welke punten we onze dienstverlening kunnen verbeteren. Zo zijn in 2019 onder meer aansprekende en eenvoudige (digitale) communicatie-uitingen voor nieuwe deelnemers ontwikkeld. Dit is ook gebeurd voor het onderwerp relatie en pensioen. In september 2020 wordt opnieuw een imago- en klanttevredenheidsonderzoek uitgevoerd. Dan meten we in hoeverre de inspanningen hebben geleid tot een positieve ontwikkeling van het imago en het vertrouwen in het fonds ten opzichte van begin 2018.

Verdere digitalisering communicatie

In de verbetering van de dienstverlening speelt de verdere digitalisering van de communicatie een grote rol. Veel deelnemers geven aan de pensioeninformatie digitaal te willen ontvangen. Daarnaast geeft de verdergaande digitalisering de mogelijkheid om deelnemers helder inzicht te geven in hun eigen pensioensituatie op het moment dat zij daar behoefte aan hebben. Innovaties bij de pensioenuitvoerder om hier steeds verdere stappen in de zetten, worden aangemoedigd en zo mogelijk ook benut.

Resultaat

Ons bestand aan e-mailadressen nam in 2019 door verschillende acties voor alle deelnemersgroepen met zo'n 10% toe. Bij de actieve deelnemers en pensioengerechtigden lag eind 2019 het percentage rond de 64%; bij de voormalige deelnemers was dit 39%. Van de werkgevers zijn vrijwel alle e-mailadressen bekend. In 2019 vroegen we hen naar hun voorkeur voor de vorm waarin zij de premienota willen ontvangen. Het aantal werkgevers dat een digitale premienota ontvangt is daardoor toegenomen van 34% naar 65%. In 2020 willen we dit percentage verder laten groeien. Daarentegen stagneren bij de pensioenuitvoerder de innovaties in de persoonlijke online pensioenomgeving, terwijl hiermee juist het pensioenbewustzijn en de klanttevredenheid kunnen worden vergroot. We zetten daarin graag en snel stappen, maar we zijn hiervoor in belangrijke mate afhankelijk van de mogelijkheden en capaciteit bij onze pensioenuitvoerder. In 2020 onderzoeken we hoe we op dit terrein toch meer voortgang kunnen bereiken. Overigens zijn de bezoekersaantallen van de website en Mijn omgeving wel gestegen. De website kende 49.573 bezoekers (2018: 35.344) en de Mijn omgeving 14.799 bezoekers (2018: 11.782).

Bron en instroom potentiële bestuursleden

We willen komen tot een divers bestuur met bestuursleden die voldoen aan de hoge eisen die worden gesteld. Dat is een moeilijke opgave. Het vraagt meer aandacht voor de werving en opleiding van bestuursleden uit het notariaat. We trekken hierin op met de KNB, de PensioenKamer en de Bond van Medewerkers in het Notariaat (BMN).

Resultaat

Zowel BMN als de KNB droegen in 2019 een nieuw bestuurslid voor. De kandidaat namens BMN startte eind maart 2019 als bestuurslid. De door KNB voorgedragen kandidaat begint in het tweede kwartaal van 2020 als aspirant-bestuurder. Daarnaast werd een onafhankelijk deskundige aangetrokken als bestuurslid. Bij de invulling van de vacature van het bestuurslid namens de pensioengerechtigden, bleek opnieuw dat het lastig is om kandidaten uit de eigen beroepsgroep te vinden die voldoen aan de eisen van toezichthouder DNB. Daarom wordt in 2020 kritisch bekeken of het huidige bestuursmodel nog past bij Pensioenfonds Notariaat.

Toekomstbestendig fonds

In de komende jaren wordt de introductie van een nieuw pensioenstelsel verwacht. Maar ook andere wet- en regelgeving en onze externe omgeving veranderen regelmatig. Dat vraagt om een organisatie met een beheerste en integere bedrijfsvoering. Een organisatie die kan meebewegen met alle veranderingen en kan blijven voldoen aan de eisen die aan ons worden gesteld. Dit betekent dat we onze organisatie periodiek toetsen aan de criteria die DNB op het gebied van kwetsbaarheid heeft geformuleerd. Denk aan kosten, premieruimte, deelnemersbestand, kwaliteit van de administratie en bestuurlijke en operationele risico's.

Resultaat

Zoals eerder vermeld, bleek in 2019 dat Pensioenfonds Notariaat positief uit deze kwetsbaarheidstoets naar voren komt en daarmee zelfstandig bestaansrecht heeft. Om voorbereid te zijn op toekomstige ontwikkelingen, besteden we ook breder aandacht aan de financiële opzet van het fonds. Op basis van verschillende rekenmodellen en vermogensbeheervisies is de financiële haalbaarheid van de pensioenregelingen in de toekomst getoetst. Een in 2020 uit te voeren ALM-studie draagt hier verder aan bij. Daarnaast blijft het belangrijk om de organisatie steeds aan te passen aan nieuwe eisen en inzichten die gelden voor een beheerste en integere bedrijfsvoering. In dit kader hebben we het vermogensbeheerproces verder geoptimaliseerd met de aanstelling van een fiduciair adviseur en de keuze voor een nieuwe custodian (zie paragraaf 3.9). Ook zijn de sleutelfuncties voor interne audit, actuariel en risicomanagement ingevuld.

2 FINANCIËLE POSITIE

2.1 Inleiding

De zogenoemde dekkingsgraad is de financiële graadmeter van een pensioenfonds. Het is de verhouding tussen het vermogen en de voorziening die nodig is om de huidige en toekomstige pensioenuitkeringen (de pensioenverplichtingen) te kunnen betalen. Is de dekkingsgraad 100%, dan heeft het pensioenfonds precies genoeg geld om alle pensioenen te betalen (exclusief toeslagverlening). Hoe hoger de dekkingsgraad, hoe beter de financiële situatie. Besluiten over het verhogen of verlagen van de pensioenen worden gemaakt op basis van de beleidsdekkingsgraad. Dit is de gemiddelde dekkingsgraad over de laatste twaalf maanden. De actuele dekkingsgraad is een momentopname: het geeft de financiële situatie op één moment weer.

2.2 Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is in 2019 gedaald van 108,1% naar 104,8%. Daarmee lag de beleidsdekkingsgraad eind 2019 onder de vereiste beleidsdekkingsgraad van 113,3%. Vernieuwing van het herstelplan in het eerste kwartaal van 2020 was daarom nodig.

2.3 Actuele dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad van Pensioenfonds Notariaat is per eind 2019 105,7%. Eind 2018 bedroeg de actuele dekkingsgraad 104,2%. Daarmee is sprake van een geringe stijging van de actuele dekkingsgraad in het afgelopen jaar. Tot augustus 2019 was er sprake van een continue daling van de actuele dekkingsgraad. De oorzaak daarvan was met name de dalende rente. Vanaf augustus 2019 volgde een herstel van de actuele dekkingsgraad. Vooral in november en december steeg deze graadmeter vanwege positieve beleggingsrendementen en een stijgende rente.

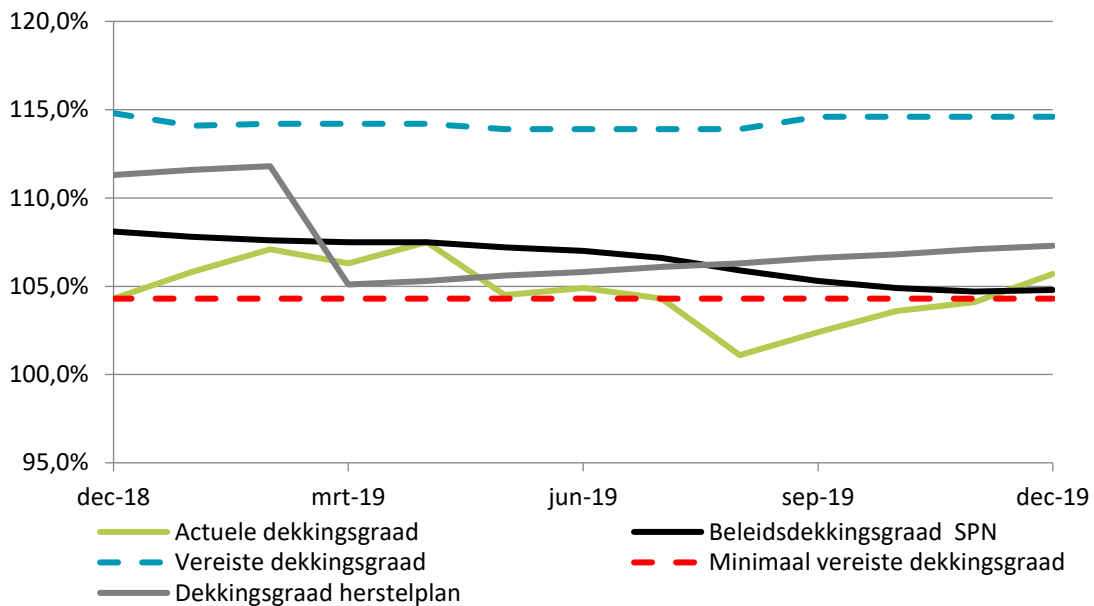
Mutaties in de actuele dekkingsgraad

In de volgende tabel zijn de belangrijkste oorzaken voor de verandering van de actuele dekkingsgraad opgenomen, inclusief het effect ervan.

	2019	2018
	In procentpunt	
Premie	-0,6	-0,5
Uitkering	0,1	0,2
Beleggingsrendementen (exclusief renteafdekking)	19,7	-0,2
Wijziging rentetermijnstructuur voorziening pensioenverplichtingen	-14,4	-4,6
Wijziging grondslagen	-3,3	1,0
Totaal	1,5	-4,1

Het vermogen van Pensioenfonds Notariaat steeg in 2019 met € 482 miljoen tot € 3.248 miljoen. De vermogensmutatie is het saldo van de beleggingsopbrengsten, de ontvangen pensioenpremies, de betaalde pensioenuitkeringen, de mutatie van de technische voorziening en de uitvoeringskosten. Het rendement over het belegd vermogen bedroeg 18,6% (2018: -/ - 0,40%). De voorziening pensioenverplichtingen steeg in 2019 met € 417 miljoen tot € 3.072 miljoen (zie ook hoofdstuk 3).

In onderstaande grafiek is het verloop van de verschillende dekkinggraden in 2019 weergegeven:

2.4 Herstelplan

Omdat de beleidsdekkinggraad lager dan 113,3% is, heeft Pensioenfonds Notariaat een reservetekort. Dit betekent dat we over een herstelplan moeten beschikken, jaarlijks het al gevolgde herstelplan moet evalueren en een nieuw herstelplan moeten opstellen. Het nieuwe herstelplan is begin 2020 ingediend bij toezichthouder De Nederlandsche Bank (DNB) en beoogt dat we per eind 2023 uit herstel zijn (beleidsdekkinggraad van minimaal 113,3%). Aan het einde van de herstelperiode (ultimo 2029) wordt een beleidsdekkinggraad van circa 123% verwacht. In het herstelplan wordt gerekend met de maximaal toegestane uitgangspunten ten aanzien van het beleggingsrendement en de renteontwikkeling in de toekomst.

2.5 Communicatie over financiële positie

Onze (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden willen we een helder en realistisch beeld geven van hun toekomstige pensioen. Dus is het belangrijk hen ook te informeren over de financiële situatie van het fonds. Een (toekomstige) verhoging of verlaging van hun pensioen heeft immers invloed op hun koopkracht. In onder meer het uniform pensioenoverzicht (UPO), het Pensioen 1-2-3 (pensioeninformatie in lagen) en onze digitale nieuwsbrief geven we hierover informatie. Op onze website is steeds de actuele (beleids)dekkinggraad te vinden. En ook informatie over wanneer een verhoging of verlaging van het pensioen aan de orde is. In onze communicatie zijn we open en eerlijk over de verwachtingen voor de toekomst: (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden moeten op basis van de huidige inzichten rekening houden met de mogelijkheid dat in de komende jaren hun pensioen niet wordt verhoogd. Op korte termijn wordt geen verlaging van de pensioenen verwacht. Maar dit is bij een verdere verslechtering van de financiële situatie van het fonds in de toekomst niet uitgesloten.

3 BALANSMANAGEMENT

3.1 Inleiding

Een pensioenfonds kent verplichtingen, de (toekomstige) pensioenuitkeringen, en bezittingen, de beleggingen van het fonds. Het afstemmen van de beleggingen op de verplichtingen van een pensioenfonds heet balansmanagement. In dit hoofdstuk staat hoe de verplichtingen en de beleggingen zijn samengesteld, hoe de ontwikkeling ervan verliep en hoe de afstemming plaatsvond in 2019. Ons doel is om te voldoen aan de pensioenambitie die geformuleerd staat in de pensioenopdracht. Dit betekent dat de nominale pensioenen zo veel mogelijk gerealiseerd moeten worden. Om daarnaast de pensioenen te kunnen laten meegroeien met de prijsinflatie, is het nodig met een geaccepteerd risico extra rendement op de ingelegde premies te behalen.

VERPLICHTINGEN

3.2 Verplichtingen uitgangspunt bij technische voorzieningen

De verplichtingen van een pensioenfonds bestaan uit de pensioenuitkeringen die het fonds in de toekomst moet uitkeren aan (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Hiervoor houdt het fonds een voorziening aan die wordt gewaardeerd op basis van de actuariële grondslagen, zoals opgenomen in de Actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn). Deze voorziening, in de jaarrekening aangeduid als technische voorzieningen, wijzigt door veranderingen in het deelnemersbestand en wijziging van de actuariële veronderstellingen, waaronder de disconteringsvoet (rente).

3.3 Ontwikkeling technische voorzieningen

De technische voorzieningen bestaan uit een voorziening pensioenverplichtingen voor rekening en risico van het pensioenfonds en de voorziening die is ondergebracht bij een verzekeraar met een garantiecontract. In onderstaande tabel is de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen voor rekening en risico van het fonds opgenomen (bedragen x € 1.000).

	2019	2018
Stand per 1 januari	2.628.226	2.561.165
<i>Toevoegingen:</i>		
Aanspraken en risicopremies	68.278	62.318
Overgenomen pensioenverplichtingen	1.167	727
Mutatie marktrente en interesttoevoeging	418.800	108.303
Wijziging actuariële grondslagen of methoden	8.310	-26.553
<i>Onttrekkingen:</i>		
Uitkeringen	-74.137	-73.288
Overgedragen pensioenverplichtingen	-1.919	-3.538
Vrijval van kosten	-1.647	-1.623
Resultaat op kanssystemen, correcties en overige resultaten	-3.763	715
Stand per 31 december	3.043.315	2.628.226

De totale technische voorzieningen zijn als volgt opgebouwd (bedragen x € 1.000):

	2019	2018
Aanspraken voor risico van het fonds	3.043.315	2.628.226
Herverzekerde aanspraken voor rekening van het fonds	28.334	26.420
Totaal	3.071.649	2.654.646

3.4 Pensioenregelingen

Pensioenfonds Notariaat kent drie pensioenregelingen, vastgelegd in twee pensioenreglementen. Het betreft een pensioenregeling voor de zelfstandig gevestigde (kandidaat-)notarissen, een pensioenregeling voor toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen in loondienst en een pensioenregeling voor de overige functies in het notariaat. Elke regeling kent een eigen doorsneepremie. De PensioenKamer en de Bond van Medewerkers in het Notariaat zijn als sociale partners verantwoordelijk voor de inhoud van de pensioenregelingen.

Kenmerken pensioenregelingen

De drie pensioenregelingen kennen de volgende overeenkomsten:

1. De regelingen zijn gebaseerd op het middelloonsysteem met voorwaardelijke indexatie;
2. De regelingen bieden naast het ouderdomspensioen een nabestaandenpensioen;
3. Bij arbeidsongeschiktheid is sprake van premievrije voortzetting van de pensioenopbouw;
4. De regelingen bieden keuzemogelijkheden bij pensionering (vroeger/later met pensioen, hoog/laag-constructie, uitruil van partnerpensioen);
5. De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.

De pensioenregeling voor kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen voorziet bovendien in een arbeidsongeschiktheidspensioen.

De belangrijkste verschillen in de pensioenregelingen zijn het salarisdeel waarover pensioen wordt opgebouwd en de invulling van het arbeidsongeschiktheidspensioen. Verder zijn de karakteristieken van de deelnemersgroepen onderling sterk verschillend.

Hieronder staan de franchise en het maximum pensioengevend salaris per pensioenregeling op een rij (2019).

Pensioenregeling	Franchise in €	Maximum pensioengevend salaris in €
Zelfstandig gevestigde (kandidaat-) notarissen	14.770	55.927
Toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen in loondienst	14.770	63.866
Overige functies in het notariaat	16.690	97.643

Toeslagambitie

Pensioenfonds Notariaat heeft de ambitie om de pensioenen waardevast te houden door verhoging van de (opgebouwde) pensioenen (toeslagverlening). Op basis van de huidige inzichten wordt

verwacht dat een verhoging van de pensioenen van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden in de komende jaren niet mogelijk is.

3.5 Resultaat naar actuariële component

Het resultaat van het fonds kan worden geanalyseerd naar actuariële oorzaken. Hieronder een overzicht van het resultaat naar actuariële component (bedragen x € 1.000).

	2019	2018
<i>Resultaat op beleggingsopbrengsten, intrest en indexatie</i>		
Beleggingsopbrengsten	502.137	-13.480
Benodigde interest/mutatie marktrente	-418.800	-108.303
Indexatie	-	-
	83.337	-121.783

De beleggingsopbrengsten zijn gelijk aan de in de jaarrekening verantwoorde opbrengsten (€ 510.289 gecorrigeerd voor de aan vermogensbeheer doorbelaste kosten, zijnde € 8.152). De lasten voor indexatie en de benodigde interesttoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen worden gefinancierd uit de beleggingsopbrengsten. De lasten van de indexatie betreffen de kosten van de inkoop van een (eventuele) toegepaste verhoging (toeslag) van de pensioenaanspraken per 1 januari volgend op het verslagjaar. In 2019 is op de pensioenaanspraken van de (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden geen voorwaardelijke toeslag verleend.

Bij de vaststelling van de actuariel benodigde intrest voor 2019 is de door DNB vastgestelde rentetermijnstructuur gehanteerd. Dit resulteerde in een verhoging van de technische voorziening van € 424.914. De benodigde interest bedroeg negatief € 6.114, wat leidde tot een verlaging van de technische voorziening.

	2019	2018
<i>Resultaat op premie</i>		
Feitelijke premie	59.648	60.468
Actuariel benodigde premie	-73.659	-67.595
	-14.011	- 7.127

De actuariel benodigde premie is gelijk aan de niet-gedempte kostendeckende premie (€ 83.324), exclusief de opslag voor vereist eigen vermogen bij deze pensioenopbouw (€ 9.659).

De totale pensioenlasten bestaan uit de kosten van de pensioenopbouw, risicopremies, de actuariel benodigde rente en een opslag voor de uitvoeringskosten. De jaarlijkse pensioenpremie wordt vooraf vastgesteld. Voor de pensioenopbouw in het verslagjaar wordt jaarlijks vooraf een actuariel benodigde premie berekend. Het verschil tussen de (gedempte) actuariel benodigde premie en de feitelijke premie vormt het resultaat op de premie. Dit resultaat is beschikbaar voor het bereiken of in stand houden van het vereist eigen vermogen. Het resultaat is negatief, evenals in 2018. Dit betekent dat de pensioenpremie niet voldoende is om op basis van de huidige rentestand de pensioenopbouw volledig te financieren.

Financiering van toeslagen vindt plaats vanuit het overrendement.

De niet-gedempte kostendekkende premie, de gedempte kostendekkende premie en de feitelijke premie ontwikkelden zich als volgt (exclusief de premies voor herverzekering).

	2019	2018
Niet-gedempte kostendekkende premie	83.324	76.845
Gedempte kostendekkende premie	58.797	59.022
Feitelijke premie	59.648	60.468

De niet-gedempte kostendekkende premie is als volgt opgebouwd:

	2019	2018
Actuarieel benodigde koopsom voor pensioenopbouw en risicodekking	69.937	63.909
Opslag voor vereist eigen vermogen bij deze pensioenopbouw	9.795	9.235
Opslag voor uitvoeringskosten	3.592	3.701
Niet-gedempte kostendekkende premie	83.324	76.845

Het fonds hanteert een premiesystematiek waarbij demping wordt toegepast (gedempte kostendekkende premie). Het Financieel Toetsingskader biedt deze mogelijkheid. Demping geeft een stabielere pensioenpremie over een periode van telkens vijf jaar.

Door demping kwam er de afgelopen jaren minder geld binnen dan de feitelijke kosten van de pensioenopbouw in het betreffende jaar. Dit komt tot uitdrukking in de premiedekkingsgraad die voor 2019 79,7% (2018: 88,5%) bedraagt. Een premiedekkingsgraad lager dan 100% heeft een negatief effect op de dekkingsgraad van het fonds. Het fonds vindt dit acceptabel als de premie op langere termijn naar verwachting kostendekkend is. Daarnaast is demping nodig om de door sociale partners gewenste stabiele premie te kunnen realiseren. Vanwege de aanhoudende lage premiedekkingsgraad zal het bestuur het premiebeleid voor de nieuwe periode van vijf jaar, die ingaat per 2021, heroverwegen.

De gedempte kostendekkende premie bedraagt in 2019 € 58.797. De ontvangen feitelijke premie bedraagt € 59.647 en is dus hoger dan de minimaal te ontvangen premiebijdrage (gedempte kostendekkende premie).

	2019	2018
<i>Resultaat op kosten</i>		
Beschikbaar uit premie en voorziening	5.369	5.194
Aanwending uitvoeringskosten	-5.238	-5.208
	131	-14

In de pensioenpremie is een opslag opgenomen om de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling te dekken (€ 3.722). De voorziening pensioenverplichtingen kent daarnaast een opslag van 2,2%. Deze komt beschikbaar bij het uitkeren van pensioenen (€ 1.647). De aanwending uitvoeringskosten betreffen de dotatie aan de kostenvoorziening als onderdeel van de technische voorziening (€ 1.337) en de in de jaarrekening verantwoorde kosten (€ 3.901). In dit laatste onderdeel zijn de vermogensbeheerkosten en de aan vermogensbeheer doorbelaste kosten niet inbegrepen. Die worden ten laste van de beleggingsopbrengsten gebracht.

Het verloop van de kostenvoorziening, die onderdeel uitmaakt van de technische voorzieningen, is als volgt.

	2019	2018
Stand per 1 januari	56.450	55.027
Toevoeging vanuit opslag op premie	1.337	1.225
Vrijval vanwege pensioenuitkeringen	-1.647	-1.623
Overige mutaties	9.245	-1.821
Stand per 31 december	65.385	56.450

Onder overige mutaties is onder andere begrepen het effect van het meebewegen van deze voorziening met de fluctuatie van de rentetermijnstructuur. In 2019 is de hoogte van kostenvoorziening nader bekeken en beoordeeld als prudent.

	2019	2018
<i>Resultaat op leven</i>		
Werkelijke vrijval en beschikbaar uit premie	32.315	30.315
Verwachte vrijval en benodigd vanwege overlijden	-31.928	-30.981
	387	-666

Bij de financiering van de pensioenregeling wordt rekening gehouden met de gemiddelde levensverwachting in Nederland. Doordat het werkelijke overlijden van deelnemers en pensioengerechtigden afwijkt van deze verwachting, ontstaat een resultaat op leven. In 2019 was er sprake van een resultaat op leven van € 387 positief (2018: € 666 negatief).

	2019	2018
<i>Resultaat op arbeidsongeschiktheid</i>		
Beschikbaar uit risicokoopsom	4.525	4.102
Benodigde toevoeging zieke deelnemers (IBNR)	-15	-964
Mutatie in arbeidsongeschiktheid	-902	-2.542
	3.608	596

In de pensioenpremie is een opslag inbegrepen voor de kosten van het verlenen van premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid. Daartegenover staat de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen om dit onderdeel in de toekomst te kunnen financieren. Het resultaat op

arbeidsongeschiktheid geeft aan in hoeverre de hiervoor bestemde middelen de kosten dekken. Dit resultaat was in 2019 € 3.608 positief (2018: € 596 positief). Het resultaat op arbeidsongeschiktheid heeft betrekking op de in eigen beheer gehouden premievrije opbouw bij arbeidsongeschiktheid. De verzekering van het arbeidsongeschiktheidspensioen (en het daarin besloten arbeidsongeschiktheidsrisico) is ondergebracht bij een herverzekeraar.

	2019	2018
<i>Overige resultaten</i>		
Resultaat op uitkeringen	-252	-165
Resultaat op waardeoverdrachten	242	152
Actuarieel resultaat op mutaties	-232	-645
Aanpassing actuariële grondslagen	-8.310	26.553
Overige en correcties	97	-16
	-8.455	25.879

Het resultaat op uitkeringen (-/- € 252) geeft aan in hoeverre de werkelijke uitkeringen afwijken van het verwachte uitkeringenpatroon. Daarin zijn de actuariële effecten van een hoog/laag-pensioen en pensioenuitstel meegenomen.

Het resultaat op waardeoverdrachten (€ 242) wordt veroorzaakt door een afwijking tussen de wettelijke rekenregels die van toepassing zijn bij waardeoverdrachten en de actuariële grondslagen die het fonds zelf hanteert. Het actuarieel resultaat op mutaties (-/- € 232) betreft resultaten die worden veroorzaakt door actuariële effecten vanwege een afwijking tussen waarneming en veronderstelling.

Onder aanpassing actuariële grondslagen is opgenomen het effect van de wijziging van het aangenomen leeftijdsverschil tussen man en vrouw. Deze was -3 jaar (vrouw ouder dan man) en is nu gesteld op -2 jaar. Hiervoor was een toevoeging aan de technische voorziening nodig van € 8.310.

Onder overige en correcties zijn tot slot overige baten en lasten verantwoord van € 97.

	2019	2018
Totaal resultaat	64.997	-103.115

BELEGGINGEN

3.6 Strategische beleggingsmix

De strategische beleggingsportefeuille van Pensioenfonds Notariaat bestaat uit een matchingportefeuille en een returnportefeuille. De matchingportefeuille is bedoeld voor het beheersen van het renterisico van de pensioenverplichtingen. Uit de returnportefeuille moet het extra rendement voor de benodigde stijging van de dekkingsgraad komen. Er is geen normallocatie voor deze portefeuilles. Het betreft een verdeling die jaarlijks door het bestuur wordt vastgesteld en daarna de ontwikkeling van de beleggingsportefeuille volgt.

Om de pensioenuitkeringen op korte en lange termijn veilig te stellen worden de ingelegde premies op een verantwoorde en solide wijze belegd. Voor de vaststelling van het beleggingsbeleid is in 2016 een asset liability management (ALM)-studie uitgevoerd. Hierbij beoordelen we of de uitgangspunten van de ALM nog passen bij de huidige economische situatie. De uitkomsten en de recent uitgevoerde risicobudgetteringsstudie geven geen aanleiding om wijzigingen in de normportefeuille aan te brengen. Dit betekent dat:

1. De beleggingsportefeuille is ingericht op basis van een matching- en returnportefeuille;
2. Voor het risicobeheer en de uitvoering van het renteafdekkingsbeleid wordt uitgegaan van de ultimate forward rate (UFR)-methodiek. Dit is de rekenrente die DNB hanteert voor het waarden van de toekomstige pensioenverplichtingen. Het nominale renterisico onder de UFR wordt voor 80% afgedekt;
3. De strategische mix kent 65% vastrentende waarden en 35% zakelijke waarden (beide met een bandbreedte van + of - 5%);
4. De strategische normverdeling tussen de matching- en returnportefeuille die hieruit volgt is 51,6% versus 48,4%;
5. Een aanvullende risicomaatstaf ten opzichte van de verplichtingen is vastgesteld. Deze maatstaf is opgenomen in het beleggingsplan en wordt gebruikt bij de monitoring van de beleggingsportefeuille. De risicomaatstaf is meer richtinggevend voor beleid, monitoring en bijsturing van de portefeuille, dan een harde bovengrens.

Bij de vaststelling van de normportefeuille voor 2019 is opgemerkt dat het fonds voor de berekening van de Z-score voor de staatobligaties/swaps in de matchingportefeuille een andere benchmark gebruikt dan voor de performancemeting van deze beleggingscategorieën. Dit komt voort uit accounting regelgeving en als gevolg hiervan wordt een Z-scorerisico gelopen. Met de accountant zijn hierover gedurende 2019 diverse gesprekken gevoerd. Met zijn goedkeuring worden de verplichtingen als benchmark gebruikt voor zowel de berekening van de Z-score als de performancemeting onder de voorwaarde dat de verplichtingen worden vastgesteld op basis van een onafhankelijk oordeel. Het bestuur heeft de normportefeuille 2019 inclusief de benchmarks opnieuw vastgesteld in november 2019. Deze normportefeuille geldt vanaf 1 januari 2019.

In de volgende tabel is de normportefeuille 2019 opgenomen.

Categorie	1-1-2019		Minimum	Maximum
- Obligaties			Floating	Floating
- Rente overlay (derivaten)			Floating	Floating
- Liquiditeiten			Floating	Floating
- Hypotheken			Floating	Floating
Matchingportefeuille	51,6%			
Bedrijfsobligaties	12,0%	24,7%	19,7%	29,7%
Aandelen	31,2%	64,4%	54,4%	74,4%
Private equity	1,3%	2,7%	Floating	Floating
High yield	3,3%	6,9%	1,9%	11,9%
Direct vastgoed	0,2%	0,5%	Floating	Floating
Liquide middelen	0,4%	0,8%	0,0%	5,0%
Returnportefeuille	48,4%	100%	Floating	Floating
TOTAAL	100,0%			

De genoemde bandbreedtes kunnen worden gebruikt voor tussentijdse beleidsaanpassingen.

Kijkend naar het karakter van de beleggingscategorieën, kunnen bedrijfsobligaties worden gezien als onderdeel van de matchingportefeuille. De verhouding tussen de matching- en de returnportefeuille wordt dan 67,4% versus 32,6%.

In onderstaande tabel is de assetmix opgenomen.

Overzicht portefeuille	Wegingen (%)			Bandbreedte
	31-12-2019	Norm	Δ	
Vastrentende waarden	67,4%	65,0%	2,4%	65% - 75%
Aandelen, private equity, vastgoed	32,5%	35,0%	-2,5%	25% - 35%
Liquiditeiten	0,1%	0,0%	0,1%	0% - 5%
TOTAAL	100,0%	100,0%		

3.7 Portefeuilleresultaten

Matchingportefeuille

De matchingportefeuille heeft als belangrijkste functie de ontwikkeling van de pensioenverplichtingen te volgen. De waarde van de pensioenverplichtingen beweegt mee met de rente. Met de matchingportefeuille wil het fonds ervoor zorgen dat de bezittingen van het fonds op dezelfde wijze meebewegen. Dit geeft een stabiele dekkingsgraad.

Om dit te bereiken worden zowel staatsleningen als renteswaps aangehouden met looptijden die overeenkomen met de verplichtingen. Ook hypotheken en de creditportefeuille maken deel uit van de matchingportefeuille. Vanwege de bijkomende risico's kent het gebruik van renteswaps een bovengrens. Het strategisch renteafdekkingspercentage dat wordt gehanteerd voor de pensioenverplichtingen bedraagt 80%. Hierbij wordt een bandbreedte van 5% gehanteerd. In 2019 is de rente per saldo flink gedaald. Dit leidde tot een daling van de dekkingsgraad. Door de afdekking van de rentebeweging in de pensioenverplichtingen is deze daling voor een groot deel gecompenseerd. Op de matchingportefeuille is een resultaat behaald van 18,1% ten opzichte van een benchmarkresultaat van 22,3%.

Het achterblijven bij de benchmark wordt deels veroorzaakt doordat een deel van de matchingportefeuille (circa 10%) wordt ingevuld met de hypotheek- en creditportefeuille. Daarvan worden de rendementen niet volledig als matchingrendement gepresenteerd. Daarnaast leidt de opzet van het huidige mandaat tot een lagere afdekking dan beoogd. Daarom wordt dit mandaat in 2020 nader geanalyseerd en waar nodig bijgesteld.

Returnportefeuille

In de returnportefeuille - bedoeld voor extra rendement - zijn de volgende categorieën opgenomen: wereldwijde aandelen, aandelen opkomende markten, bedrijfsobligaties, high yield obligaties, direct vastgoed en private equity. Op jaarbasis behaalde de returnportefeuille een positief resultaat van 18,8%. Dit resultaat is licht hoger dan het benchmarkresultaat.

De gehele aandelenportefeuille werd passief belegd. Na het afdekken van het valutarisico kende de totale aandelenportefeuille over het jaar 2019 een rendement van 25,5% (benchmark: 24,9%). Het afdekken van het valutarisico had een negatief effect in 2019. Het behaalde aandelenrendement vóór het afdekken van het valutarisico was 29,6%. Aandelen opkomende markten presteerden in 2019 met een rendement van 21,7% iets lager dan aandelen wereldwijd (26,0%).

De portefeuille bedrijfsleningen behaalde over 2019 een resultaat van 6,7%. Dit was circa 0,5% beter dan het resultaat van de benchmark (6,2%). Omdat deze portefeuille actief werd beheerd, was een positieve afwijking ten opzichte van de benchmark te verwachten. Het high yield fonds kende over 2019 een rendement van 11,1%. Dit was 0,2% hoger dan het benchmarkresultaat (10,9%). Het rendement van private equity bedroeg 5,1%. Het benchmarkresultaat is gelijk aan het daadwerkelijk behaalde rendement. In 2019 hebben de private equity partijen gezamenlijk € 10,1 miljoen uitgekeerd.

Totaalrendement

Het totaalrendement in 2019 bedroeg 18,6%. Dit was lager dan het rendement van de benchmark (20,9%).

Werkelijk rendement versus benchmarkrendement

	Werkelijk	Benchmark
Returnportefeuille	18,8%	18,5%
Matchingportefeuille	18,1%	22,3%
Totaal	18,6%	20,9%

3.8 Z-score

De Z-score is een maatstaf om de verhouding van de feitelijke beleggingsresultaten van een pensioenfonds ten opzichte van de door het fonds geselecteerde benchmarks (normrendementen) weer te geven. Het fonds is gekwalificeerd als een verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds en moet jaarlijks een Z-score berekenen en een performancetoets uitvoeren.

De maatstaf voor de performancetoets, de gemiddelde Z-score over normaal gesproken vijf jaar, is 0 of hoger. Aangezien Pensioenfonds Notariaat pas circa drie jaar bestaat, is de maatstaf voor de performancetoets over vijf jaar nog niet te bepalen. De berekende Z-score betreft alleen 2017, 2018 en 2019 en geeft daarmee nog geen goed beeld. De Z-score van Pensioenfonds Notariaat in 2019 bedraagt -0,75. Het totale rendement was over 2019 met 18,6% positief. De score voor de performancetoets was in 2019 0,58. De wettelijke minimumscore die behaald moet worden voor de performancetoets is -1,28.

	2019	2018
Feitelijk rendement	18,58	-0,40
Normrendement	19,59	-2,80
Z-score	-0,75	1,93
Performancetoets	0,58	1,25
Wettelijke correctiefactor	1,28	1,28

3.9 Activiteiten in 2019

Project Fiduciair

In december 2018 heeft het bestuur de definitieve keuze voor een vermogensbeheermodel gemaakt. In dit model gaat de fiduciair het fonds met name adviseren over de portefeuilleconstructie en de selectie en monitoring van vermogensbeheerders. De fiduciair mag niet zelf (een deel van het) vermogen van het fonds beheren.

In 2019 werd gestart met de implementatie en is een stuurgroep ingesteld. Gelet op de samenhang met het project Custodian is deze stuurgroep gelijk aan de stuurgroep voor het project Custodian. Daarnaast is een werkgroep ingesteld en externe begeleiding ingehuurd. De stuurgroep heeft een shortlist opgesteld van de partijen die een request for proposal (rfp) ontvingen. De beantwoording van de rfp's is beoordeeld en partijen zijn in de gelegenheid gesteld om de rfp nader toe te lichten. Hierna is een primaire onderhandelingspartij geselecteerd: NN Investment Partners. Met deze partij is op hoofdlijnen overeenstemming bereikt over de invulling van de dienstverlening. De verdere contractonderhandelingen zijn in het eerste kwartaal van 2020 afgerond. De dienstverlening van de fiduciair adviseur is gestart per 1 januari 2020.

Project Custodian

Eind 2018 startte het bestuur met de selectie van een nieuwe custodian. Na een bredere *request for information* ontvingen vier partijen een rfp. Eén partij gaf aan niet te willen deelnemen aan de uitvraag. De beantwoording van de overige rfp's is beoordeeld, er zijn referentiepartijen bezocht en bedrijfsbezoeken geweest. Als resultaat hiervan werden twee partijen geselecteerd. Met deze partijen werd aanvullend gesproken en dieper op een aantal operationele processen ingegaan. Met één partij, BNY Mellon, zijn uiteindelijk de contractuele onderhandelingen en het operationele implementatietraject gestart. Een belangrijk onderdeel van de transitie was het fysiek overboeken van de stukken en liquide middelen. Dit proces is vooraf uitvoerig met alle partijen doorgesproken en vastgelegd, ook met de accountant en risicomanager van het fonds. Daarnaast besloot het bestuur een trade freezeperiode in te stellen om de overgang eind 2019 soepeler te laten verlopen. De implementatie is geheel volgens planning verlopen, waardoor BNY Mellon per 1 januari 2020 aan de slag kon als de nieuwe custodian.

ESG-beleid (Environmental, Social en Governance)

In 2019 is het ESG-beleid nader uitgewerkt, waarbij onder meer de uitkomsten van het onderzoek onder de achterban zijn benut (zie onderstaande paragraaf). Op basis hiervan is het ESG-beleid eind 2019 aangescherpt. Gelijktijdig werd een analyse gemaakt van de mogelijkheden van de implementatie van het ESG-beleid in de aandelenportefeuille. Met deze analyse zijn onder meer de kosten hiervoor inzichtelijk gemaakt. Om geen onnodige kosten te maken, is ervoor gekozen de implementatie van het ESG-beleid en die van de uitkomsten van de ALM-studie waar mogelijk samen te laten vallen. De ALM-studie wordt in het tweede kwartaal van 2020 uitgevoerd. Daarnaast is bij de selectie van de fiduciair adviseur ook getoetst op de ESG-capaciteiten van de verschillende partijen.

Met de nieuwe fiduciair adviseur NN Investment Partners - die begin 2020 startte - wordt het ESG-beleid verder geïmplementeerd.

Onderzoek maatschappelijk verantwoord beleggen

Voor de verdere invulling van het ESG-beleid zijn deelnemers en pensioengerechtigden gevraagd naar hun mening over maatschappelijk verantwoord beleggen. Dit gebeurde in het voorjaar van 2019 met een online enquête. Hieraan deden in totaal 1.142 deelnemers en pensioengerechtigden mee. Uit het onderzoek wordt duidelijk dat driekwart van de doelgroepen het (heel erg) belangrijk vindt dat Pensioenfonds Notariaat het pensioengeld op een maatschappelijk verantwoorde manier belegt. Daarbij vindt de helft rendement minimaal even belangrijk.

Ook komt duidelijk naar voren welke thema's de respondenten niet toelaatbaar vinden, bijvoorbeeld fraude, kinderarbeid en wapenhandel. Maar ook welke thema's zij juist wel bij Pensioenfonds Notariaat vinden passen. In de top 3 staan hier gezondheid en welzijn, goed onderwijs en duurzame en betaalbare energie. De actieve deelnemers en de pensioengerechtigden denken hier hetzelfde over. 60% van de respondenten vindt dat Pensioenfonds Notariaat niet zou moeten beleggen in bepaalde sectoren, bedrijven of landen om zo invloed uit te oefenen op het beleid van een onderneming.

Medio juli 2019 toetste het fonds de uitkomsten bij een onderzoekspanel, om meer te horen over de motieven en denkbeelden bij de achterban. Zowel het belang van een goed rendement (de economische waarde van de beleggingen is leidend) als het belang van een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid (verantwoordelijkheid voor de toekomst van de aarde) kwamen ook daaruit naar voren.

De uitkomsten wijken iets af van het in 2018 vastgestelde ESG-beleid. Om die reden heeft het bestuur besloten het ESG-beleid aan te scherpen, zodat het beleid de uitkomsten goed weerspiegelt.

On-site onderzoek DNB naar beleggingen en risicobeheer

In mei 2019 kondigde DNB een beleggingsonderzoek aan. Het betrof een regulier onderzoek van DNB bij Nederlandse pensioenfondsen. Dit onderzoek was vooral procesgericht: hoe komt het bestuur tot de opzet en inrichting van het (beleggings)beleid? Hiervoor wilde DNB inzicht in fondsdocumenten en hield zij interviews met diverse bestuursleden, de directeur en de externe adviseur van de beleggingscommissie. Begin oktober heeft het bestuur het definitieve onderzoeksrapport van DNB ontvangen. Conclusies uit dit intensieve onderzoek zijn, dat het bestuur zijn verantwoordelijkheden op het gebied van beleggingen op adequate wijze invult en het risicobeheer goed verloopt. Op een zeer beperkte aantal verbeterpunten, met name evaluatie en monitoring, is inmiddels actie genomen. Hierdoor kan de opvolging van het onderzoek binnen een korte periode worden afgerond.

AFSTEMMING VERPLICHTINGEN EN BELEGGINGEN

3.10 Risicohouding

Gezien het langetermijnkarakter van pensioen is het van belang dat de koopkracht ervan door toeslagen behouden blijft. Het fonds stelt samen met sociale partners vast binnen welke risicogrenzen (percentages) het pensioenresultaat op de lange termijn moet uitkomen. Deze grenzen maken het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager is dan toegestaan. Overschrijding van risicogrenzen is aanleiding voor een kwalitatieve discussie, met name met sociale partners, rekening houdend met de situatie en de inzichten van dat moment. Dit kan leiden tot maatregelen zoals het bijstellen van de pensioenpremie of -ambitie of het beleid van het fonds.

In overleg tussen fonds en sociale partners is deze risicohouding als volgt gedefinieerd:

- wens voor een lage maar toekomstbestendige premie;
- kans op grote verlagingen van de pensioenen beperken, kleine verlagingen zijn acceptabel;
- het realiseren van toeslagen, met op de lange termijn een toeslagambitie gelijk aan de prijsinflatie.

In de actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) van Pensioenfonds Notariaat zijn verschillende kwalitatieve overwegingen opgenomen voor de mate van risicoacceptatie.

De risicohouding bepaalt uiteindelijk in welke mate een pensioenfonds risico wil lopen in de beleggingen. De wijze waarop dit verder wordt ingericht, is onderdeel van balansmanagement.

Onderzoek risicobereidheid

Om inzicht te krijgen in de risicobereidheid van onze deelnemers en pensioengerechtigden deden we in het najaar van 2019 een onderzoek. Dit gebeurde samen met de sociale partners de PensioenKamer (KNB) en de Bond van medewerkers in het Notariaat (BMN). In totaal vulden 526 actieve deelnemers en 473 pensioengerechtigden de online enquête in, hetgeen betrouwbare uitkomsten geeft. Duidelijk werd dat een meerderheid kiest voor een gemiddeld risicoprofiel bij de beleggingen van het fonds. Hierin is weinig verschil te zien tussen mensen die nu pensioen opbouwen en pensioengerechtigden.

Staat het pensioenfonds er slecht voor, dan kiest een meerderheid van de actieve deelnemers voor het verlagen of onveranderd laten van het beleggingsrisico. Pensioengerechtigden kiezen in deze situatie vaker voor een onveranderd risico en het nemen van iets meer risico.

Een meerderheid van de respondenten heeft de voorkeur voor zekerheid bij de pensioenopbouw, ook al betekent dit dat de premie kan fluctueren. Deelnemers jonger dan 37 jaar kiezen vaker voor een stabiele premie. Als er onvoldoende pensioenpremie binnenkomt voor de beoogde pensioenopbouw, dan kiest een meerderheid van de actieve deelnemers voor een combinatie van een verhoging van de pensioenpremie en een verlaging van de pensioenopbouw.

Samen met de PensioenKamer en BMN betrekken we de uitkomsten van het onderzoek bij toekomstige keuzes over de mate waarin we risico's nemen bij de beleggingen. Ook kunnen de uitkomsten worden benut bij de toekomstige invulling van de pensioenregelingen.

3.11 Balansmanagement en matching

Een belangrijk instrument om aan de (toekomstige) pensioenverplichtingen van het fonds te voldoen, is het toepassen van balansmanagement. Dit betekent dat de beleggingen voor een groot deel de beweging van de pensioenverplichtingen volgen. Een belangrijke oorzaak voor de schommelingen in de pensioenverplichtingen is de ontwikkeling van de rente. Om renterisico te beheersen, wordt een matchingportefeuille aangehouden, bestaande uit (euro)staatsobligaties, swaps en hypotheke.

3.12 Renteafdekking

Bij de bepaling van de technische voorzieningen wordt rekening gehouden met een bepaalde renteverwachting. Dit betekent dat deze voorziening onderhevig is aan renteschommelingen. Een belangrijk onderdeel van balansmanagement is zorgen dat de mutaties in de technische voorzieningen, veroorzaakt door renteschommelingen, worden opgevangen. Hiermee wordt het renterisico gematigd. Hiervoor wordt een deel van de beleggingen (met name renteproducten) op zodanige wijze belegd, dat bij een renteschommeling de beleggingen grotendeels eenzelfde beweging maken. Dit wordt renteafdekking (of rentehedge) genoemd. De vermogensbeheerder heeft de opdracht een deel van de beleggingen op die manier te beleggen. Dit wordt de hedgeopdracht genoemd. Maandelijks monitort het pensioenfonds in welke mate deze maatregel effectief is. Pensioenfonds Notariaat heeft ervoor gekozen om het renterisico voor 80% af te dekken.

Het grootste deel (ruim 90%) van de hedgeopdracht wordt verzorgd door Achmea Investment Management. Zij heeft gedurende 2019 vanuit haar mandaat de opdracht gekregen om voor in totaal € 279,9 miljoen aan renteschommelingen op te vangen. Achmea Investment heeft ten aanzien van deze opdracht een resultaat behaald van € 252,6 miljoen en heeft hiermee voor 90% de gestelde opdracht behaald.

4 RISICOBEBEERSING

4.1 Risicomanagementbeleid

Het doel van risicomanagement is een beheerste en integere bedrijfsvoering die bijdraagt aan de missie, visie, kernwaarden en strategische doelstellingen van het fonds.

Pensioenfonds Notariaat kent een risicomanagementbeleid, dat is gebaseerd op het Risk Appetite Value Chain (RAVC®)-model. In dit model staan vier domeinen centraal: kapitaalmanagement, producten en uitbesteding, reputatiemanagement en besturing. De strategische doelstellingen, de risicohouding en de risicobereidheid voor deze domeinen zijn benoemd. Ook zijn de strategische risico's gedefinieerd, waaraan de operationele risico's zijn gekoppeld. Die zijn eveneens in kaart gebracht. De risico's worden systematisch gemonitord, geïdentificeerd en beoordeeld (minimaal jaarlijks). Het risicomanagement is op deze wijze integraal verbonden met de missie, visie, kernwaarden en doelstellingen van het fonds. In 2019 is het risicomanagementbeleid door het bestuur aangescherpt en vastgesteld.

4.2 Strategische risico's

De strategische doelstellingen van Pensioenfonds Notariaat (zie hoofdstuk 1) zijn onderhevig aan risico's. Deze risico's kunnen het behalen van de doelstellingen in de weg staan. De continuïteit en de geloofwaardigheid van het fonds kunnen daarmee in gevaar komen. Om dit te voorkomen, zijn voor alle strategische risico's beheersmaatregelen geformuleerd en worden deze door het bestuur gemonitord. Het bestuur herijkt deze strategische risico's minimaal eenmaal per jaar. Ook in 2019 werden de risico's herijkt. Het bestuur stelde daarbij de onderstaande strategische risico's vast:

1. Risico: Het fonds is onvoldoende voorbereid op ontwikkelingen van sociaaleconomische aard, het toekomstig pensioenstelsel en ontwikkelingen in de branche.

Beheersmaatregelen: onder andere het organiseren van studiedagen waar onder meer scenario's worden besproken, het agenderen van actualiteiten, het monitoren van het anticiperen op ontwikkelingen bij uitbestedingspartijen, het minimaal eenmaal per drie jaar toetsen van de toekomststrategie en (regulier) overleg met sociale partners.

2. Risico: Het niet kunnen beheersen van kosten, waaronder operationele kosten.

Beheersmaatregelen: onder andere de begrotings- en budgetteringscyclus, vaak monitoren van de uitputting van de begroting, het maken van bewuste kostenafwegingen bij besluiten en goede communicatie en verantwoording.

3. Risico: Het niet in staat zijn om de verwachtingen en het vertrouwen van sociale partners, de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden te managen op het gebied van uitvoering en serviceniveau.

Beheersmaatregelen: onder andere structureel overleg en kennisdeling met en betrekken van belanghebbenden, het actief aansturen van uitbestedingspartijen op de afgesproken resultaten en service level agreements, het aanstellen van een fiduciair adviseur, het jaarlijks opstellen van een communicatieplan, het benutten van een deelnemerspanel en een adequaat systeem voor het beheersen van balansrisico's.

4. Risico: Het onvoldoende (daadkrachtig) aansturen van de door het fonds aangestelde (onder-) uitbestedingspartijen met als gevolg dat de dienstverlening niet conform verwachting en afspraak is en de kwaliteit van de dienstverlening niet voldoet aan de eisen die het fonds daaraan stelt.

Beheersmaatregelen: onder andere duidelijke overeenkomsten en service level agreements met uitbestedingspartijen en het aansturen van die partijen hierop (regiefunctie bij het bestuursbureau van het fonds), evaluaties van en met uitbestedingspartijen en zorgen voor inzicht in onderuitbestedingspartijen in de gehele keten.

5. Risico: De schaarste van toekomstige potentiële bestuursleden vanuit de sector en de daarmee samenhangende bemensing van de commissies.

Beheersmaatregelen: onder andere tijdig, actief en gericht zoeken naar geschikte kandidaat-bestuursleden, het opleiden van toekomstige bestuursleden, het evalueren van het bestuursmodel en het aanstellen van een fiduciair adviseur.

6. Risico: Geen continuïteit in de organisatie van de sociale partners.

Beheersmaatregelen: onder andere intensieve interactie met de verschillende sociale partners en het inrichten van een overlegstructuur met sociale partners.

7. Risico: Het niet genereren van voldoende vermogen om de pensioenaanspraken en -rechten (gedeeltelijk) op lange termijn te kunnen indexeren.

Beheersmaatregelen: onder andere het inrichten van adequaat financieel risicomanagement, het periodiek laten uitvoeren van een ALM-studie, het (strategisch) beleggingsbeleid, het selecteren van uitbestedingspartijen conform het uitbestedingsbeleid en afstemming met de verschillende sociale partners over onder meer de risicohouding.

8. Risico: Het wegvallen van de verplichtstelling.

Beheersmaatregelen: onder andere zorgen voor een aantrekkelijk pensioenfonds, goed contact met sociale partners, zorgen voor een raamwerkovereenkomst met KNB en effectieve en adequate communicatie over de meerwaarde van het fonds.

9. Risico: Het niet functioneren van de bestuurlijke organisatie.

Beheersmaatregelen: onder andere permanente opleiding van bestuursleden, het uitvoeren van en opvolging geven aan zelfevaluaties, een jaarlijkse evaluatie door de raad van toezicht, het zorgen voor een goed geëquipeerd bestuursbureau en waar nodig ondersteuning door externe adviseurs.

Met de getroffen beheersmaatregelen is het bestuur van mening dat in 2019 het netto risico van de hierboven genoemde strategische risico's binnen de risicohouding van het bestuur zijn gebleven.

4.3 Ontwikkelingen risicomanagement in 2019

In 2019 heeft Pensioenfonds Notariaat de risicoanalyse voor het fonds weer geactualiseerd en gewerkt aan de verdere professionalisering van het risicomanagement. In dit kader is het risicomanagementbeleid aangescherpt en trok het fonds een externe risicomanager aan. De governance van het fonds is ingericht volgens de wet- en regelgeving van IORP II, door binnen het

bestuur de beoogd sleutelfunctiehouder risicomanagement aan te wijzen en voor de sleutelfunctiehouder actuaariaat de certificerend actuaris te benoemen. De invulling van de sleutelfunctiehouder interne audit volgt in 2020. Tot slot zijn in 2019 de sleutelfunctie vervullers voor de genoemde drie aandachtsgebieden benoemd.

Uitbreiding risicomanagementbeleid en risicorapportages

De gedefinieerde risicobereidheid voor de risicodomeinen is vertaald naar meetbare indicatoren. Op die manier kan worden gemeten of de gewenste mate waarin risico's worden genomen ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd. De indicatoren vormen direct de basis voor een risicorapportage, die elk kwartaal wordt opgesteld en besproken wordt in het bestuur. In 2019 werden de rapportages verder uitgewerkt voor de financiële - en operationele risico's. Daarnaast werd specifiek aandacht besteed aan IT-risico's.

4.4 Verdere ontwikkeling risicomanagement in 2020

Risicomanagement is een onderwerp dat continu in beweging is. De strategische risico's worden jaarlijks door het bestuur geëvalueerd en aangescherpt. In 2020 staan onder meer de volgende onderwerpen op de agenda:

- het herijken van de strategische risico's en de beheersmaatregelen;
- het uitwerken van de operationele risico's en beheersmaatregelen;
- gesprekken met de sociale partners over de risicohouding van het fonds en de mogelijkheden tot het verbeteren van de pensioenregelingen;
- het uitvoeren van een systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA);
- het uitvoeren van een eigen risicobeoordeling (ERB);
- het nader uitwerken van IT risico's, zowel binnen het fonds als de risico's gerelateerd aan uitbestedingspartijen;
- het verder ontwikkelen van de risicomanagementrapportages.

4.5 Monitoring uitbesteding

Overeenkomsten en service level agreements vormen het uitgangspunt van de uitbesteding van taken en werkzaamheden aan externe partijen. Daarmee is de kwaliteit en tijdigheid van de werkzaamheden (en de rapportages hierover) geborgd. Op basis van de rapportages en evaluaties worden alle externe partijen nauwlettend gemonitord. Bovendien beschikken alle partijen over een ISAE3402-verklaring of een soortgelijke verklaring. Deze verklaringen worden door het bestuursbureau beoordeeld op de volgende onderdelen:

- zijn de interne proces- en beheersmaatregelen toereikend voor alle processen die relevant zijn voor het fonds?
- zijn er uit de controles van de externe accountant bevindingen naar voren gekomen voor de relevante processen van het fonds en welke beheersmaatregelen worden getroffen?
- is er, bij bevindingen ten aanzien van de relevante processen, adequate opvolging aan gegeven?

De bevindingen van het bestuursbureau over de ISAE3402-verklaringen worden gedeeld met de desbetreffende commissie.

Periodiek worden de uitbestedingspartijen bezocht. Dan wordt nader ingegaan op het verloop van de samenwerkingsrelatie, op actuele onderwerpen en op eventuele knelpunten. In 2019 werd meerdere malen met TKP Pensioen B.V. gesproken. In de uitvoering van met name de communicatie met deelnemers en pensioengerechtigden werden onzorgvuldigheden geconstateerd bij de verzending van mailings. Het bestuur heeft nauwlettend de maatregelen van TKP gevolgd om herhaling te

voorkomen. Daarnaast waren er in 2019 twee grote uitbestedingsprojecten die resulteerden in het aanstellen van een fiduciair adviseur en een nieuwe custodian.

4.6 Compliance

Onder de compliance van het fonds vallen de maatregelen die zich richten op de implementatie, handhaving en naleving van externe wet- en regelgeving en de interne procedures en gedragsregels. Doel van de maatregelen is voorkomen dat de integriteit - en daarmee de reputatie van het fonds - wordt aangetast. Gedragsregels geven duidelijkheid over wat onder integer handelen wordt verstaan. De regels gelden voor alle aan het fonds verbonden personen, zodat zij bijdragen aan een goede reputatie en de betrouwbaarheid van het fonds. Pensioenfonds Notariaat heeft een externe compliance officer aangesteld, HVG Law LLP, om de naleving te monitoren. Op basis van de hierop volgende rapportage heeft het bestuur voldoende zekerheid dat verbonden personen zich houden aan de geldende wet- en regelgeving. Als daartoe aanleiding bestaat, dan rapporteert de compliance officer aan de raad van toezicht. Hiervoor was in 2019 geen aanleiding.

Verklaring compliance officer

Naleving van de gedragscode over het jaar 2019

De externe compliance officer – die toeziet op de naleving van de Gedragscode van het pensioenfonds – heeft geen materiële bevindingen geconstateerd ten aanzien van de naleving van de gedragscode over 2019.

Het tijdig melden en beoordelen van nevenfuncties verdient wel aandacht. Bij de beoordeling van nevenfuncties en uitnodigingen verdient het aanbeveling om de gemaakte afwegingen explicieter vast te leggen, zodat op een later moment ook nog duidelijk is wat de reden van toestemming of afwijzing is geweest.

Daarnaast adviseert de compliance officer om komend jaar een awareness sessie voor het pensioenfonds te organiseren, waarin aandacht wordt besteed aan integriteitsrisico's, zoals belangenverstrengeling, niet-financiële risico's en/of datalekken. Dit sluit mooi aan op het doorlopen van de Systematische Integriteits Risico Analyse (SIRA) zoals deze begin 2020 gepland staat.

Amsterdam, 28 januari 2020
HVG Law LLP

4.7 Klachten en geschillen

Deelnemers of pensioengerechtigden kunnen het oneens zijn met de wijze waarop de wet, de statuten of een reglement van Pensioenfonds Notariaat wordt toegepast. Maar ook kunnen zij ontevreden zijn over de wijze waarop zij zijn bejegend of behandeld. Als betrokken partijen in dat geval niet tot overeenstemming komen, wordt de klachten- en geschillenprocedure gevolgd. Daarbij wordt eerst door het bestuur geoordeeld over de klacht of het geschil. Als de belanghebbende dit wenst, kan hij of zij de klacht/het geschil vervolgens aan de Ombudsman Pensioenen of - in laatste instantie - aan de rechter voorleggen.

Klachten

In 2019 was er sprake van dertien klachten. Deze gingen onder meer over een late verwerking van gegevens, de einddatum van het arbeidsongeschiktheidspensioen, de communicatie over incassoprocedures, onduidelijkheden in nota's en de terugbetaling van te veel ontvangen pensioen. Waar door de pensioenuitvoerder te traag of onzorgvuldig is gehandeld, werden excuses gemaakt aan de deelnemer of werkgever en zijn fouten hersteld. Verder zijn werkprocessen onder de loep genomen om herhaling van klachten te voorkomen.

Geschillen

In 2019 waren er geen geschillen. Wel liepen er in 2019 enkele rechtszaken tegen het fonds, die deels nog doorlopen in 2020. Deze rechtszaken waren divers van aard en hadden onder andere betrekking op de verplichte aansluiting bij het fonds en over de hoogte/looptijd van het arbeidsongeschiktheidspensioen.

Verder speelde een rechtszaak van een deelnemer tegen het ministerie van Justitie en Veiligheid, waarbij Pensioenfonds Notariaat zich in 2019 heeft gevoegd. In de zomer van 2019 herriep de rechter een besluit van het ministerie uit 2015 over verschillen in de pensioenregeling voor ondernemers en deelnemers in loondienst. Gezien de gevolgen van dit besluit is Pensioenfonds Notariaat - evenals het ministerie - hiertegen in beroep gegaan. Dit besluit had immers vergaande (financiële) gevolgen. Mogelijk zouden wij - als opvolger van Stichting Notarieel Pensioenfonds - met terugwerkende kracht weer de pensioenregeling uit 2015 moeten gaan uitvoeren. Op 1 april 2020 werden het ministerie en Pensioenfonds Notariaat in het hoger beroep door de rechter in het gelijk gesteld.

4.8 Incidenten, boetes en dwangsommen

Door het fonds is in het eerste kwartaal van 2020 bij toezichthouder DNB gemeld dat er in 2019 een overtreding van de Sanctieregelgeving heeft plaatsgevonden. Door een storing in een applicatie in de IT-systemen bij onze pensioenuitvoerder TKP, heeft gedurende een aantal maanden geen screening van (rechts)personen tegen de sanctielijsten plaatsgevonden. Achteraf heeft de screening alsnog plaatsgevonden, zonder negatieve uitkomsten. Om herhaling te voorkomen, worden maatregelen genomen.

In 2019 zijn door de toezichthouders geen boetes of dwangsommen opgelegd aan Pensioenfonds Notariaat.

4.9 Meldingen Autoriteit Persoonsgegevens

Sinds 1 januari 2016 geldt de meldplicht datalekken. Deze meldplicht houdt in dat organisaties (zowel bedrijven als overheden) direct een melding moeten doen bij de Autoriteit Persoonsgegevens zodra een ernstig datalek is vastgesteld. Organisaties moeten het datalek in bepaalde situaties ook melden aan de betrokkenen waarvan de persoonsgegevens zijn gelekt. Bij een datalek gaat het om toegang tot of vernietiging, wijziging of vrijkomen van persoonsgegevens bij een organisatie zonder dat dit de bedoeling is van deze organisatie. Ook onrechtmatige verwerking van gegevens valt onder een datalek. Melding bij de Autoriteit Persoonsgegevens is alleen verplicht als een datalek ernstige nadelige gevolgen heeft voor de bescherming van persoonsgegevens, of een kans daarop. In 2019 waren er geen datalekken.

5 ORGANISATIE

5.1 Bestuursmodel

Pensioenfonds Notariaat kent een bestuursmodel dat bestaat uit drie onderdelen:

- een paritair bestuur met vertegenwoordigers van werknemers en werkgevers, een vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden en onafhankelijk deskundigen;
- een raad van toezicht;
- een verantwoordingsorgaan.

Bestuur

Het bestuur van Pensioenfonds Notariaat is onder meer verantwoordelijk voor het beleid van het fonds, de uitvoering van de pensioenregelingen zoals vastgesteld door sociale partners en het beheer van het vermogen van het fonds. Om hier op goede wijze invulling aan te geven wordt gewerkt met bestuurlijke commissies voor de beleidsvoorbereiding. Het gaat dan om de commissies voor balansmanagement, risicomanagement en die voor communicatie, governance, compliance en pensioenregelingen. Een externe adviserend actuaris en een externe onafhankelijke accountant staan het bestuur bij. Jaarlijks voert het bestuur een zelfevaluatie uit.

Invulling sleutelfuncties

In 2019 werd invulling gegeven aan de sleutelfuncties, zoals voorgeschreven door de IORP II-richtlijn. De voorzitter van de risicomanagementcommissie is binnen het bestuur de houder van de sleutelfunctie risicobeheer. De vervuller van de sleutelfunctie risicobeheer is de risicomanager binnen het bestuursbureau. De certificerend actuaris is zowel de houder als de vervuller van de sleutelfunctie actuarieel. De sleutelfunctie interne audit zal in 2020 worden ingevuld.

Raad van toezicht

De raad van toezicht houdt toezicht op het functioneren van het bestuur en de afwegingen die het bestuur maakt bij de vaststelling van het beleid van het fonds. De raad van toezicht bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen. De bevindingen van de raad van toezicht over 2019 staan in hoofdstuk 8.

Verantwoordingsorgaan

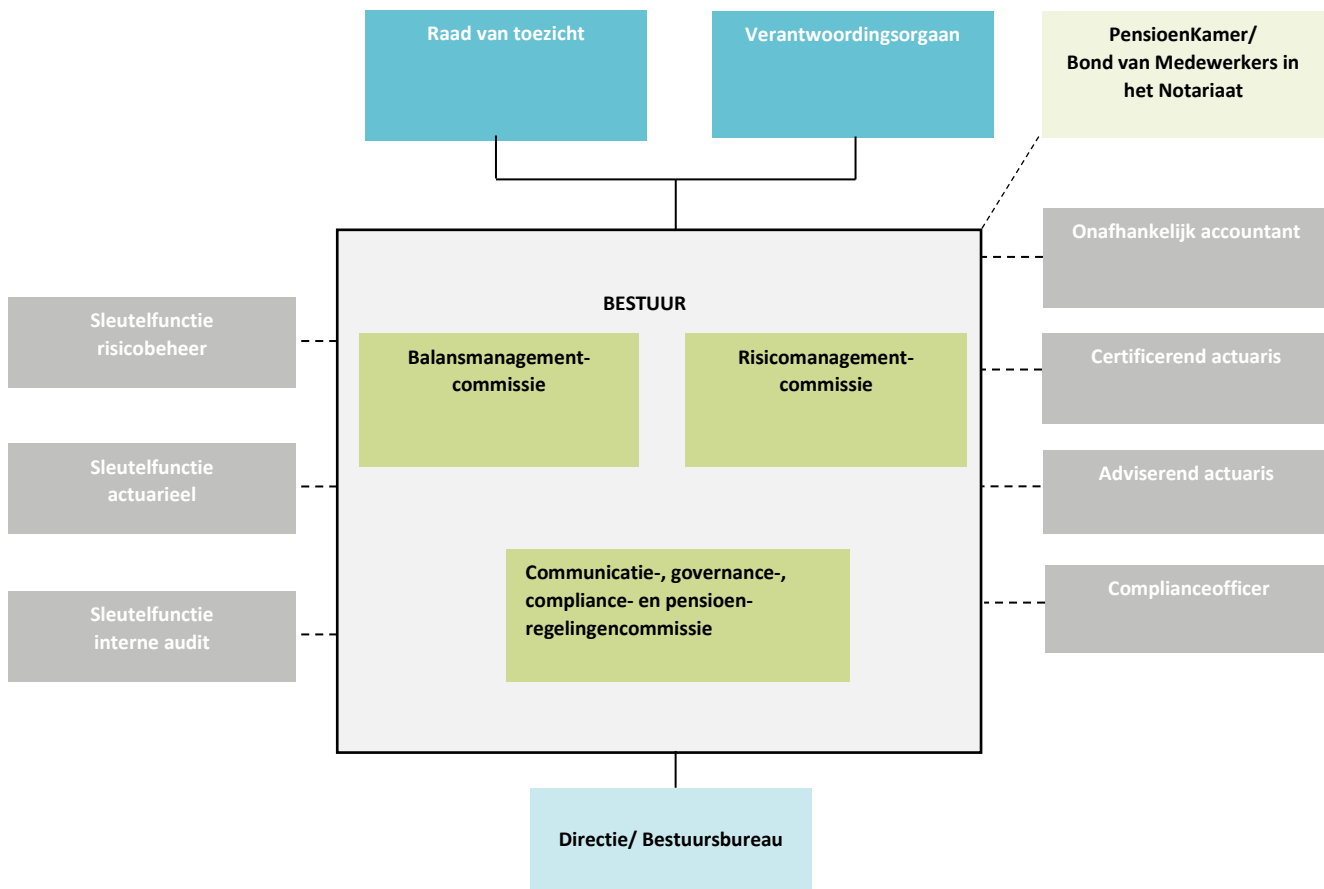
Het verantwoordingsorgaan geeft zijn oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan adviesrecht voor een aantal onderwerpen. Het verantwoordingsorgaan kent zeven leden: één lid namens de ex-deelnemers, twee leden namens de pensioengerechtigden en vier leden die nu pensioen opbouwen bij Pensioenfonds Notariaat.

Het verantwoordingsorgaan heeft in het jaar 2019 zijn adviesrecht uitgevoerd voor de statuten, het verkiezingsreglement voor de vertegenwoordiger van pensioengerechtigden in het bestuur, het communicatiebeleid en de samenstelling van de feitelijke premie en hoogte van de premiecomponenten. Twee leden maakten daarnaast deel uit van de verkiezingscommissie, die verantwoordelijk was voor de verkiezing van drie nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan. Deze verkiezingen vonden in het eerste kwartaal van 2019 plaats. Per 25 april 2019 hebben de nieuwe leden zitting genomen in het verantwoordingsorgaan.

Per 31 december 2019 trad één ander lid van het verantwoordingsorgaan af. Dit lid is per 1 januari 2020 opgevolgd door de eerstvolgende kandidaat met de meeste stemmen op de kieslijst van de verkiezingen van 2019.

Het oordeel van het verantwoordingsorgaan over 2019 staat in hoofdstuk 8.

5.2 Organogram bestuurlijke organisatie (situatie 31 december 2019)

5.3 Opdrachtgever (sociale partners)

De Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) treedt samen met de Bond van Medewerkers in het Notariaat op als opdrachtgever van Pensioenfonds Notariaat voor de uitvoering van de pensioenregelingen. De KNB heeft hiervoor de Werkgevers- en Werknemerscommissie ingericht die samen de PensioenKamer vormen. De Werkgeverscommissie en Werknemerscommissie stellen de inhoud van de pensioenregeling voor kandidaat-notarissen (in loondienst) en de toegevoegd notarissen vast. De Bond van Medewerkers in het Notariaat en de Werkgeverscommissie stellen de inhoud van de pensioenregeling voor de medewerkers in het notariaat vast. De Werkgeverscommissie alleen bepaalt de pensioenregeling voor de zelfstandigen. Dit zijn de notarissen en de kandidaat-notarissen met een onderneming voor eigen rekening en risico. De opdrachtgevers maken gebruik van eigen externe adviseurs en worden zo nodig inhoudelijk ondersteund door het fonds.

Pensioenfonds Notariaat geeft bij de opdrachtverlening aan onder welke voorwaarden (zoals de hoogte van de premie) de pensioenregeling kan worden uitgevoerd.

5.4 Uitbesteding

Pensioenfonds Notariaat besteedt de pensioenadministratie uit aan TKP Pensioen B.V. Daaronder valt onder meer het innen van de pensioenpremies, het verzorgen van de uitkeringen en het administreren van de werkgeversgegevens en de pensioenopbouw van de deelnemers. Maar ook

speelt TKP een belangrijke uitvoerende rol in de communicatie van het fonds. N.V. Amersfoortse Algemene Verzekering Maatschappij (De Amersfoortse) voert voor de (toegevoegd) notarissen en kandidaat-notarissen de arbeidsongeschiktheidsregeling uit en neemt het risico van arbeidsongeschiktheid voor haar rekening op basis van herverzekering. Re-integratie in het arbeidsproces en de begeleiding bij het (medische) proces van arbeidsongeschiktheid behoort ook tot de taken van De Amersfoortse.

Het vermogensbeheer was eind 2019 uitbesteed aan vijf vermogensbeheerders: Achmea Investment Management, Aegon Investment Management, Blackrock Investment Management (UK) Limited, Robeco Institutional Asset Management en Aberdeen SVG Private Equity.

KAS BANK verzorgde in 2019 onder meer de beleggingsadministratie, de compliance monitoring van de mandaten van de vermogensbeheerders, de toezichthoudersrapportage en de performancemeting. Ortec stelde de risicorapportage op. De IT-ondersteuning van het bestuursbureau is uitbesteed aan Computerwacht BV.

5.5 Ontwikkelingen 2019: IORP II

Ook in 2019 heeft Pensioenfonds Notariaat veel tijd besteed aan de implementatie van de IORP II-richtlijn. Eerder waren al diverse communicatie-uitingen en fondsdocumenten (uitbestedingsbeleid en beloningsbeleid) aangepast aan de nieuwe richtlijn. Ook werden functieprofielen opgesteld voor de sleutelfunctionarissen interne audit, risicobeheer en actuariael. In 2019 zijn de sleutelfuncties risicobeheer en actuariael ingevuld.

6 KOSTEN

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de kosten van Pensioenfonds Notariaat verantwoord volgens de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. De aanbevelingen in deze publicatie luiden als volgt:

- rapporteer de kosten van pensioenbeheer in euro's per deelnemer. Het aantal deelnemers is de som van het aantal actieve deelnemers en het aantal pensioengerechtigden;
- rapporteer de kosten van het vermogensbeheer in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen. Bekijk deze kosten ook in relatie tot:
 - de gekozen beleggingsmix en de bijbehorende benchmarkkosten;
 - het rendement over een langere termijn, ook in relatie tot het bijbehorende benchmarkrendement;
- rapporteer separaat (eventueel geschatte) transactiekosten als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

6.2 Kostenbewustzijn

Een pensioenfonds ontvangt premies van deelnemers en belegt deze gelden. Het fonds keert vervolgens pensioen uit aan pensioengerechtigden, vaak pas tientallen jaren na inleg. Om dit proces verantwoord te laten verlopen, worden verschillende werkzaamheden uitgevoerd. Voorbeelden hiervan zijn het voeren van een pensioenadministratie, het beheer van het vermogen, het vormgeven van het pensioenbeleid, de inrichting en ondersteuning van de bestuursorganen en de communicatie richting deelnemers en pensioengerechtigden.

Er wordt naar gestreefd om de verschillende processen zo (kosten)efficiënt mogelijk uit te voeren, zonder dat de kwaliteit van de uitvoering daaronder lijdt. Een kostenefficiënte uitvoering betekent niet dat alle werkzaamheden zo goedkoop mogelijk worden uitgevoerd. Integendeel: de belangen zijn zeer groot en daarom is een hoge kwaliteit van de pensioenuitvoering een absolute vereiste. Dit betekent soms juist een extra kosteninspanning.

Een groot deel van de werkzaamheden is uitbesteed aan externe partijen. Het bestuur draagt altijd de eindverantwoordelijkheid voor deze uitvoering en moet aantoonbaar in control zijn. Om deze reden (en om te voldoen aan de IORP II-wetgeving) werd in 2019 het interne toezicht vormgegeven met de invulling van de risicomanagement- en auditfunctie.

Naast deze interne toezichtfuncties zijn er verschillende andere toezichthouders bij het fonds betrokken, zoals de raad van toezicht (intern) en AFM en DNB (extern). Ook wordt verantwoording afgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Om de verantwoording op een professionele wijze in te vullen, is het onvermijdelijk dat er kosten worden gemaakt. Door de intensivering van het toezicht zien wij een toenemende druk op de kosten ontstaan.

6.3 Kostenontwikkeling 2019

Met de fusie in 2017 tussen Stichting Notarieel Pensioenfonds (SNPF) en Stichting Bedrijfspensioenfonds voor medewerkers in het Notariaat (SBMN) werd onder andere een synergievoordeel in de kosten beoogd. Al in 2018 werden zowel in pensioenbeheer als in vermogensbeheer kostenvoordelen behaald.

In 2019 stegen met name de kosten voor toezicht door de al genoemde toegenomen regeldruk. Zo is in 2019 de governance rondom IORP II grotendeels geïmplementeerd. Dit leidde tot hogere kosten, met name op het gebied van audit en risicomanagement. Het fonds heeft hierbij wel oog gehouden voor de kostenverhouding.

Pensioenfondsen worden meer en meer gezien als financiële instellingen, zoals banken en verzekeraars. Omdat de toezichthouder pensioenfondsen ook als zodanig benadert, ziet het bestuur een verzwaring van aandacht en taakverschuiving richting het vermogensbeheer. Dit geldt ook voor het bestuursbureau, waardoor kosten toenemen. Met andere woorden: de kosten van het bestuursbureau en de bestuurlijke organen zijn relatief steeds minder verbonden aan pensioenuitvoering en steeds meer aan balansmanagement en vermogensbeheer.

Om deze reden heeft het bestuur besloten dat met ingang van 2019 de kosten van de governance en het bestuursbureau voor 50% worden doorberekend aan vermogensbeheer en voor 50% aan pensioenbeheer. Tot en met 2018 was de verhouding 65% (pensioenbeheer)/35% (vermogensbeheer).

Kosten governance

De governancekosten bestaan uit de vergoedingen voor bestuur en overige organen, verzekeringskosten, kosten voor intern en extern toezicht (DNB en AFM), compliancekosten en auditkosten (onafhankelijk accountant en certificerend actuaris).

In onderstaand overzicht worden de kosten voor governance en bestuursondersteuning voor de jaren 2017 tot en met 2019 weergegeven.

Governancekosten en bestuursondersteuning	2019	2018	2017
Bestuursvergoeding en kosten overige gremia	695	584	713
Intern toezicht IORP II	382	138	285
Toezicht & lidmaatschap	196	205	205
Bestuursondersteuning	1.041	1.018	1.047
Totaal	2.314	1.945	2.249

De kosten voor governance en bestuursondersteuning worden in de jaarrekening niet apart gepresenteerd, omdat ze onderdeel zijn van de pensioenbeheer- en vermogensbeheerkosten. Wel kunnen we inzicht geven in de kosten per deelnemer voor dit onderdeel.

Kosten per deelnemer (x € 1)	2019	2018	2017
Governancekosten	39	37	43

In de governancekosten is een stijging te zien. De oorzaak ligt in de hogere toezichtkosten. En dan met name in het verhoogde toezicht en de al eerdergenoemde inrichting van de risicomanagement- en auditfunctie. Door de gewijzigde toerekening van deze kosten naar pensioenbeheer- en vermogensbeheerkosten heeft dit geen invloed op de kosten per deelnemer.

Het totaal van deze kosten wordt - zoals eerder aangegeven - in de verhouding 50%/50% verdeeld over pensioen- en vermogensbeheer (zie de volgende tabellen).

Kosten pensioenbeheer

De kosten van pensioenbeheer bestaan voor het grootste gedeelte uit de kosten van pensioenuitvoerder TKP voor het uitvoeren van de administratie van de pensioenregeling. In onderstaand overzicht zijn deze kosten opgenomen.

Pensioenbeheer	2019	2018	2017
Communicatie	244	165	166
Pensioenuitvoering	2.308	2.060	1.869
Doorbelastingen:			
Governancekosten	637	603	781
Bestuursondersteuning	521	662	681
Totaal*	3.709	3.489	3.497

* Exclusief kosten projecten van € 189 (2018: € 493).

Projectkosten

Naast de reguliere kosten is er ook in 2019 sprake van projectkosten. In 2019 is in totaal voor € 189 (2018: € 493) besteed aan projecten. Hiervan heeft € 29 nog betrekking op het samenvoegen van de pensioenadministraties in het kader van de fusie (in 2019 in rekening gebracht door TKP). De overige projectkosten betreffen het opzetten van de risicomangement- en auditfunctie en het opstellen van het handboek Administratieve Organisatie/Interne Beheersing.

Bij het vaststellen van de kosten per deelnemer wordt onderscheid gemaakt tussen de kosten per deelnemer exclusief en inclusief projectkosten.

Kosten per deelnemer

Ter vergelijking van de kostenniveaus van de verschillende pensioenfondsen wordt, op aanbeveling van de Pensioenfederatie, gekeken naar de kosten per deelnemer. Dit zijn de kosten van pensioenbeheer in euro's per deelnemer. Het aantal deelnemers is de som van het aantal actieve deelnemers en het aantal pensioengerechtigden. Naast de reguliere kosten worden er jaarlijks kosten voor projecten gemaakt. Ook die kunnen worden gerelateerd aan het aantal deelnemers en pensioengerechtigden. De kosten per deelnemer zien er dan als volgt uit.

Kosten per deelnemer (x € 1)	2019			2018		
	regulier	project	totaal	regulier	project	totaal
Pensioenbeheerkosten	225	12	237	215	25	240

De reguliere kosten per deelnemer zijn in 2019 € 10 per deelnemer hoger dan in 2018. Dit komt voort uit de hogere kosten bij TKP (pensioenuitvoering en communicatie), maar uit ook de rechtszaken die het fonds in 2019 heeft moeten voeren (en nog voert). De kosten voor deze rechtszaken bedroegen in 2019 € 112.

Vermogensbeheerkosten

De vermogensbeheerkosten ontwikkelden zich van 2016 t/m 2019 als volgt.

Vermogensbeheerkosten (x 1.000)	2019	2018	2017	2016
Directe vermogensbeheerkosten	5.120	4.349	5.097	5.709
Indirecte vermogensbeheerkosten	2.640	2.107	2.265	2.784
Totaal*	7.760	6.456	7.362	8.493

* Inclusief projecten van € 460 en exclusief de kosten van het pand dat in het eerste kwartaal van 2019 is verkocht, komt het totaal aan vermogensbeheerkosten uit op € 8.152. Dit bedrag komt overeen met de genoemde kosten in rubriek 14 van de jaarrekening.

De doorbelasting van de kosten van governance en bestuursondersteuning is opgenomen onder de directe vermogensbeheerkosten. De stijging van de kosten voor vermogensbeheer wordt veroorzaakt door de hogere toerekening van deze kosten. Ook de fee van een aantal beleggingscategorieën was in 2019 hoger, omdat die is gekoppeld aan het hogere rendement in 2019.

Voor een vergelijking van de vermogensbeheerkosten van verschillende pensioenfondsen worden deze kosten vaak uitgedrukt in een percentage van de gemiddelde marktwaarde van de beleggingen. Dit is in het volgende overzicht in beeld gebracht.

Vermogensbeheerkosten in % gemiddelde marktwaarde	2019	2018	2017
Directe vermogensbeheerkosten	0,15	0,16	0,19
Indirecte vermogensbeheerkosten	0,09	0,06	0,08

De transactiekosten bedragen 0,05% van het gemiddeld belegd vermogen en zijn onderdeel van de indirecte vermogensbeheerkosten (0,09%). Het verloop over de jaren 2017 tot en met 2019 is als volgt.

Transactiekosten vermogensbeheer in % vermogen	2019	2018	2017
Transactiekosten	0,05	0,06	0,06

7 VOORUITBLIK

7.1 Financiële situatie

Pensioenfondsen Notariaat is al vele jaren niet in staat de pensioenen te verhogen. De koopkracht ervan daalt hierdoor. De coronacrisis, die vanaf het eerste kwartaal van 2020 enorme negatieve effecten heeft op de financiële markten, brengt veel onzekerheid met zich mee. We verwachten dat onze financiële situatie nog verder onder druk komt te staan en de mogelijkheid van een toeslagverlening verder weg komt te liggen. Het bestuur heeft continu aandacht voor maatregelen die een verder negatief effect op de financiële positie van het fonds zoveel mogelijk tegengaan, om het perspectief van een toeslagverlening op de langere termijn toch mogelijk te maken.

Herstelplan

Begin dit jaar hebben we een geactualiseerd herstelplan opgesteld en ingediend bij DNB. Op basis van dat herstelplan, dat loopt tot 2028, verwachten we dat het fonds tijdig in staat is om uit de situatie van een reservetekort te komen (dekkingsgraad van 113,3%). Volgens de berekeningen gebeurt dit eind 2022. Uiteraard is dit gebaseerd op veronderstellingen; met fluctuaties in rente en rendementen in al die jaren wordt geen rekening gehouden. Afwijking van dit resultaat is dus waarschijnlijk, waardoor aanvullende maatregelen nodig kunnen zijn, zoals een premieverhoging of een verlaging van de pensioenen. Met het herstelplan werd eveneens beoogd eind 2019 een beleidsdekkingsgraad van 107,3% te hebben bereikt. De beleidsdekkingsgraad lag op dat moment met 104,8% onder dit niveau. Gezien het reservetekort, is begin 2020 het herstelplan geëvalueerd en vóór 1 april 2020 een geactualiseerd herstelplan bij DNB ingediend.

Risicohouding en premiebeleid

Een van de onderwerpen op de bestuurlijke agenda is de risicohouding van het fonds. Met sociale partners werd in 2019 gesproken over de spanning tussen de ambitie (realiseren toeslagverlening) en de risicohouding van het fonds. Door een wijziging van het toeslagenbeleid in 2019 kon deze spanning grotendeels worden weggenomen. De risicohouding is een belangrijk onderwerp voor de financiële opzet van het fonds. Om die reden is daartoe eind 2019 een uitvraag georganiseerd onder de achterban van het fonds. De uitkomsten hiervan vormen een uitgangspunt bij de verdere robuuste inrichting van de financiële opzet van Pensioenfondsen Notariaat.

Zoals ook in het bestuursverslag is aangegeven, is de betaalde pensioenpremie al enige jaren niet voldoende voor de afgesproken pensioenopbouw. Voor de periode 2021 - 2025 worden nieuwe afspraken gemaakt over de hoogte van de premie. Duidelijk is dat het huidige premiebeleid om aanpassing vraagt. Hierover wordt in 2020 gesproken met onder meer sociale partners en het verantwoordingsorgaan.

7.2 Nieuw pensioenstelsel

Begin juni 2019 werd na jarenlang onderhandelen tussen kabinet en sociale partners het Principeakkoord vernieuwing pensioenstelsel gepresenteerd. Hierin kondigt minister Koolmees van SZW maatregelen aan die leiden tot een nieuw pensioencontract. Alhoewel dit principeakkoord nog veel uitwerking vraagt, is al wel duidelijk dat het nieuwe pensioenstelsel aanpassing vraagt van onze huidige pensioenregelingen. De sociale partners zullen daarvoor eerst hun keuzes voor de inhoud van de pensioenregelingen kenbaar moeten maken. Voor het notariaat zijn dat de PensioenKamer (KNB) en Bond van Medewerkers in het Notariaat. De uitdaging wordt om een goede balans te vinden tussen de wens van onze deelnemers voor een zeker pensioen én het nieuwe stelsel, dat juist uitgaat van meer risico en minder zekerheid. Pensioenfondsen Notariaat zal hierbij waar nodig ondersteuning bieden. De nieuwe pensioenregelingen gaan naar verwachting niet voor 2022 in.

7.3 Werken aan strategische doelen

In hoofdstuk 1 staan de strategische doelen van Pensioenfonds Notariaat en de daarop behaalde resultaten in 2019 beschreven. De strategische doelstellingen worden elk jaar vertaald naar de concrete doelstellingen voor het nieuwe jaar. Zo wordt in 2020 het ESG-beleid zichtbaar gemaakt in de beleggingsportefeuille en worden de klimaatrisico's in beeld gebracht. Verder wordt uitvoering gegeven aan het stappenplan voor de financiële opzet van Pensioenfonds Notariaat, een nieuwe pensioenregeling en het beleggingsbeleid. Dit gebeurt met onder meer een ALM-studie, het uitwerken van toekomstscenario's en het vaststellen van de risicohouding. Ook houden we oog voor de alternatieven voor de uitvoering van het pensioenbeheer. Tot slot blijven we hard werken aan de relatie met deelnemers en pensioengerechtigden. Dialoog en zichtbaarheid in de notariële sector zijn daarbij belangrijke doelen.

8 BEVINDINGEN RAAD VAN TOEZICHT EN OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN

8.1 Bevindingen raad van toezicht

Inleiding

Zoals vastgelegd in de statuten van Pensioenfonds Notariaat, stelt de raad van toezicht jaarlijks een rapportage van het intern toezicht op. In het jaar 2019 bestond de raad van toezicht uit mevrouw C.A.M. van Eggermond, de heer P. Braams en de heer X.J. den Uyl. Deze leden hebben gedurende het jaar 2019 het intern toezicht bij het fonds uitgevoerd. De raad van toezicht heeft in het verslagjaar overleg gevoerd met het bestuur en het verantwoordingsorgaan.

Toetsing en functieprofiel bestuursleden

In 2019 heeft de raad van toezicht met twee beoogde bestuursleden gesprekken gevoerd naar aanleiding van een vacature die halverwege 2020 in het bestuur ontstaat. Getoetst is of deze beoogde bestuursleden voldoen aan het functieprofiel voor bestuursleden, of anders na het volgen van een opleiding. Eén bestuurslid is in 2019 benoemd. Daarnaast heeft de raad van toezicht in juni 2019 een gewijzigd functieprofiel voor bestuursleden vastgesteld.

Aandachtspunten 2019

Voor 2019 formuleerde de raad van toezicht de volgende aandachtspunten:

- strategie (toekomstgericht): voortgang van het strategisch onderzoek door het bestuur, binding en loyaliteit met de achterban;
- implementatie inrichting vermogensbeheer (fiduciair model, custodian);
- explicitering ESG-beleid en implementatie;
- implementatie en evaluatie IORP II;
- beheersing van het uitbestedingsrisico;
- governance: professionalisering en continuering bestuurlijke bezetting, functioneren governance;
- inrichting organisatie (herverdeling operationeel naar strategisch);
- toezichtsonderwerpen DNB: onder andere on-site beleggingsonderzoek.

Bevindingen 2019

De raad van toezicht ziet dat 2019 wederom een druk bestuurlijk jaar is geweest. Dit is af te leiden uit de onderwerpen die besproken zijn in de overlegvergaderingen met het bestuur en de notulen van de bestuursvergaderingen. Een aantal grote projecten, onder andere voor het aantrekken van een nieuwe custodian en fiduciair, is dit jaar gestart en afgerond. Daarnaast heeft een groot onderzoek van DNB plaatsgevonden. Het bestuursbureau heeft hierbij een belangrijke operationele rol gespeeld.

Op uitvoerend niveau functioneert het bestuur naar behoren. De integere en beheerste bedrijfsvoering lijkt voldoende geborgd door verdere ontwikkelingen in de aansturing en besturing van het fonds. De raad van toezicht merkt op dat de gezamenlijkheid in het bestuur niet altijd aanwezig is. Besluitvorming wordt hierdoor soms uitgesteld. De raad van toezicht geeft het bestuur mee zich bewust te zijn van de nadelige gevolgen van uitstel en elkaar te steunen bij mogelijk moeilijke keuzes.

De raad van toezicht heeft vastgesteld dat het bestuur de wet- en regelgeving over het algemeen tijdig naleefde. Ook de Code Pensioenfonds had de aandacht van het bestuur. Voor zover de normen uit die code niet werden nageleefd, wordt daarop door het bestuur een toelichting gegeven. De raad van toezicht heeft de Code Pensioenfonds als richtlijn voor zijn toezicht gehanteerd. De

door de raad van toezicht benoemde aandachtspunten zijn onder te brengen bij de onderwerpen genoemd in de code.

1. Strategie (toekomstgericht): voortgang van het strategisch onderzoek door het bestuur, binding en loyaliteit met de achterban

Begin 2019 heeft het bestuur een sterke visie op de toekomst van het fonds geformuleerd met daarbij de doelstellingen voor 2019. De uitwerking van de doelstellingen is niet op alle punten behaald. Door de volle bestuurlijke agenda was er te weinig tijd om met elkaar van gedachten te wisselen over de doelstellingen en zo een gemeenschappelijk beeld te vormen. De raad van toezicht ervaart de geïntensiveerde relatie met de achterbannen als positief. Dit jaar zijn er twee raadplegingen onder de achterban gehouden (over ESG en de risicohouding).

2. Implementatie inrichting vermogensbeheer (fiduciair model, custodian)

Eind 2018 heeft het bestuur een keuze gemaakt voor de inrichting van het vermogensbeheer. Hiervoor zijn in 2019 twee grote projecten zijn opgestart: de selectie en implementatie van een nieuwe custodian en de selectie en aanstelling van een fiduciair adviseur. Beide projecten zijn in januari 2019 gestart met het opstellen van een longlist, het uitsturen van requests for proposals, het komen tot een gemotiveerde shortlist, bedrijfsbezoeken en uiteindelijk de keuze voor een voorkeurspartij. Het bestuur is naar de mening van de raad van toezicht tot een weloverwogen keuze voor partijen gekomen. De implementatie van de projecten bevindt zich in de afrondende fase. De raad van toezicht heeft er vertrouwen in dat beide projecten tijdig en met een goed resultaat worden afgerond. Het bestuursbureau heeft aan beide projecten goede en professionele uitvoering gegeven.

3. Explicitering ESG-beleid en implementatie

De raad van toezicht vindt het goed dat de achterban is geraadpleegd over dit onderwerp en dat de uitkomsten van deze uitvraag zijn verwerkt in het beleid. De raad van toezicht merkt daarbij op dat er binnen het bestuur geen gemeenschappelijk beeld over dit onderwerp is. Dat remt de voortgang in de implementatie. Vorig jaar heeft de raad van toezicht al opgemerkt dat zij het proces te traag vindt verlopen. Dit jaar is de raad van toezicht zeer kritisch over dit onderwerp. Het project loopt al twee jaar en het ESG-beleid is nog niet in de beleggingsportefeuille geïmplementeerd. Het doorschuiven van het onderwerp naar de fiduciair toont geen daadkracht.

4. Implementatie en evaluatie IORP II

Het beeld dat de raad van toezicht heeft over de implementatie van IORP II is diffuus. De sleutelfuncties risicomangement en actuaariaat zijn goed ingericht. Met De Nederlandsche Bank (DNB) is er nog discussie over de invulling van de rol van de sleutelfunctiehouder audit. Vorig jaar heeft de raad van toezicht al aangegeven dat de keuze om de roulerend voorzitter als sleutelfunctiehouder audit te laten fungeren niet zijn voorkeur heeft. DNB heeft ook deze mening, waardoor het bestuur terug dient te komen op een eerder genomen besluit. De raad van toezicht adviseert het bestuur om bij de invulling van de sleutelfunctiehouder audit een keuze te maken die toekomstbestendig is. Hierbij dient het bestuur oog te hebben voor de opmerkingen van DNB, maar zeker een eigen keuze te maken.

5. Beheersing van het uitbestedingsrisico

De raad van toezicht constateert dat het bestuur op het gebied van de beheersing van het uitbestedingsrisico afgelopen jaar voldoende maatregelen heeft genomen. Met name de verbeterde inrichting van het risicomangement draagt hieraan bij. Daarnaast wordt het uitbestedingsrisico nog beter beheersbaar gemaakt door de aanstelling van de nieuwe custodian en fiduciair adviseur. Er is wel een punt van zorg over de pensioenadministratie bij TKP. Deze zorg heeft de raad van toezicht niet ten aanzien van de kerntaak van TKP, de uitvoering van de pensioenadministratie. Veel van de overige door TKP uitgevoerde taken laten echter te wensen over. Hierin worden door TKP te veel fouten gemaakt. Naar de mening van de raad van toezicht heeft het bestuur de fouten voldoende

inzichtelijk en wordt er ook adequaat op geacteerd. Wel blijft het een punt aandacht. Daarnaast is dit jaar veel aandacht besteed aan de premie-inning. Een goede zaak, ook dat het een terugkerend onderwerp op de bestuurstafel wordt.

6. Governance: professionalisering en continuering bestuurlijke bezetting, functioneren governance

Het algemene beeld van de raad van toezicht is dat het bestuur meer aandacht dient te besteden aan cohesie binnen het bestuur. Er bestaat binnen het bestuur een diversiteit aan meningen over inhoudelijke onderwerpen, maar ook over de verdere professionalisering en ontwikkeling van het bestuur. Het is zaak dat het bestuur uit die verschillende meningen gedragen gemeenschappelijke opvattingen weet te vormen. Het bestuur wordt daarom meegegeven aandacht te besteden aan de wijze van besluitvorming en de bindende competenties in het bestuur. De in- en uitstroom van bestuursleden zorgt voor nieuwe verhoudingen binnen het bestuur. Dit vraagt constant aandacht voor de verbinding met bestaand beleid.

Functioneren governance

Afgelopen jaar hebben de leden van de raad van toezicht een aantal commissievergaderingen als toehoorder bijgewoond. Het beeld dat de raad van toezicht over de kwaliteit van de commissies heeft is positief. Ook de ontwikkeling van het risicomanagement ervaart de raad van toezicht als positief. Over de invulling van de IORP II-functies is al een aandachtspunt opgenomen bij de desbetreffende bevinding. De verkiezingen voor het verantwoordingsorgaan zijn succesvol verlopen. Het verantwoordingsorgaan heeft aan de raad van toezicht laten weten dat de relatie met het bestuur goed is. De raad van toezicht adviseert het bestuur om komend jaar na te denken over de houdbaarheid van het bestuursmodel. En met name te bekijken of een onafhankelijk voorzitter het functioneren van het bestuur niet zou kunnen versterken.

7. Inrichting organisatie (herverdeling operationeel naar strategisch)

De raad van toezicht merkt op dat de strategische focus van het bestuur dit jaar meer tot uiting komt dan in 2018, al is niet altijd helder wat het draagvlak binnen het bestuur is voor een gekozen richting. Strategische focus en bestuurlijke prioritering blijven een punt van aandacht. Dit zorgt ervoor dat het bestuursbureau in zijn kracht wordt gezet en de relatie en werkverdeling tussen bestuur en het bestuursbureau inzichtelijk wordt. Het bestuursbureau heeft afgelopen jaar veel werk verricht.

De evaluatie van het bestuursbureau is in 2019 afgerond. In eerdere gesprekken met het bestuur heeft de raad van toezicht aangegeven dat deze evaluatie te lang heeft geduurd.

8. Toezichtsonderwerpen De Nederlandsche Bank

Het fonds heeft dit jaar een groot on-site beleggingsonderzoek van DNB gehad. Dit is zeer professioneel en kundig opgepakt door het bestuur en het bestuursbureau. Alle stukken zijn tijdig en overzichtelijk aan DNB aangeleverd. De bevindingen van DNB zijn positief. Een aantal bevindingen was al bekend en wordt opgelost met de komst van de fiduciair adviseur. Er is een plan van aanpak gemaakt waarin alle bevindingen worden behandeld en opgelost.

De algemene toezichtsonderwerpen van DNB zijn opgepakt door het bestuur.

Aandachtspunten voor 2020

Voor 2020 heeft de raad van toezicht de volgende aandachtspunten geformuleerd;

- complexiteit van de regeling, continuering aandacht voor zzp-problematiek;
- vermogensbeheer: inbedding custodian en fiduciair adviseur;
- ESG-implementatie;
- inrichting en functioneren governance (IORP II (sleutelfunctiehouders), bestuurlijke cohesie, integratie bestuurlijke mutaties, benutting aanwezige kwaliteit bestuur en bestuursbureau);

- nieuwe pensioenstelsel en verandervermogen;
- toezichtsonderwerpen DNB.

De raad van toezicht spreekt - afsluitend - waardering uit voor de grote inzet van het bestuur, het bestuursbureau en alle andere betrokkenen bij de werkzaamheden in het verslagjaar.

Den Haag, 6 februari 2020

Namens de raad van toezicht,
drs. P. Braams, voorzitter

8.2 Reactie bestuur op bevindingen raad van toezicht

Het bestuur stelt de bevindingen van de raad van toezicht zeer op prijs. Het bestuur herkent de constatering van de raad van toezicht dat afgelopen jaar wederom een druk bestuurlijk jaar is geweest.

Bestuurlijke organisatie

De opmerking van de raad van toezicht inzake de gezamenlijkheid in het bestuur herkent het bestuur in enige mate. Dit heeft het bestuur ook erkend als een punt van zorg. Afgelopen jaar heeft er een aantal bestuurswisselingen plaatsgevonden. Het onbekend zijn met de historie van eerdere besluitvorming leidde in sommige dossiers tot het opnieuw bespreken van de geformuleerde beleidsuitgangspunten. Het bestuur heeft een en ander in werking gesteld om dit proces te verbeteren en daarmee de effectiviteit van het bestuur verder te optimaliseren.

ESG-beleid

De raad benoemt de duur van de implementatie van ESG. Het bestuur realiseert zich dat de implementatie van het ESG-beleid nog niet is afgerond. Wel zijn er belangrijke stappen gezet. Zo is de achterban geraadpleegd over dit onderwerp en zijn de uitkomsten van deze uitvraag verwerkt in het ESG-beleid. Nu een fiduciair adviseur is aangesteld, gaat ook invulling worden gegeven aan de implementatie van het beleid.

Governance

Governance (waaronder ook de implementatie van IORPII) en het functioneren van de governance is en blijft, evenals voor de raad van toezicht, een punt van aandacht voor het bestuur. Een toekomstbestendige invulling van de governance van het fonds staat hoog op de bestuurlijke agenda.

Het bestuur neemt de aanbevelingen die de raad van toezicht in zijn verslag doet ter harte en neemt de opvolging van deze aanbevelingen ter hand.

Het bestuur dankt tot slot de raad van toezicht voor de constructieve wijze van samenwerking in het afgelopen jaar.

Den Haag, 14 mei 2020

Namens het bestuur,
mr. E.P. Greup, voorzitter

8.3 Oordeel verantwoordingsorgaan

Inleiding

Conform de statuten van Pensioenfonds Notariaat geeft het verantwoordingsorgaan jaarlijks een oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid en de uitvoering ervan. Dit oordeel betreft het verslagjaar 2019.

Het verantwoordingsorgaan heeft in het verslagjaar achtmaal zelfstandig vergaderd, viermaal met het bestuur, eenmaal met de raad van toezicht en eenmaal met sociale partners. Op basis van deze gesprekken, de bestuurlijke verslaglegging en het bestuursverslag over 2019 is een duidelijk beeld naar voren gekomen van het door het bestuur gevoerde beleid, waarover door het verantwoordingsorgaan een oordeel wordt gegeven.

Geformuleerde aandachtspunten voor 2019

Het verantwoordingsorgaan heeft enkele aandachtspunten voor het jaar 2019 geformuleerd, die worden meegenomen in het oordeel:

1. governance (waaronder nadrukkelijk de overwegingen inzake het te hanteren bestuursmodel);
2. toekomst pensioenstelsel en -regeling;
3. risicohouding;
4. ESG-beleid.

Oordeel 2019

Governance (waaronder nadrukkelijk de overwegingen inzake het te hanteren bestuursmodel)

Het vinden van gekwalificeerde bestuurders voor Pensioenfonds Notariaat blijft een aandachtspunt voor het verantwoordingsorgaan. In dit kader heeft het verantwoordingsorgaan in het oordeel over 2018 aan het bestuur gevraagd om in 2019 aandacht te besteden aan het bestuursmodel en hierbij ook de mogelijkheden voor een ander bestuursmodel mee te nemen. Het verantwoordingsorgaan heeft begrepen dat het bestuur deze zorgen deelt en dat het bestuur hier aandacht voor heeft. Zo heeft het bestuur de mogelijkheid gecreëerd om de kandidaatstelling voor de verkiezingen voor de vertegenwoordiger van pensioengerechtigden in het bestuur open te stellen voor professionele bestuurders van buiten de groep van pensioengerechtigden. Het verantwoordingsorgaan is goed meegenomen in dit proces.

Het verantwoordingsorgaan heeft in 2019 diverse malen overlegd met het bestuur, waarbij het verantwoordingsorgaan constateert dat deze overleggen zijn gegroeid voor wat betreft inhoud en structuur. Het verantwoordingsorgaan juicht dit toe en ziet graag dat deze ontwikkeling in 2020 wordt doorgezet.

Toekomst pensioenstelsel en -regeling

Omtrent de toekomst van het pensioenstelsel is in 2019 enige duidelijkheid gekomen. Dit is echter onvoldoende voor pensioenfondsen om al concrete stappen te gaan zetten. Daarbij houdt de lage rente aan, waardoor de kostprijs van pensioenen steeds hoger wordt. Het verantwoordingsorgaan waardeert het daarom zeer dat het bestuur zelfstandig reflecteert over de diverse mogelijkheden die het fonds heeft voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur om op de hoogte te worden gehouden van de voortgang op dit gebied.

De lage rente zet de premiestelling blijvend onder druk. Het verantwoordingsorgaan signaleert richting de achterban dat de wijziging van het pensioenstelsel enerzijds en de lage rente anderzijds in de toekomst onvermijdelijk leiden tot een hogere premie of een lagere opbouw. De

financieringssysteem waarbij sprake is van demping van de premie is voor de toekomst niet houdbaar. Het verantwoordingsorgaan volgt de discussie over de betaalbaarheid en financiering van het pensioen op de voet. Het zal zijn adviesrecht gebruiken om een bijdrage te leveren aan een evenwichtige regeling, waarbij het grote wijzigingen in de opbouw of kosten niet kan voorkomen. Hierbij dient in het bijzonder te worden gelet op de belangen van de (toekomstig) pensioengerechtigden.

Risicohouding

Eind 2019 heeft een risicobereidheidsonderzoek plaatsgevonden. De resultaten laten vanuit de achterban een grote belangstelling zien voor pensioen vanuit het perspectief van zekerheid versus risico. De uitkomsten van dit onderzoek worden in 2020 meegenomen bij de nadere formulering van de risicohouding. Het verantwoordingsorgaan benadrukt daarbij dat het overleg met sociale partners belangrijk blijft voor de definiëring van de risicohouding van het fonds.

ESG-beleid

Het verantwoordingsorgaan heeft in het jaarverslag van 2018 aangegeven dat het onderwerp duurzaamheid nadrukkelijk naar voren moet komen in de doelstellingen en de beleidsuitgangspunten van het fonds. Dit is deels ingegeven door de maatschappelijke relevantie van dit onderwerp (die in 2019 overigens enorm is toegenomen) en de overtuiging van het verantwoordingsorgaan dat pensioenfondsen, vanwege de omvang van het belegd vermogen, hier een substantiële rol in kunnen spelen.

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur de uitgangspunten van het ESG-beleid inmiddels heeft vastgesteld. Bij de vaststelling van deze uitgangspunten was de input van de achterban nog niet meegenomen. Op het moment dat die beschikbaar was, is het beleid in lijn gebracht met de wensen van achterban. Voor wat betreft de formulering van het beleid zijn derhalve stappen gemaakt. Het verantwoordingsorgaan constateert echter ook dat de implementatie van het ESG-beleid daarbij achterblijft. Dit past niet bij de toename van de maatschappelijke relevantie van dit onderwerp en bij de langetermijndoelstelling van pensioen. Het verantwoordingsorgaan vraagt nadrukkelijk aan het bestuur om hier in 2020 voortgang in te boeken.

Overig

Het verantwoordingsorgaan constateert dat op communicatiegebied de zaken binnen het fonds op orde zijn en dat het verantwoordingsorgaan goed op de hoogte wordt gehouden voor wat betreft de onderwerpen die spelen en de stappen die worden genomen. Voor wat betreft de uitvoering van de bijbehorende werkzaamheden die plaatsvinden bij TKP, constateert het verantwoordingsorgaan echter dat niet altijd alles vlekkeloos verloopt. Het verantwoordingsorgaan gaat ervan uit dat het bestuur hier in 2020 de nodige aandacht aan besteedt.

Voor het overige vraagt het verantwoordingsorgaan nadrukkelijk aandacht voor cyberrisico's en de inrichting van IT. Deze onderwerpen worden steeds belangrijker en de bijbehorende risico's zijn groot. Het verantwoordingsorgaan vraagt het bestuur om hier in 2020 aandacht aan te besteden.

Bevindingen raad van toezicht

Het verantwoordingsorgaan heeft kennisgenomen van de bevindingen van de raad van toezicht. De aanbevelingen van de raad van toezicht worden door het verantwoordingsorgaan onderschreven. Het verantwoordingsorgaan spoort het bestuur aan hieraan nadere invulling te geven, waarbij het verantwoordingsorgaan veel waarde hecht aan de aanbevelingen van de raad van toezicht op het gebied van de bestuurlijke effectiviteit. Het verantwoordingsorgaan onderschrijft de bevindingen op dit vlak en vraagt het bestuur nadrukkelijk om hier aandacht aan te geven.

Het verantwoordingsorgaan constateert dat de raad van toezicht goed is aangesloten bij het fonds en het bestuur met raad terzijde staat. Wel vraagt het verantwoordingsorgaan om meer continuïteit in het overleg tussen het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht.

Bijzondere aandachtspunten voor 2020

Het verantwoordingsorgaan heeft voor 2020 weer een aantal aandachtspunten geformuleerd, te weten:

1. governance;
2. toekomst pensioenstelsel en -regeling;
3. ESG-beleid;
4. cyberrisico's en inrichting IT bij uitbestedingspartijen;
5. premie;
6. gevolgen coronavirus.

Ook zal het verantwoordingsorgaan de door de raad van toezicht gestelde aandachtspunten monitoren.

Tot slot

Het verantwoordingsorgaan komt tot het oordeel dat het bestuur een consistent beleid heeft gevoerd en de belangen van alle bij het fonds betrokken belanghebbenden op een zorgvuldige wijze heeft afgewogen. Het verantwoordingsorgaan heeft er vertrouwen in dat het bestuur de hier uitgesproken bevindingen opvolgt en spreekt dan ook zijn waardering uit voor de inzet van het bestuur en alle bij het fonds betrokkenen. Het ziet uit naar een verdere constructieve samenwerking met het bestuur.

Den Haag, 14 mei 2020

Namens het verantwoordingsorgaan,
mr. J. Nobel, voorzitter

8.4 Reactie bestuur op oordeel verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft met belangstelling kennisgenomen van het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid in 2019 en waardeert de opmerkingen hierover. In deze reactie gaat het bestuur in op de aandachtspunten die het verantwoordingsorgaan heeft benoemd.

Aandachtspunten

Toekomst fonds

Het bestuur is verheugd dat het verantwoordingsorgaan het waardeert dat het bestuur reflecteert over de diverse mogelijkheden die het fonds heeft voor de toekomst. Het bestuur houdt het verantwoordingsorgaan graag op de hoogte van de voortgang op dit gebied. Het bestuur onderschrijft dat we de achterban goed moeten informeren dat de lage rente leidt tot lagere pensioenopbouw en/of hogere premie. Mogelijk gaat een nieuw pensioenstelsel dit (deels) oplossen. Het bestuur vindt het waardevol dat het verantwoordingsorgaan zijn adviesrecht gebruikt om in dit kader een bijdrage te kunnen leveren aan een evenwichtige regeling.

Risicohouding

Het verantwoordingsorgaan benadrukt het belang van het overleg met sociale partners voor de definiëring van de risicohouding van het fonds. Het bestuur onderschrijft dit, is zich hiervan bewust en heeft daartoe inmiddels de nodige stappen gezet door gezamenlijk de uitkomsten van de onder de achterban gehouden enquête te waarderen.

ESG-beleid

Het verantwoordingsorgaan heeft eerder aangegeven dat het onderwerp duurzaamheid nadrukkelijk naar voren moet komen in de doelstellingen en de beleidsuitgangspunten van het fonds en constateert dat het bestuur de uitgangspunten van het ESG-beleid inmiddels heeft vastgesteld. Het verantwoordingsorgaan stelt echter vast dat de implementatie van het ESG-beleid te weinig voortgang kent. Het bestuur neemt dit aandachtspunt ter harte en blijft ESG ook in 2020 hoog op de agenda zetten.

Kwaliteit dienstverlening pensioenuitvoerder

Het verantwoordingsorgaan geeft aan het belangrijk te vinden dat de uitvoering van diverse communicatiewerkzaamheden bij TKP verbetert. Het bestuur deelt deze mening en heeft hierover intensief overleg gehad met TKP. Ook in 2020 zal hier nadrukkelijk aandacht aan worden besteed.

IT-risico's

Voor wat betreft de zorgen van het verantwoordingsorgaan over cyberrisico's en de inrichting van IT bij TKP geeft het bestuur aan dat het momenteel bezig is om een nieuw IT-beleid te formuleren. Dit gebeurt binnen het totale risicomangement, waaraan in de afgelopen periode veel aandacht is besteed. Bewustwording van risico's is hierbij belangrijk. Sessies daartoe zijn inmiddels in de eerste helft van 2020 georganiseerd.

Bestuurlijke organisatie

Het verantwoordingsorgaan gaat in zijn oordeel nader in op de bevindingen van de raad van toezicht en benadrukt veel waarde te hechten aan de aanbevelingen van de raad van toezicht op het gebied van bestuurlijke effectiviteit. Het bestuur kan hierop aangeven dat het eind 2019 onder externe begeleiding een zelfevaluatie heeft uitgevoerd. De hieruit voorkomende verbeterpunten worden inmiddels toegepast.

Tot slot

Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor zijn betrokkenheid en de goede samenwerking in het afgelopen jaar. In 2020 hoopt het bestuur de samenwerking met het verantwoordingsorgaan op een constructieve en effectieve wijze voort te zetten.

Den Haag, 14 mei 2020

Namens het bestuur,
mr. E.P. Greup, voorzitter

9 JAARREKENING

BALANS PER 31 DECEMBER 2019
(NA RESULTAATBESTEMMING)
 (bedragen x € 1.000)

		2019	2018
ACTIVA			
Beleggingen voor risico pensioenfonds			
Vastgoedbeleggingen	(1)	28.534	30.201
Aandelen	(2)	993.038	810.352
Vastrentende waarden	(3)	2.043.784	1.832.291
Derivaten	(4)	206.680	41.951
Overige beleggingen	(5)	6.515	20.123
		3.278.551	2.734.918
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	(6)	28.334	26.420
Vorderingen en overlopende activa	(7)		
Premies		2.767	2.093
Overige vorderingen		36.514	36.113
		39.281	38.206
Overige activa	(8)		
Liquide middelen		13.273	10.224
		13.273	10.224
TOTAAL ACTIVA		3.359.439	2.809.768

		2019	2018
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(9)	176.469	111.473
Technische voorzieningen	(10)		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds		<u>3.071.649</u>	<u>2.654.646</u>
		3.071.649	2.654.646
Verplichtingen inzake derivaten	(11)	14.112	18.490
Overige schulden en overlopende passiva	(12)	<u>97.209</u>	<u>25.159</u>
TOTAAL PASSIVA		3.359.439	2.809.768

STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen x € 1.000)

		2019	2018
BATEN			
Premiebijdragen risico pensioenfonds	(13)	59.647	60.468
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(14)	502.137	-12.799
Baten uit herverzekering	(15)	1.914	-931
Overige baten	(16)	138	5
		<hr/>	<hr/>
Totaal baten		563.836	46.743
LASTEN			
Uitkeringen	(17)	76.918	75.847
Mutatie technische voorziening voor risico fonds	(18)	415.089	67.062
Mutatie technische voorziening herverzekering	(19)	1.914	-931
Saldo van overdracht van rechten	(20)	510	2.660
Saldo herverzekering	(21)	467	536
Pensioenuitvoeringskosten	(22)	3.902	4.663
Overige lasten	(23)	40	21
		<hr/>	<hr/>
Totaal lasten		498.840	149.858
Saldo van baten en lasten		64.996	-103.115
Bestemming fondsresultaat			
Mutatie algemene reserve		64.996	-103.115

KASSTROOMOVERZICHT

(bedragen x € 1.000)

	2019	2018
Premies	59.647	60.468
Saldo waardeoverdrachten	-469	-2.660
Uitgekeerde pensioenen	-77.113	-75.595
Ontvangen uitkeringen herverzekeraar	2.528	2.395
Betaalde premie herverzekeraar	-2.996	-2.913
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-7.646	-6.919
Overige mutaties	84	431
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-25.965	-24.793
Beleggingsactiviteiten		
Onttrekkingen uit beleggingen	1.269.769	1.479.194
Directe beleggingsopbrengsten	78.720	69.077
Aankopen van beleggingen	-1.407.169	-1.534.112
Kosten van vermogensbeheer	-256	-3
Collateral en overige mutaties	74.342	20.969
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	15.406	35.125
Mutatie liquide middelen	-10.559	10.332
Liquide middelen		
Stand per einde boekjaar	19.788	30.347
Stand per einde vorig boekjaar	30.347	20.015
Mutatie liquide middelen	-10.559	10.332

De liquide middelen betreffen de reguliere banktegoeden van € 13.273 (2018: € 10.224) en de onder beleggingen aangehouden liquide middelen. Deze laatste zijn in de balans zichtbaar onder de post overige beleggingen en bedragen € 6.515 (2018: € 20.123).

TOELICHTING OP DE JAARREKENING

Activiteiten

Stichting Pensioenfonds Notariaat is statutair gevestigd in 's-Gravenhage en ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41198218.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen.

Referenties

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Grondslagen

Algemene grondslagen

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in euro x 1.000, tenzij anders is aangegeven.

Continuïteitsveronderstelling

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de continuïteitsveronderstelling.

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard gaat met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden. Hiervan kan de omvang betrouwbaar worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden. Hiervan kan de omvang betrouwbaar worden vastgesteld.

Als een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle toekomstige economische voordelen en risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, dan wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen, als sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen. Bovendien bestaat de intentie om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële

verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Functionele valuta

De jaarrekening is opgesteld in euro's, namelijk de functionele en presentatievaluta van het pensioenfonds.

Transacties, vorderingen en schulden

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Schattingswijzigingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Als het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen, inclusief de bijbehorende veronderstellingen, opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningposten. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft. De impact van wijzigingen in de actuariële uitgangspunten vanwege de aanpassing van het gehanteerde leeftijdsverschil tussen vrouw en man (van 3 jaar naar 2 jaar) bedraagt € -8.234.

Dekkingsgraden

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de dekkingsgraden over de laatste twaalf maanden. Hierbij wordt steeds gebruikgemaakt van de meest actuele inschatting van de betreffende dekkingsgraden. De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen door de technische voorzieningen, zoals opgenomen in de balans. Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte prijsinflatie.

Grondslagen voor waardering van activa en passiva

Beleggingen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde (reële waarde). Onder waardering op marktwaarde wordt verstaan: het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn.

De waardering van participaties in beleggingsinstellingen gebeurt tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde beleggingsinstellingen is dit de marktnotering per balansdatum. De waardering in niet-beursgenoteerde beleggingsinstellingen gebeurt tegen actuele waarde.

Beleggingen voor risico pensioenfonds en voor risico deelnemers worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen reële waarde. Dit is de marktwaarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte taxaties en/of verkoopwaarde. Het directe vastgoed wordt jaarlijks door deze deskundigen getaxeerd. Hierbij wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Waardeveranderingen van op marktwaarde gewaardeerde vastgoedbeleggingen worden verwerkt in de staat van baten en lasten.

De belangen in beursgenoteerde vastgoedaandelen worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Dit is de per balansdatum geldende beurskoers.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum. De actuele waarde van niet-beursgenoteerde aandelen en participaties in beleggingsfondsen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van het niet-beursgenoteerde aandeel per balansdatum. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde en meest recente opgave van de desbetreffende fondsmanagers die uitgaan van waardering op marktwaarde.

Private equity wordt bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en daarna opnieuw gewaardeerd tegen de laatst bekende reële waarde en verhoogd of verlaagd met eventuele (des)investeringen tot ultimo boekjaar. In dit opzicht worden beleggingen in andere investeringsbedrijven ultimo boekjaar gewaardeerd tegen de reële waarde per aandeel zoals aangeleverd door de betreffende assetmanager.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen marktwaarde, zijnde de beurswaarde per balansdatum. De actuele waarde van niet-beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beleggingsinstellingen is gebaseerd op het aandeel dat het pensioenfonds heeft in het eigen vermogen van de niet-beursgenoteerde vastrentende waarde per balansdatum. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde meest recente opgave van de desbetreffende fondsmanagers die uitgaan van waardering op marktwaarde.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnoteringen of, als die niet beschikbaar zijn, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen. Als een derivatenpositie negatief is, wordt het bedrag onder de schulden verantwoord. Binnen de derivatenportefeuille is sprake van collateralverplichtingen. Afhankelijk van de ontwikkeling van de marktwaarde van deze derivaten, bestaat hierbij de verplichting voor het fonds om bepaalde collaterals te verstrekken aan de betreffende tegenpartijen. Het collateral kan zowel stukken als cash bevatten.

Overige beleggingen

Beursgenoteerde beleggingen worden gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Niet-beursgenoteerde (indirecte) beleggingen worden gewaardeerd op de ultimo verslagperiode berekende intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt ontleend aan de op lokale grondslagen gebaseerde opgave van de desbetreffende fondsmanagers. Onder de overige beleggingen zijn ook de liquide middelen voortkomend uit beleggingstransacties opgenomen.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Pensioenfonds Notariaat heeft de verplichting tot uitkering van de per 31 december 2013 al ingegane arbeidsongeschiktheidspensioenen ondergebracht bij N.V. Amersfoortse Algemene Verzekering Maatschappij (De Amersfoortse). Ook is bij deze verzekeraar het arbeidsongeschiktheidsrisico uit hoofde van de vanaf 2014 geldende pensioenregeling ondergebracht. De vordering uit dit herverzekeringscontract, dat zich classificeert als een garantiecontract, wordt gelijkgesteld aan de hier tegenoverstaande voorziening voor de pensioenverplichtingen. De bepaling van de voorziening wordt gebaseerd op de actuariële grondslagen van het fonds. Bij de waardering van de vordering wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekerder. De herverzekerder heeft rating A volgens S&P en Moody's and Fitch.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde als geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, als sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen worden tegen nominale waarde gewaardeerd. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn, dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

De voorziening voor pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds wordt gewaardeerd op actuele waarde (marktwarde). De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toezeggingen tot) toeslagen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente, waarvoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB wordt gebruikt. Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of toeslagen op de opgebouwde pensioenaanspraken worden

verleend. Alle per balansdatum bestaande besluiten tot toeslagverlening (ook voor besluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex-antecondities) zijn bij de berekening inbegrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen. Bij de vaststelling van de voorziening wordt rekening gehouden met verleende premievrijstelling door daarin de contante waarde van de over de toekomstige deelnemingstijd op te bouwen premievrije pensioenaanspraken te betrekken.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen. De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

- interest: conform de rentetermijnstructuur op basis van de zogenaamde ultimateforwardrate (UFR)-curve zoals gepubliceerd door DNB;
- sterfte: volgens de Prognosetafel AG2018;
- ervaringssterfte: er wordt rekening gehouden met het fondsspecifieke karakter van het deelnemersbestand door toepassing van een ervaringssterfte- en postcodeanalyse die resulteert in correctiefactoren op de gehanteerde prognosetafel;
- burgerlijke staat: conform de partnerfrequenties behorend bij de overlevingstafel CBS 2013 tot de leeftijd van 67 jaar, op de leeftijd van 67 jaar een frequentie van 100%, daarna volgens het zogeheten bepaalde partnersysteem;
- leeftijdsverschil: voor nog niet ingegaan partnerpensioen wordt het leeftijdsverschil tussen man (hoofdverzekerde) en vrouw op 3 jaar gesteld (man drie jaar ouder dan vrouw) en tussen vrouw (hoofdverzekerde) en man op 2 jaar (vrouw twee jaar ouder dan man);
- kosten: voor de opslag inzake toekomstige kosten wordt 2,2% gehanteerd.

Binnen de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds is ook de schadelast verantwoord voor zieke deelnemers op balansdatum die naar verwachting arbeidsongeschikt worden verklaard.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft. Vorderingen uit herverzekeringscontracten op risicobasis worden verantwoord op het moment dat de verzekerde gebeurtenis zich voordoet. Bij de waardering worden de herverzekerde uitkeringen contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur, onder toepassing van de actuariële grondslagen van het pensioenfonds. Vorderingen uit herverzekeringscontracten die worden geclassificeerd als garantiecontracten worden gelijkgesteld aan de hier tegenoverstaande voorziening voor pensioenverplichtingen. Vorderingen uit hoofde van winstdelingsregelingen in herverzekeringscontracten worden verantwoord op het moment van toekenning door de herverzekeraar.

De waarde van het aandeel herverzekeraar is gelijk aan de voorziening herverzekeringsdeel technische voorziening.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde als geen sprake is van transactiekosten). Kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan een jaar.

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers worden verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten voor risico van het pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. (In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden zowel de externe als de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Afschrijvingen en andere exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen en dergelijke verrekend.

Uitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau op balansdatum.

Indexering en overige toeslagen

De toeslag op pensioenrechten en -aanspraken wordt jaarlijks vastgesteld door het bestuur van het

pensioenfonds. Het pensioenfonds streeft ernaar de pensioenrechten en -aanspraken jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van het consumentenprijsindexcijfer (afgeleid) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De toeslagverlening is voorwaardelijk. Er is geen recht op toeslag en er kan op de langere termijn geen zekerheid worden gegeven of en in hoeverre toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan worden ingehaald.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen zijn verlaagd vanwege de mogelijkheid van het rekenen met een (gemiddeld) hogere rente van -0,235% (2018: -0,260%) op basis van de éénjaarsrente van de DNB-curve aan het begin van het verslagjaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten en pensioenuitkeringen die in de voorziening pensioenverplichtingen worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen in het verslagjaar.

Wijziging markttrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur zoals door DNB opgegeven. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder 'wijziging markttrente'.

Wijzigingen actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien voor de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen, zowel voor de gehele bevolking als voor de populatie van het pensioenfonds. De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Een resultaat op overdrachten kan ontstaan doordat de vrijval van de voorziening plaatsvindt tegen de actuariële grondslagen van het fonds, terwijl het bedrag dat wordt overgedragen gebaseerd is op de wettelijke factoren voor waardeoverdrachten. De tarieven van het pensioenfonds wijken af van de wettelijke tarieven.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De overige mutaties ontstaan door mutaties in de aanspraken door overlijden, arbeidsongeschiktheid en pensioneren.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is volgens de directe methode opgesteld. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

RISICOPARAGRAAF

Het fonds wordt bij het beheer van zijn pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste financiële doelstelling van het fonds is het nakomen van zijn financiële verplichtingen (inclusief de door het fonds uitgesproken ambitie). Het belangrijkste risico voor het fonds is derhalve het balansrisico (solvabiliteitsrisico): het risico dat het fonds niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Dit risico komt tot uiting in de variabiliteit van de beleggingen ten opzichte van de verplichtingen en vice versa. Het beleggingsbeleid kan daarom niet los worden gezien van de ontwikkeling van de verplichtingen. Balansmanagement is de benaming voor deze beoogde integrale aanpak. Het balansrisico kan worden uitgesplitst in verschillende risico's.

Solvabiliteitsrisico's

Het solvabiliteitsrisico is het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten op basis van zowel algemeen geldende normen als specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd. Als de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premiebijdrage moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening op opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en -rechten moet verminderen.

De dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	2019	2018
		%
Dekkingsgraad primo boekjaar	104,2	108,3
Premie	-0,6	-0,5
Uitkering	0,1	0,2
Beleggingsrendementen (exclusief renteafdekking)	19,7	-0,2
Wijziging rentetermijnstructuur	-14,4	-4,6
Aanpassing grondslagen	-3,3	1,0
Overige oorzaken	-	-
Dekkingsgraad ultimo boekjaar	105,7	104,2
Beleidsdekkingsgraad ultimo boekjaar	104,8	108,1
Vereiste dekkingsgraad ultimo boekjaar	113,3	114,2

Om het solvabiliteitsrisico te beheersen, moet het fonds buffers in het vermogen aan te houden. De omvang van deze buffers (de buffers plus de pensioenverplichtingen vormen samen het vereist vermogen) wordt vastgesteld met de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets (S-toets). Deze toets bevat een kwantificering van de bestuursvisie op de fondsspecifieke restrisico's (na afdekking).

De berekening van het vereist eigen vermogen en het hieruit voortvloeiende overschot/tekort aan het einde van het boekjaar is als volgt:

	2019	2018
		%
S1 Renterisico	1,0	2,0
S2 Risico zakelijke waarden	10,6	11,3
S3 Valutarisico	1,3	1,2
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	3,1	2,7
S6 Verzekeringstechnisch risico	2,9	2,8
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief risico	-	-
Diversificatie-effect	-5,6	-5,8
Totaal	13,3	14,2

Het vereist eigen vermogen is bepaald als de wortel van: $S1^2+S2^2+2*0,4 *S1*S2+S3^2+S4^2+S5^2+2*0,4 *S1*S5+2*0,5*S2*S5+S6^2+S10^2$. Waarbij $S2^2= S2^2a+S2^2b+S2^2c+S2^2d +2*0,75*(S2^2a*S2^2b+S2^2a*S2^2c+S2^2a*S2^2d+S2^2b*S2^2c+S2^2b*S2^2d+S2^2c*S2^2d)$.

Hierbij geeft de eerste 0,4 de correlatie weer tussen het renterisico (S1) enerzijds en het aandelen- en vastgoedrisico (S2) anderzijds. De tweede 0,4 geeft de correlatie weer tussen het renterisico (S1) en het kredietrisico (S5) bij een rentedaling. Bij een rentestijging worden deze twee correlatieparameters op 0 gesteld. Daarnaast is de correlatie tussen het aandelen- en vastgoedrisico (S2) enerzijds en het kredietrisico (S5) anderzijds vastgesteld op 0,5. Tot slot bedragen de correlaties tussen de risico's die onderdeel uitmaken van het aandelen- en vastgoedrisico 0,75. Voor alle overige onderlinge verbanden zijn de correlaties op 0 gesteld. Deze risico's worden verondersteld onafhankelijk van elkaar op te treden.

	2019	2018
Voorziening pensioenverplichting	3.071.649	2.654.646
Benodigde buffer vereist eigen vermogen (13,3%, 2018: 14,2)	408.966	377.027
Aanwezig kapitaal (totaal activa -/- schulden)	176.469	111.473
Tekort	232.497	265.554

De buffers zijn berekend op basis van de standaardmethode waarbij voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische beleggingsmix in de evenwichtssituatie.

Beleggingsrisico

De belangrijkste beleggingsrisico's zijn het markt-, krediet- en liquiditeitsrisico. Het marktrisico is uit te splitsen in renterisico, valutarisico en prijs(koers)risico. Marktrisico wordt gelopen op de verschillende beleggingsmarkten waarin het pensioenfonds op basis van het vastgestelde beleggingsbeleid actief is. De beheersing van het risico is geïntegreerd in het beleggingsproces. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid kunnen zich verder risico's manifesteren uit hoofde van de geselecteerde managers en bewaarbedrijven (het zogeheten manager- en custodyrisico) en de juridische bepalingen omtrent gebruikte instrumenten en de uitvoeringsovereenkomst (juridisch risico). Het marktrisico wordt beheerst doordat met de vermogensbeheerder specifieke mandaten zijn afgesproken, die in overeenstemming zijn met de beleidskaders en richtlijnen zoals deze zijn vastgesteld door het bestuur. Het bestuur monitort de mate van naleving van deze mandaten. De marktposities worden periodiek gerapporteerd.

Renterisico (S1)

Renterisico is het risico dat de waarde van de portefeuille vastrentende waarden en de waarde van de pensioenverplichtingen wijzigen door ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van de rentegevoeligheid is de duration. De duration is de gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is daarom sprake van een zogenoemde durationmismatch. Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur). Hierdoor stijgt de dekkingsgraad. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt. Het beleid van het fonds is erop gericht om de durationmismatch te verkleinen door het renterisico voor 80% af te dekken (2018: 80%). Het fonds realiseert dit met een matchingportefeuille die in beheer is bij Achmea Investment Management, met een hypotheeken- en creditportefeuille.

De duration en het effect van de renteafdekking kunnen als volgt worden samengevat:

Duration balansposities	2019		2018	
	€	duration	€	duration
Vastrentende waarden exclusief derivaten	2.041.021	7,9	1.828.865	7,4
Vastrentende waarden inclusief derivaten	2.234.879	19,6	1.853.395	18,0
Pensioenverplichtingen	3.071.649	20,5	2.654.646	19,9

Vastrentende waarden naar looptijd	2019		2018	
Resterende looptijd	€	%	€	%
< 1 jaar en < 5 jaar	687.420	33,7	639.992	29,0
> 5 jaar en < 10 jaar	526.260	25,8	428.093	24,4
> 10 jaar en < 20 jaar	418.181	20,4	345.038	23,2
> 20 jaar	409.160	20,1	415.742	23,4
Totaal	2.041.021	100,0	1.828.865	100,0

De presentatie van de vastrentende waarden bij bovenstaande looptijden hangt samen met het langetermijnkarakter van de investeringen van het pensioenfonds en het hiermee samenhangende beleid.

Risico zakelijke waarden (S2)

Het risico zakelijke waarden is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden (voornamelijk aandelen, beursgenoteerd indirect vastgoed en converteerbare obligaties) verandert door veranderingen in de marktprijzen voor deze waarden. Het structurele marktrisico wordt beheerst binnen het assetliabilitymanagement (ALM)-proces. Daarin wordt een zodanige beleggingsmix vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. De feitelijke beleggingsmix mag binnen de vastgestelde bandbreedtes afwijken van de ALM-beleggingsmix. Voor de beheersing van het marktrisico in samenhang met het renterisico wordt gebruikgemaakt van derivaten.

Valutarisico (S3)

Het pensioenfonds heeft besloten om de valuta-afdekking plaats te laten vinden met behulp van een apart valuta-overlaymandaat, beheerd door Achmea Investment Management (tevens de beheerder van de matchingportefeuille). Alleen de beleggingscategorieën aandelen en private equity zijn onderhevig aan het valutarisico. Het valutarisico van beleggingen in ontwikkelde aandelenmarkten wordt volledig afgedekt door valuta's die een materiële impact kunnen hebben op de waarde van de portefeuille. Het betreft de Amerikaanse dollar (USD), Japanse yen (JPY) en de Britse pond (GBP). Het valutarisico van beleggingen in opkomende markten en private equity wordt niet afgedekt. Het totaalbedrag dat niet in euro's wordt belegd, bedraagt ultimo 2019 circa 30,5% (2018: 29,7%) van de beleggingsportefeuille.

De valutapositie per 31 december 2019 vóór en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

Valuta-afdekking			2019	2018
	Voor afdekking	Valuta-derivaten	Netto positie (na)	Netto positie (na)
Euro	2.263.248	750.034	3.013.282	2.546.344
Britse pond	52.686	-49.610	3.076	-2.725
Japanse yen	72.784	-72.169	615	-3.142
Amerikaanse dollar	665.889	-622.426	43.463	7.246
Overige	204.003	0	204.003	168.705
Niet-euro	995.362	-744.205	251.157	170.084
Totaal	3.258.610	5.829	3.264.439	2.716.428

In de solvabiliteitstoets van het fonds is in de buffers voor het valutarisico rekening gehouden met bovenstaande valutaposities en afdekkingen.

Prijrisico

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen. Het wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Het prijrisico wordt gemitigeerd door diversificatie, die onder meer is vastgelegd in de strategische beleggingsmix van het fonds. In aanvulling hierop maakt het fonds voor de afdekking van het prijrisico gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Naast de strategische mix heeft het fonds in het mandaat aan de vermogensbeheerders richtlijnen opgesteld voor het maximale percentage dat namens het fonds in een sector, land of tegenpartij mag

worden belegd. Controle op de naleving van deze richtlijnen vindt plaats door monitoring door het bestuur op basis van onafhankelijke rapportages van custodian KAS BANK.

De segmentatie van de totale beleggingsportefeuille naar regio is als volgt:

Verdeling beleggingsportefeuille naar regio	2019		2018	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	1.830.159	56,1	1.673.185	61,6
Europa, niet-EU-landen	59.358	1,8	55.585	2,0
Noord-Amerika	750.593	23,0	597.634	22,0
Centraal- en Zuid-Amerika	15.602	0,5	15.515	0,6
Azië, exclusief Japan	77.523	2,4	62.316	2,3
Pacific	127.963	3,9	110.674	4,1
Overig	209.382	6,4	176.990	6,5
Subtotaal vastrentende waarden, vastgoed en aandelen	3.070.580	94,1	2.691.899	99,1
Derivaten	193.858	5,9	24.529	0,9
Totaal	3.264.438	100,0	2.716.428	100,0

Nadere verdeling vastgoed naar sector	2019		2018	
	€	%	€	%
Kantoren	0	0,0	7.400	24,5
Woningen	0	0,0	117	0,4
Vastgoedaandelen	28.534	100,0	22.684	75,1
Totaal	28.534	100,0	30.201	100,0

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van derivaten. Hoofregel die hierbij geldt, is dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het beleggingsbeleid van het pensioenfonds. Derivaten worden hoofdzakelijk gebruikt om de hiervoor vermelde vormen van marktrisico zoveel mogelijk af te dekken.

Het kredietrisico is het voornaamste risico van derivaten. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met goed te boek staande partijen en door zoveel mogelijk te werken met onderpand. Gebruik kan worden gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- futures: dit zijn standaard beursgenoteerde instrumenten waarmee snel posities kunnen worden gewijzigd. Futures worden gebruikt voor het tactische beleggingsbeleid. Tactisch beleggingsbeleid is slechts zeer beperkt mogelijk binnen de grenzen van het strategische beleggingsbeleid;
- putopties op aandelen: dit zijn al dan niet beursgenoteerde opties waarmee het pensioenfonds het neerwaartse koersrisico van de aandelenportefeuille kan beperken. Voor deze opties wordt bij de verwerving een premie betaald die onder meer afhankelijk is van het actuele koersniveau van de onderliggende index, de looptijd van de opties en de uitoefenprijs van de opties;
- valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt;

- swaps: dit betreft de met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Met swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

Kredietrisico (S5)

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Denk onder meer aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee over-the-counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit is het risico dat partijen, waarmee het fonds transacties is aangegaan, niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten. Hierdoor lijdt het fonds financiële verliezen. Het fonds beheerst dit risico door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau. Dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft ten opzichte van het fonds. Denk aan het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke en het uitlenen van effecten en het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico belegt het fonds enkel in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, worden eerst de waarborgen op dit gebied onderzocht. Voor niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, werkt het fonds enkel met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten. Hierdoor worden de posities van het fonds adequaat afgedekt door onderpand.

Verdeling vastrentende waarden naar regio	2019		2018	
	€	%	€	%
Nederland en andere EU-landen	1.646.428	80,7	1.493.830	81,7
Europa, niet-EU-landen	18.068	0,9	20.133	1,1
Noord-Amerika	157.776	7,7	124.927	6,8
Centraal- en Zuid-Amerika	3.883	0,2	5.920	0,3
Pacific	16.916	0,8	16.018	0,9
Overig	197.950	9,7	168.037	9,2
Totaal	2.041.021	100,0	1.828.865	100,0

Verdeling vastrentende waarden naar soort	2019		2018	
	€	%	€	%
Staatsobligaties	1.218.361	59,7	1.149.511	62,8
Bedrijfsobligaties (credit funds)	642.106	31,5	511.295	28,0
Hypotheeken	179.926	8,8	167.087	9,1
Leningen op schuldbekentenis	628	0,0	972	0,1
Totaal	2.041.021	100,0	1.828.865	100,0

Kredietwaardigheid vastrentende portefeuille naar rating categorie (S&P, Moody's en Fitch)	2019		2018	
	€	%	€	%
AAA	755.435	37,0	793.887	43,4
AA	500.382	24,5	373.195	20,4
A	156.127	7,6	121.619	6,6
BBB	250.679	12,3	180.314	9,9
<BBB	101.833	5,0	82.377	4,5
Not rated	276.565	13,6	277.473	15,2
Totaal	2.041.021	100,0	1.828.865	100,0

Verzekeringstechnisch (actuariële) risico (S6)

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat voortvloeit uit mogelijke afwijkingen van actuariële inschattingen die worden gebruikt voor de vaststelling van de technische voorzieningen en de hoogte van de premie. De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden (kortlevens), arbeidsongeschiktheid en het toeslagrisico.

Langlevensrisico

Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevensrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld wordt verondersteld bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichtingen. Door toepassing van prognosetafels met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevensrisico nagenoeg geheel verrekend in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen, waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico is het risico dat het fonds bij arbeidsongeschiktheid premievrijstelling en een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve) moet toekennen. Dit is herverzekerd bij De Amersfoortse. Daarmee heeft het fonds het risico van arbeidsongeschiktheid sterk verkleind. Als restrisico blijft de dekking van risico's die niet onder de polisvoorwaarden van de herverzekeraar vallen, aanwezig.

Toeslagrisico

Het toeslagrisico is het risico dat de ambitie van het bestuur om toeslagen op de pensioenen toe te kennen ter compensatie van de algemene prijsontwikkeling, niet kan worden gerealiseerd. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd, is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, beleggingsrendementen, looninflatie en demografie (beleggings- en actuariële resultaten). De hoogte van de dekkingsgraad van het fonds is uiteindelijk bepalend.

We benadrukken dat de toeslagverlening voorwaardelijk is. De zogenaamde reële dekkingsgraad geeft inzicht in de mate waarin toeslagen kunnen worden toegekend (ook wel aangeduid als de toeslagruimte). Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de onvoorwaardelijke nominale pensioenverplichtingen verdisconteerd tegen een reële rentetermijnstructuur, in plaats van een nominale. Omdat er op dit moment geen markt voor financiële instrumenten aanwezig is

waaruit de reële rentetermijnstructuur kan worden afgeleid, wordt gerekend met een benaderingswijze.

Liquiditeitsrisico (S7)

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet ook rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten, andere inkomsten zoals premies en uitgaven voor de bedrijfsvoering.

Concentratierisico (S8)

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie in de beleggingsportefeuille in producten, regio's of landen, economische sectoren of tegenpartijen. Concentraties kunnen ertoe leiden dat het fonds bij grote veranderingen in bijvoorbeeld de waardering (marktrisico) of de financiële positie van een tegenpartij (kredietrisico) grote (veelal financiële) gevolgen hiervan ondervindt. Naast concentraties in de beleggingsportefeuille kan er ook sprake zijn van concentraties in de verplichtingen en de uitvoering. Om concentratierisico's in de beleggingsportefeuille te beheersen, maakt het bestuur gebruik van spreiding en limieten voor beleggen in landen, regio's, sectoren en tegenpartijen. Deze uitgangspunten zijn door het fonds vastgesteld op basis van de ALM-studie. De uitgangspunten zijn vastgelegd in de contractuele afspraken met de vermogensbeheerders. Het bestuur monitort op kwartaalbasis de naleving hiervan.

De spreiding in de beleggingsportefeuille is weergegeven in de tabel die opgenomen bij de toelichting op het kredietrisico. Grote posities kunnen een bron van concentratierisico zijn. Om te bepalen welke posities dit betreft, worden per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Elke positie die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt, wordt aangemerkt als grote positie.

Posities groter dan 2% van het balanstotaal	2019		2018	
	€	%	€	%
Aandelen				
BlackRock Emerging Markets Index Fund	110.193	3,3	90.556	3,2
Totaal	110.193	3,3	90.556	3,2
Vastrentende waarden				
Obligaties Nederlandse staat	426.191	12,7	377.535	13,4
Obligaties Duitse staat	327.931	9,8	430.949	15,3
Aegon Mortgage	179.926	5,4	167.087	5,9
Obligaties Franse staat	138.582	4,1	119.946	4,3
Obligaties Oostenrijkse staat	133.706	4,0	126.254	4,5
Obligaties Belgische staat	116.328	3,5	115.410	4,1
Aegon High Yield	106.790	3,2	88.938	3,2
Achmea IM Liquiditeiten fonds	97.569	2,9	111.248	4,0
Totaal	1.527.023	45,6	1.537.367	54,7

Operationeel risico (S9)

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de externe organisaties die bij de uitvoering zijn betrokken.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij verschillende vermogensbeheerders. Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements (SLA's) gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken uit de portefeuille gedurende het boekjaar is ondergebracht bij custodian KAS BANK. De pensioenuitvoering is uitbesteed aan pensioenuitvoerder TKP Pensioen B.V. Met TKP is een uitbestedingsovereenkomst en een service level agreement gesloten. Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders en TKP door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages, incontrolstatement (TKP) en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages). Omdat hiermee sprake is van een adequate beheersing van de operationele risico's, houdt het pensioenfonds hiermee geen rekening in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert, waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen is dit risico voor het fonds niet beheersbaar. Het systeemrisico maakt geen onderdeel uit van de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets.

TOELICHTING OP DE BALANS

(bedragen x € 1.000)

ACTIVA

Beleggingen voor risico pensioenfonds

	2019	2018
(1) VASTGOEDBELEGGINGEN		
De post vastgoedbeleggingen bestaat uit:		
Directe vastgoedbeleggingen	0	7.517
Indirecte vastgoedbeleggingen	28.534	22.684
Waarde 31 december	28.534	30.201
Het verloop van de vastgoedbeleggingen is als volgt:		
Waarde 1 januari	30.201	31.535
Aankopen	2.217	2.885
Verkopen	-8.421	-3.118
Waardeontwikkeling	4.537	-1.101
Waarde 31 december	28.534	30.201
De directe vastgoedportefeuille is een kantoorpand en een woning ter waarde van € 0 (2018: € 7.517). Het kantoorpand en de woning zijn in 2019 verkocht.		

	2019	2018
(2) AANDELEN		
De post aandelen bestaat uit:		
Beursgenoteerde aandelen	854.802	681.777
Private equity aandelen	28.043	38.019
Beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde aandelenbeleggingsfondsen	110.193	90.556
Waarde 31 december	993.038	810.352

2019

2018

Het verloop van de aandelen is als volgt:

Waarde 1 januari	810.352	890.539
Aankopen	27.018	61.367
Verkopen	-48.538	-95.773
Waardeontwikkeling	<u>204.206</u>	<u>-45.781</u>
Waarde 31 december	993.038	810.352

2019

2018

(3) VASTRENTENDE WAARDEN

De post vastrentende waarden bestaat uit:

Obligaties	1.658.871	1.462.978
Beursgenoteerde en niet beursgenoteerde beleggingen die beleggingen in hypotheke	179.926	167.087
Leningen op schuldbekentenis	628	972
Beursgenoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden	204.358	201.254
Waarde 31 december	2.043.783	1.832.291

Het verloop van de vastrentende waarden is als volgt:

Waarde 1 januari	1.832.291	1.792.870
Aankopen	1.381.337	1.468.271
Verkopen	-1.243.579	-1.412.217
Waardeontwikkeling	<u>73.734</u>	<u>-16.633</u>
Waarde 31 december	2.043.783	1.832.291

Het ontvangen onderpand in de vorm van liquiditeiten (€ 93,6 miljoen) is door het pensioenfonds ondergebracht in een liquiditeitenfonds. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

	2019	2018
(4) DERIVATEN		
De post derivaten bestaat uit:		
Valutaderivaten	5.223	3.596
Rentederivaten	<u>201.457</u>	<u>38.355</u>
Waarde 31 december	206.680	41.951
Het verloop van de derivaten is als volgt:		
Waarde 1 januari	23.461	8.273
Aankopen	-3.406	0
Verkopen	30.792	33.814
Waardeontwikkeling	<u>141.721</u>	<u>-18.626</u>
Waarde 31 december	192.568	23.461
Waarvan derivatenverplichtingen	14.112	18.490
Waarde 31 december	206.680	41.951
	2019	2018

(5) OVERIGE BELEGGINGEN

De post overige beleggingen bestaat uit:

Liquide middelen	<u>6.515</u>	<u>20.123</u>
Waarde 31 december	6.515	20.123

Securities lending

Het pensioenfonds heeft geen actief securities lending programma.

Schattingen en oordelen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen de actuele waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de actuele waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de actuele waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benaderen de actuele waarde.

Voor de meeste financiële instrumenten maakt het pensioenfonds gebruik van marktnoteringen. Enkele financiële instrumenten, bijvoorbeeld derivaten, zijn gewaardeerd met waarderingsmodellen en -technieken inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

Uitsplitsing actuele waarde naar waarderingsmethode					
Per 31 december 2019	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW-berekening	Andere methode	Totaal
Vastgoedbeleggingen	28.534	0	0	0	28.534
Aandelen	964.996	0	0	28.043	993.039
Vastrentende waarden	1.863.230	0	628	179.926	2.043.784
Derivaten*	0	0	192.567	0	192.567
Overige beleggingen	6.515	0	0	0	6.515
Totaal	2.863.275	0	193.195	207.969	3.264.439

Uitsplitsing actuele waarde naar waarderingsmethode					
Per 31 december 2018	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW-berekening	Andere methode	Totaal
Vastgoedbeleggingen	22.684	117	0	7.400	30.201
Aandelen	772.333	0	0	38.019	810.352
Vastrentende waarden	1.664.232	0	972	167.087	1.832.291
Derivaten*	0	0	23.461	0	23.461
Overige beleggingen	20.123	0	0	0	20.123
Totaal	2.479.372	117	24.433	212.506	2.716.428

* In bovenstaande verdeling zijn de negatieve derivaten (2019: € 14.112; 2018: € 18.490) meegenomen.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming.

2019

2018

(6) HERVERZEKERINGSDEEL TECHNISCHE VOORZIENING

Waarde 31 december

28.334

26.420

De vordering uit dit herverzekeringscontract, geclassificeerd als een verzekering op risicobasis, wordt gelijkgesteld aan de hier tegenoverstaande voorziening voor pensioenverplichtingen. De bepaling van de vordering wordt gebaseerd op de actuariële grondslagen van het fonds. Bij de waardering van de vordering wordt rekening gehouden met de kredietwaardigheid van de herverzekeraar. Op de vordering heeft geen afslag plaatsgevonden.

(7) VORDERINGEN EN OVERLOPENDE ACTIVA

De post vorderingen en overlopende activa bestaat uit:

Vorderingen op werkgevers	2.168	2.068	
Beleggingsdebiteuren	36.514	36.113	
Overige vorderingen en overlopende activa	599	25	
	<u> </u>	<u> </u>	
Waarde 31 december		39.281	38.206

Het verloop van de post vorderingen op werkgevers is als volgt:

Waarde per 1 januari			
vorderingen op werkgevers	2.252	2.403	
Mutatie vorderingen	124	-151	
	<u> </u>	<u> </u>	
Waarde 31 december vorderingen op werkgevers		2.376	2.252
Waarde per 1 januari dubieuze debiteuren	-184	-202	
Vrijval ten gunste van de rekening van baten en lasten	-24	18	
	<u> </u>	<u> </u>	
Waarde 31 december dubieuze debiteuren		-208	-184
Waarde 31 december		2.168	2.068

De post beleggingsdebiteuren is als volgt opgebouwd:

Vorderingen inzake aandelen	1.958	921	
Vorderingen inzake vastrentende waarden	32.868	34.764	
Vorderingen inzake overige beleggingen	1.688	141	
Vorderingen inzake derivaten	0	287	
	<u> </u>	<u> </u>	
Totaal		36.514	36.113

De voorziening betreft de overgenomen betalingsregelingen en debiteuren van vóór 1 januari 2014 van SNPF. Er zijn geen nieuwe voorzieningen voor dubieuze debiteuren opgenomen.

De vorderingen inzake vastrentende waarden betreffen opgelopen interest. Op de vordering is geen voorziening wegens oninbaarheid in mindering gebracht.

2019

2018

(8) OVERIGE ACTIVA

De post overige activa bestaat uit:

Banktegoeden	<u>13.273</u>	<u>10.224</u>
Waarde 31 december	13.273	10.224

De banktegoeden staan ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

PASSIVA

2019

2018

(9) STICTINGSKAPITAAL EN RESERVES

Het verloop van de algemene reserve is als volgt:

Waarde 1 januari	111.473	214.588
Aandeel fondsresultaat	<u>64.996</u>	<u>-103.115</u>
Waarde 31 december	176.469	111.473

Dekkingsgraad, vermogenspositie en herstelplan is als volgt:

De dekkingsgraad is per ultimo jaar als volgt:	2019	2018
Nominale dekkingsgraad (%)	105,7	104,2
Reële dekkingsgraad (%)	84,6	88,4
Beleidsdekkingsgraad (%)	104,8	108,1

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen door de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

De reële dekkingsgraad is berekend conform artikel 7 van de Regeling Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling. De nominale kasstromen worden verdisconteerd gebruikmakend van de rentetermijnstructuur van DNB. De kasstromen die betrekking hebben op de indexatie worden verdisconteerd met een nettorendement op zakelijke waarden van 5,6%. De indexatie is gebaseerd op een minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer van 1,9%.

De beleidsdekkingsgraad is gebaseerd op het rekenkundig gemiddelde van de (nominale) dekkingsgraden naar de meest actuele inzichten over de laatste twaalf maanden. Bij het berekenen van de reële dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt de voorziening pensioenverplichtingen herrekend, rekening houdend met de verwachte loon- en prijsinflatie. Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen in de risicoparagraaf.

Op basis hiervan bedraagt het (minimaal) vereist eigen vermogen op 31 december:

	2019	2018
Aanwezig eigen vermogen (EV)	176.469	111.473
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	129.808	115.069
Vereist eigen vermogen	408.966	377.027

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan op basis van bovenstaande cijfers en de actuele dekkingsgraad als volgt worden gekarakteriseerd: er is geen sprake van een reservetekort, omdat het eigen vermogen hoger ligt dan het minimaal vereist eigen vermogen maar lager dan het vereist eigen vermogen.

Herstelplan

De beleidsdekkingsgraad per ultimo 2019 is met 104,8% lager dan het vereist eigen vermogen van 113,3%. Het fonds bevindt zich daarmee in een reservetekort en moet daarom een (geactualiseerd) herstelplan indienen vóór 1 april 2020. Het oude herstelplan, dat vorig jaar is opgesteld, vervalst. Het geactualiseerde herstelplan is opgesteld en doorgerekend. Op basis van de veronderstellingen uit het herstelplan is de conclusie dat het fonds tijdig kan herstellen. Maar door fluctuatie in de rente en rendementen van het fonds gedurende de herstelplanperiode, is het waarschijnlijk dat de resultaten uiteindelijk zullen afwijken van de in dit plan berekende uitkomsten. In dat geval kunnen alsnog aanvullende maatregelen nodig zijn, zoals premieverhoging of verlaging van de pensioenen.

	2019	2018
(10) TECHNISCHE VOORZIENING		
Pensioenverplichting voor risico van het pensioenfonds	3.043.315	2.628.226
Herverzekeringsdeel technische voorziening	<u>28.334</u>	<u>26.420</u>
Waarde 31 december	3.071.649	2.654.646
Het verloop van de pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds is als volgt:		
Waarde 1 januari	2.628.226	2.561.165
Pensioenopbouw	68.278	62.318
Rentetoevoeging	-6.114	-6.564
Saldo waardeoverdrachten	-752	-2.811
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-74.137	-73.288
Vrijgevallen voor kosten	-1.647	-1.623
Wijziging marktrente	424.914	114.867
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	8.234	-26.553
Resultaat op kanssystemen	-3.763	715
Overige mutaties	<u>76</u>	<u>0</u>
Waarde 31 december	3.043.315	2.628.226

Het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen herverzekering is als volgt:

Waarde 1 januari	26.420	27.351
Pensioenopbouw	2.996	2.932
Rentetoevoeging	-55	-64
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-2.328	-2.442
Vrijgevallen voor kosten	-51	-54
Wijziging marktrente	1.229	444
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	0	-49
Resultaat op kanssystemen	<u>123</u>	<u>-1.698</u>
Waarde 31 december	28.334	26.420
	2019	2018

(11) VERPLICHTINGEN INZAKE DERIVATEN

De post verplichtingen inzake derivaten bestaat uit:

Interest rate swaps	13.427	16.916
Valutaderivaten	<u>685</u>	<u>1.574</u>
Waarde 31 december	14.112	18.490
	2019	2018

(12) OVERIGE SCHULDEN EN OVERLOPENDE PASSIVA

De post overige schulden en overlopende passiva bestaat uit:

Schulden aan werkgevers	149	149
Pensioenuitkeringen	42	8
Reservering vakantiegeld en vakantiedagen	29	29
Overige schulden uit hoofde van beleggingen	93.444	22.151
Belastingen en premies sociale verzekeringen	1.333	1.414
Honoraria adviseurs en deskundigen	92	76
Overige schulden en overlopende passiva	<u>2.120</u>	<u>1.332</u>
Waarde 31 december	97.209	25.159

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Ontvangen zekerheden en garanties

Het fonds heeft € 140,1 miljoen (waarvan € 34,0 miljoen pending receive) aan onderpand ontvangen in de vorm van (staats) obligaties als gevolg van positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Het fonds heeft eind 2019 € 1,2 miljoen (volledig pending) aan onderpand verstrekt in de vorm van (staats) obligaties als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van derivaten. De verstrekte (staats) obligaties zijn verantwoord onder de vastrentende waarden.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het fonds heeft een uitbestedingsovereenkomst met TKP Pensioen B.V. voor een periode van twee jaar (einddatum 31 december 2019) met een automatische verlenging van drie jaar op basis van een jaarlijkse evaluatie. De jaarlijks te betalen vergoeding bedraagt € 2.016. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 6.048.

Het jaarlijkse bedrag van met derden aangegane huurverplichtingen van onroerende zaken bedraagt in totaal circa € 67 en wordt jaarlijks geïndexeerd.

Het jaarlijks bedrag van met derden aangegane leaseverplichting van vervoermiddelen bedraagt in totaal circa € 13 en loopt tot augustus 2023.

Het fonds heeft een herverzekeringsovereenkomst met De Amersfoortse getekend met een onbepaalde looptijd en een opzegtermijn van zes maanden. Het betreft een garantiecontract.

Transacties met (voormalige) bestuurders

Er zijn geen leningen verstrekt aan bestuurders. Ook is er geen sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. Voor meer informatie over de beloning van bestuurders wordt verwezen naar toelichting 22 Pensioenuitvoeringskosten.

Toegezegde kapitaalstortingen private equity

De private equity waarin eind 2019 werd belegd, bevindt zich in de uitkeringsfase. Er is informeel afgesproken dat er geen kapitaal meer wordt opgevraagd bij het fonds.

TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen x € 1.000)

	2019	2018
(13) PREMIEBIJDRAGEN RISICO PENSIOENFONDS		
De post premiebijdragen risico pensioenfonds bestaat uit:		
Premie lopend boekjaar	56.494	57.138
Premie arbeidsongeschiktheid	3.151	3.043
Premie voorgaande boekjaren	26	293
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	-24	-6
Totaal	59.647	60.468

De premieopbrengsten zijn niet gesplitst naar een werkgevers- en werknemersdeel, omdat de inhouding van premie afhankelijk is van afspraken die tussen werkgever en werknemer zijn gemaakt. Dit wordt door het fonds niet geregistreerd. Reglementair mag een werkgever maximaal 50% van de totale premiebijdrage inhouden op het salaris van de werknemer.

De niet-gedempte kostendeekkende en feitelijke premie zijn als volgt:

	2019	2018
Niet-gedempte kostendeekkende premie	83.324	76.845
Gedempte kostendeekkende premie	58.797	59.022
Feitelijke premie	59.647	60.468

De toename van de niet-gedempte kostendeekkende premie ten opzichte van die van 2018 wordt met name verklaard door daling van de rentetermijnstructuur. Het gevolg is een toename van de actuariële koopsom. Daarnaast is het bedrag voor de solvabiliteitsopslag toegenomen. Dit komt door de afname van het gehanteerde vereist eigen vermogen van 14,3% naar 13,4%. Deels wordt dit gecompenseerd door de toename van het bedrag waarover dit percentage wordt berekend.

De feitelijke premie bedraagt € 59.647. Dit is hoger dan de gedempte kostendeekkende premie. Het pensioenfonds voldoet daarmee aan de eis dat de feitelijke premie minimaal gelijk moet zijn aan de gedempte kostendeekkende premie. De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als baat in de staat van baten en lasten verantwoord.

De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

	2019	2018
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	71.274	65.250
Opslag voor instandhouding van het vereist eigen vermogen	9.795	9.235
Opslag voor uitvoeringskosten	<u>2.255</u>	<u>2.360</u>
Totaal	83.324	76.845

De gedempte kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

	2019	2018
Actuarieel benodigd voor onvoorwaardelijke onderdelen pensioenopbouw	56.542	56.662
Opslag voor uitvoeringskosten	<u>2.255</u>	<u>2.360</u>
Totaal	58.797	59.022

(14) BELEGGINGSOPBRENGSTEN VOOR RISICO PENSIOENFONDS

	2019				2018			
	Direct resultaat	Indirect resultaat	Kosten	Totaal resultaat	Direct resultaat	Indirect resultaat	Kosten	Totaal resultaat
Vastgoedbeleggingen	1.110	4.999	-203	5.906	1.040	-679	-40	321
Aandelen	24.997	203.741	-1.355	227.383	17.778	-44.893	-1.241	-28.356
Vastrentende waarden	40.262	73.734	-3.840	110.156	37.161	-14.265	-3.394	19.502
Derivaten	16.984	141.721	0	158.705	16.420	-18.626	0	-2.206
Overige beleggingen	-50	2.791	0	2.741	60	-1.020	0	-960
Kosten vermogensbeheer	0	0	-1.140	-1.140	0	0	-1.100	-1.100
Totaal	83.303	426.986	-6.538	503.751	72.459	-79.483	-5.775	-12.799
Kosten PB en BB	0	0	-1.154	-1.154	0	0	-992	-992
Projecten	0	0	-460	-460	0	0	0	0
Totaal	83.303	426.986	-8.152	502.137	72.459	-79.483	-6.767	-13.791

In navolging van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie zijn de kosten voor het vermogensbeheer verdeeld over de beleggingscategorieën. De kosten vermogensbeheer bevatten alle directe en indirecte vermogensbeheerkosten uit onderliggende beleggingsfondsen. Hierin zitten de beheerfee, performancefee van externe managers, bewaarkosten en overige kosten van het vermogensbeheer. De transactiekosten bevatten uitsluitend de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte toe- en uittredingsvergoedingen in de beleggingsfondsen. Voor de transactiekosten van de discretionaire portefeuille en de derivaten is een schatting opgenomen. Transactiekosten met betrekking tot aan- en verkopen binnen deze portefeuilles zijn niet inzichtelijk.

In de totale kosten voor het vermogensbeheer van € 8.152 zijn impliciete transactiekosten van € 1.669 opgenomen op basis van de berekeningswijze van de Pensioenfederatie.

	2019	2018
(15) BATEN UIT HERVERZEKERING		
Mutatie aandeel herverzekeraar	1.914	-931
Totaal	1.914	-931
(16) OVERIGE BATEN		
De post overige baten bestaat uit:		
Interest overig	6	2
Andere baten	132	3
Totaal	138	5
(17) UITKERINGEN		
De post uitkeringen bestaat uit:		
Ouderdomspensioen	57.930	57.434
Nabestaandenpensioen	14.793	14.882
Wezenpensioen	241	223
Arbeidsongeschiktheidspensioen	3.223	2.696
Afkopen	731	612
Totaal	76.918	75.847
(18) MUTATIE TECHNISCHE VOORZIENING VOOR RISICO PENSIOENFONDS		
De post mutatie technische voorziening voor risico pensioenfonds bestaat uit:		
Pensioenopbouw	68.278	62.318
Benodigde interest	-6.114	-6.564
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-74.137	-73.288
Vrijgevallen voor kosten	-1.647	-1.623
Wijziging marktrente	424.914	114.867
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	8.234	-26.553
Saldo waardeoverdrachten	-752	-2.811
Resultaat op kanssystemen	-3.763	715
Overige mutaties	76	0
Totaal	415.089	67.061

2019**2018**

(19) MUTATIE TECHNISCHE VOORZIENING HERVERZEKERINGSDEEL

De post mutatie technische voorziening herverzekeringsdeel bestaat uit:

Pensioenopbouw	2.996	2.932
Rentetoevoeging	-55	-64
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-2.328	-2.442
Vrijgevallen voor kosten	-51	-54
Wijziging marktrente	1.229	444
Wijziging actuariële grondslagen en/of methoden	0	-49
Resultaat op kanssystemen	<u>123</u>	<u>-1.698</u>
Totaal	1.914	-931

2019**2018**

(20) SALDO OVERDRACHT VAN RECHTEN

De post saldo overdracht van rechten bestaat uit:

Inkomende waardeoverdrachten	-1.023	-810
Uitgaande waardeoverdrachten	<u>1.533</u>	<u>3.470</u>
Totaal	510	2.660

2019**2018**

(21) SALDO HERVERZEKERING

De post saldo overdracht herverzekering bestaat uit:

Betaalde premie herverzekering	2.995	2.931
Ontvangst herverzekerde uitkeringen	<u>-2.528</u>	<u>-2.395</u>
Totaal	467	536

(22) PENSIOENUITVOERINGSKOSTEN

De post pensioenuitvoeringskosten bestaat uit:

Governancekosten	604		533
Verzekeringen bestuur	65		51
Toezichtkosten DNB en AFM, contributies en bedragen	205		204
Dwangsommen en boetes	0		0
Kosten PensioenKamer	16		0
Communicatie	244		164
Accountantskosten	103		110
Certificerend actuaris	47		39
Adviserend actuaris	86		140
Overige advieskosten	427		125
Uitvoering pensioenadministratie	2.028		1.892
Kosten bestuursbureau:			
Personeelskosten	593		581
Ingehuurd personeel	255		156
Overige kosten bestuursbureau	194		175
Projecten	189		493
Totaal		5.056	4.663
Toerekening aan VB		-1.154	-992
Totaal		3.902	3.671

De post governancekosten is als volgt te specificeren:

Bestuur:			
Vergoeding	357		390
Reiskosten	7		15
Opleiding	41		13
Overige	66		5
		471	423
Raad van toezicht:			
Vergoeding	62		68
Reiskosten	2		1
Overige	11		0
		75	69

Verantwoordingsorgaan:			
Vergoeding	48		35
Reiskosten	3		5
Overige	7		1
		58	41
Totaal		604	533

Bezoldiging bestuurders (bedragen x € 1)

Op basis van het vastgestelde vergoedingenreglement ontvangen bestuurders een vaste vergoeding van € 38.288 per jaar per persoon (bestuurslid met extra taken als gevolg van lidmaatschap bestuurscommissie) of € 25.525 per jaar. De voorzitter ontvangt per jaar een vaste vergoeding van € 51.050. Eventuele omzetbelasting en/of werkgeverslasten komen voor rekening van het pensioenfonds.

Raad van toezicht (bedragen x € 1)

Op basis van het vergoedingenreglement ontvangen de leden van de raad van toezicht € 15.315 per jaar. De voorzitter ontvangt per jaar een vaste vergoeding van € 20.420, eventuele omzetbelasting en/of werkgeverslasten komen voor rekening van het fonds.

Verantwoordingsorgaan (bedragen x € 1)

Aan de leden van het verantwoordingsorgaan werd een vergoeding van € 5.616 per lid betaald voor deelname aan vergaderingen voor Pensioenfonds Notariaat.

Accountantshonoraria

De beloningen van de onafhankelijke accountant(s) zijn als volgt:

	2019			2018		
	Accountant	Overig netwerk	Totaal	Accountant	Overig netwerk	Totaal
Controle jaarrekening	82	0	82	75	0	75
Andere controleopdrachten	0	0	0	11	0	11
Fiscale advisering	0	0	0	0	0	0
Overige dienstverlening	0	21	21	0	24	24
Totaal	82	21	103	86	24	110

De jaarrekening wordt gecontroleerd door Ernst & Young LLP. De overige dienstverlening betreft de werkzaamheden van de externe compliance officer. De accountantskosten over het jaar 2019 betroffen de accountant van Ernst & Young LLP.

	2019	2018
Personeelskosten bestuursbureau:		
Salarissen medewerkers	400	388
Ingehuurd personeel	255	156
Pensioenlasten	61	57
Sociale lasten	51	49
Overige personeelskosten	81	87
Totaal	848	737

	2019	2018
Projecten:		
Overige projecten	160	230
Samenvoegen administraties	29	263
Totaal	189	493

	2019	2018
(23) OVERIGE LASTEN		
De post overige lasten bestaat uit:		
Interest waardeoverdrachten	1	1
Overige	39	20
Totaal	40	21

Gebeurtenissen na balansdatum

Er is een geactualiseerd herstelplan ingediend bij DNB. De beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Notariaat bedroeg 104,8% eind 2019. Dit was lager dan de vereiste dekkingsgraad. Het fonds kent daarmee een reservetekort.

In het eerste kwartaal van 2020 is de financiële situatie van het fonds verslechterd door de gevolgen van de coronacrisis. Om de (verhoogde) risico's die deze crisis met zich mee brengt in beeld te brengen, heeft het fonds een Risk Self Assessment (RSA) uitgevoerd. Op grond hiervan zijn op operationeel en financieel gebied beheersmaatregelen geformuleerd om de gevolgen van de crisis voor het fonds, daar waar mogelijk, te mitigeren. Op basis van deze RSA is ook geconcludeerd dat de continuïteit van het fonds niet in het geding is.

Pensioenfonds Notariaat werd 1 april 2020 in het gelijk gesteld in het hoger beroep ten aanzien van het bezwaar van een deelnemer tegen de instemming van het ministerie van Justitie en Veiligheid met de reglementswijziging ten aanzien van de verschillen in de pensioenregeling tussen

ondernemers (notarissen) en kandidaat-notarissen en toegevoegd notarissen in loondienst. Daarmee is het niet nodig in 2020 werkzaamheden uit te voeren om die verschillen vanaf 2017 terug te draaien (met de bijbehorende financiële consequenties).

Er zijn geen verdere gebeurtenissen na balansdatum.

Den Haag, 14 mei 2020

Namens het bestuur van Pensioenfonds Notariaat,
mr. E.P. Greup (voorzitter)
A.J.M. Jansen AAG (secretaris)

10 OVERIGE GEGEVENS

10.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Notariaat te Den Haag is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Notariaat, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 21 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment

aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Notariaat is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen. In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Coronacrisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Den Haag, 14 mei 2020

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

10.2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de raad van toezicht en het bestuur van Stichting Pensioenfonds Notariaat

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds Notariaat te Den Haag gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Notariaat op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2019;
- de staat van baten en lasten over 2019;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Notariaat (hierna: de stichting) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Materialiteit	€ 16 miljoen
Toegepaste benchmark	0,50% van het pensioenvermogen per 31 december 2019, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en het stichtingskapitaal en reserves.
Nadere toelichting	Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien de beleidsdekkingsgraad per jaareinde dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij een percentage van 0,5% gehanteerd. Het gehanteerde percentage was in het voorgaand jaar 0,75% van het pensioenvermogen omdat de beleidsdekkingsgraad toen niet dichtbij een kritieke grens lag. De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is verder niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar.

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de raad van toezicht en het bestuur overeengekomen dat wij aan de raad van toezicht en het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 800.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de raad van toezicht en het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben in vergelijking met voorgaand jaar geen wijzigingen in de kernpunten van onze controle aangebracht.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad

Risico

De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft. De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting (9) van de jaarrekening.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids)dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.

Onze controleaanpak

Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad.

De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2019 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariële rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.

	<p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maandsdekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandtoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Dit jaar betrof het key item: de wijziging van het aangenomen leeftijdsverschil tussen man en vrouw. • Daarnaast heeft de certificerend actuaaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds zoals gehanteerd in de bepaling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaaris.
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2019.
Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen	
Risico	<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een groot deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij (onafhankelijke) taxaties en netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreft dit met name de posities in derivaten (voornamelijk interest rate swaps). De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen, met name private equity aandelen en niet-(beurs)genoteerde beleggingsinstellingen die beleggen in vastrentende waarden (hypotheke), kennen eveneens inherent relatief veel waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf grondslagen en een nadere toelichting opgenomen in toelichting (1) tot en met (5). Uit deze toelichtingen blijkt onder andere dat per 31 december 2019 € 208 miljoen is belegd in niet-(beurs)genoteerde fondsen en dat per saldo € 193 miljoen is belegd in derivaten.</p>

	<p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.</p>
<p>Onze controleaanpak</p>	<p>Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2019.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen hebben wij de waardering gecontroleerd door aansluiting op gecontroleerde jaarrekeningen 2019. Voor zover nog geen gecontroleerde jaarrekeningen 2019 beschikbaar zijn, hebben wij de aansluiting vastgesteld met de meeste recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum en zijn de back-testing procedures (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie onderzocht. • Voor de waardering van de interest rate swaps hebben wij een controle uitgevoerd op het gehanteerde waarderingsmodel en zijn de in de waardering gehanteerde veronderstellingen zoals rentevolatiliteit en rentecurves beoordeeld aan de hand van marktgegevens. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij eigen waarderingsspecialisten betrokken. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>
<p>Belangrijke observaties</p>	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2019 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.</p>
<p>Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen</p>	
<p>Risico</p>	<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde</p>

(actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.

De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds beschreven in de paragraaf grondslagen en een nadere toelichting opgenomen in toelichting (10). Uit deze toelichtingen blijkt dat een schattingswijziging heeft plaatsgevonden door de wijziging van het aangenomen leeftijdsverschil tussen man en vrouw. Hierdoor is de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds € 8,2 miljoen hoger uitgekomen.

Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.

Onze controleaanpak

Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaris van de stichting. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaris heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaris onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2019. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2019:

- Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het meest recente actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaris.
- Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaris en met gebruikmaking van onze eigen actuariële

	<p>specialist gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen onderzocht.</p>
Belangrijke observaties	<p>Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2019 of de toelichting van de technische voorzieningen.</p>

Benadrukking van de gevolgen van de Corona uitbraak voor het pensioenfonds

De ontwikkelingen rondom het Corona (Covid-19) virus hebben grote invloed op de gezondheid van mensen en onze samenleving en daarbij ook op de operationele en financiële prestaties van organisaties en de beoordeling van de mogelijkheid om de continuïteit te handhaven. De jaarrekening en onze controleverklaring daarbij zijn gebaseerd op de condities op het moment dat deze zijn opgemaakt. De situatie verandert van dag tot dag. Ook Stichting Pensioenfonds Notariaat heeft te maken met de gevolgen, zoals uiteen gezet in het bestuursverslag in met name de secties inzake het 'Voorwoord' en '7 Vooruitblik' en in de toelichting op de jaarrekening 'Gebeurtenissen na balansdatum'. Wij vestigen de aandacht op deze uiteenzettingen. Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;
- andere informatie, bestaande uit kerncijfers, voorwoord, bevindingen raad van toezicht en oordeel verantwoordingsorgaan, statistieken, personalia en code pensioenfonds en begrippenlijst.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Het besluit van het bestuur tot vaststelling van de jaarrekening is onderworpen aan de goedkeuring van de raad van toezicht.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;

- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaaf zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de raad van toezicht en het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Den Haag, 14 mei 2020

Ernst & Young Accountants LLP
w.g. drs. J. Slager RA

11 STATISTIEKEN, PERSONALIA EN CODE PENSIOENFONDSEN

11.1 Statistieken

Ontwikkeling deelnemersbestand

Het deelnemersaantal nam in 2019 toe met 165 tot 11.354. Het aantal ex-deelnemers daalde met 293 tot 9.905 en het aantal pensioengerechtigden steeg met 112 tot 5.140. Het totaalbestand van (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden nam met 16 af tot 26.399. Het verloop van de aantallen (ex-)deelnemers en pensioengerechtigden in 2019 is weergegeven in het volgende schema:

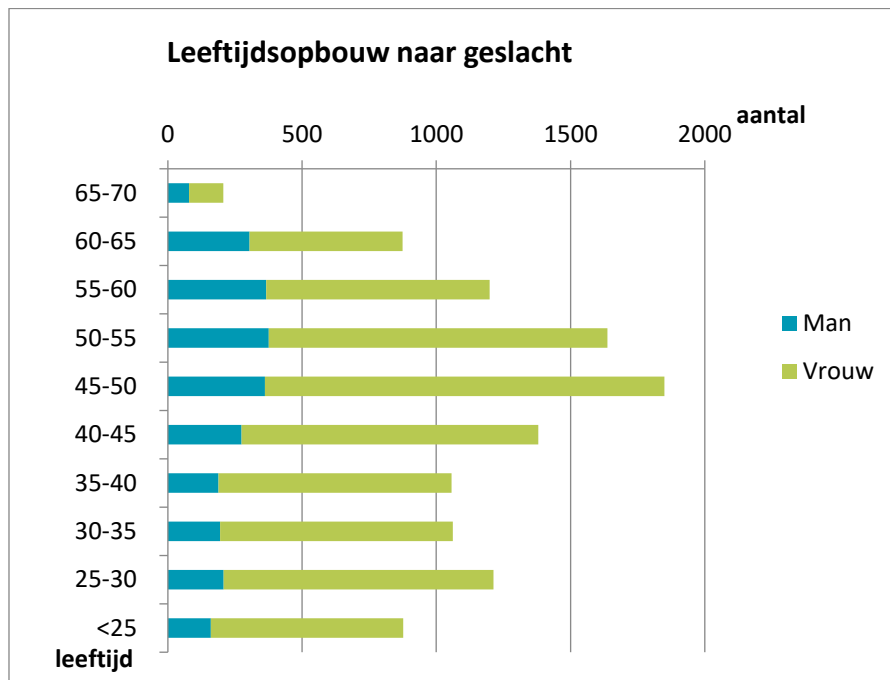
	Deelnemers	Ex-deelnemers	Pensioengerechtigden		
			Ouderdoms-pensioen	Partner-pensioen	Wezen-pensioen
Ultimo 2018	11.189	10.198	3.829	1.114	85
Toetreding	993				14
Hernieuwde toetreding	244	-244			
Vertrek	-788	788			
Pensionering	-79	-133	212		
Overlijden	-		-1	1	
Waardeoverdrachten en andere oorzaken	-205	-704	-120	16	-10
Ultimo 2019	11.354	9.905	3.920	1.131	89

Leeftijdsopbouw deelnemers

In totaal bouwen 11.354 deelnemers pensioen op. De gemiddelde leeftijd van alle deelnemers is 43,8 jaar (2018: 43,6 jaar). Voor mannelijke deelnemers bedraagt de gemiddelde leeftijd 46,4 jaar (2018: 46,2 jaar); voor vrouwelijke deelnemers ligt die op 43 jaar (2018: 42,8). Van het totale deelnemersbestand hebben 412 deelnemers (2018: 406) een premievrije opbouw vanwege arbeidsongeschiktheid.

De gemiddelde leeftijd van de medewerkers in het notariaat is met 43,3 jaar gelijk gebleven aan 2018. De toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen hebben een gemiddelde leeftijd van 39,5 jaar (2018: 38,8) en voor de notarissen is dit 52,2 jaar (2018: 51,7).

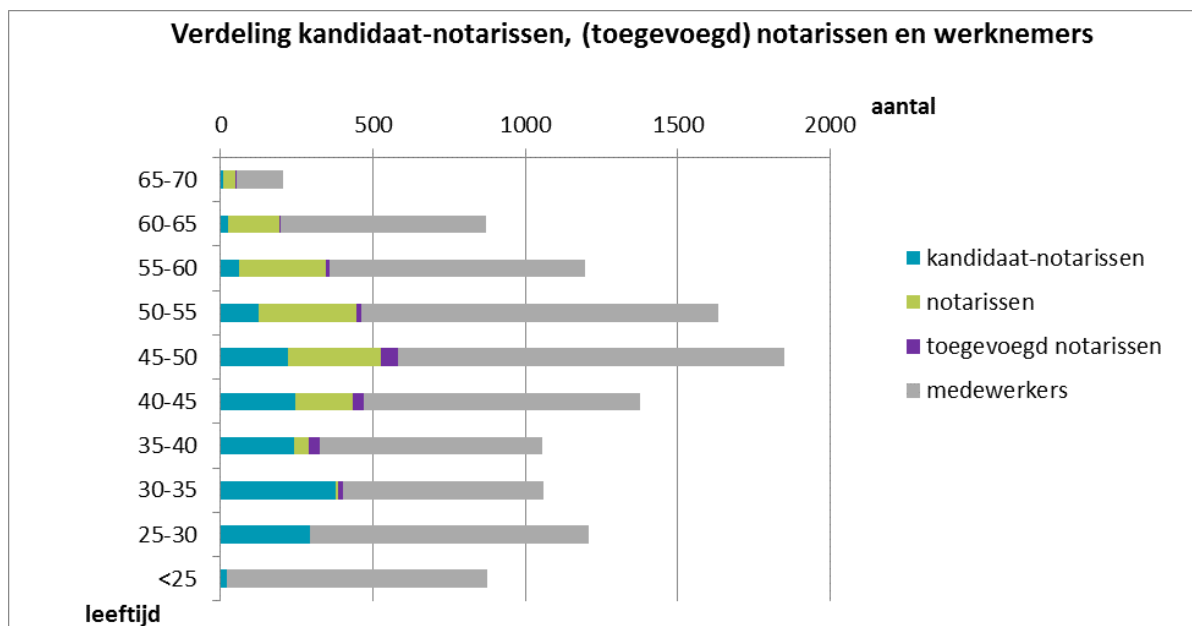
De volgende grafiek geeft inzicht in de verdeling van het deelnemersbestand over de leeftijdscategorieën en geslacht.

Het deelnemersbestand bestond eind 2018 voor 78% uit vrouwen (2018: 77%) en voor 22% uit mannen (2018: 23%).

Deelnemersgroepen

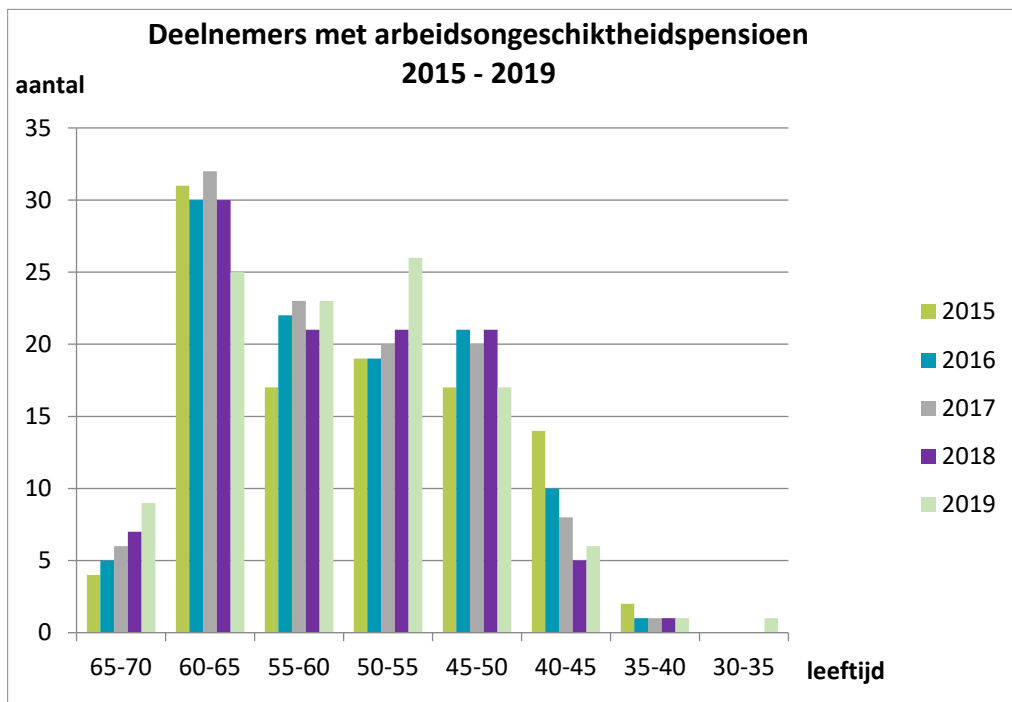
Pensioenfonds Notariaat voert drie pensioenregelingen uit: één voor notarissen (ondernemers), één voor toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen (in loondienst) en één voor medewerkers in het notariaat. De verdeling tussen deze deelnemersgroepen is in onderstaande grafiek in beeld gebracht.

Arbeidsongeschiktheid

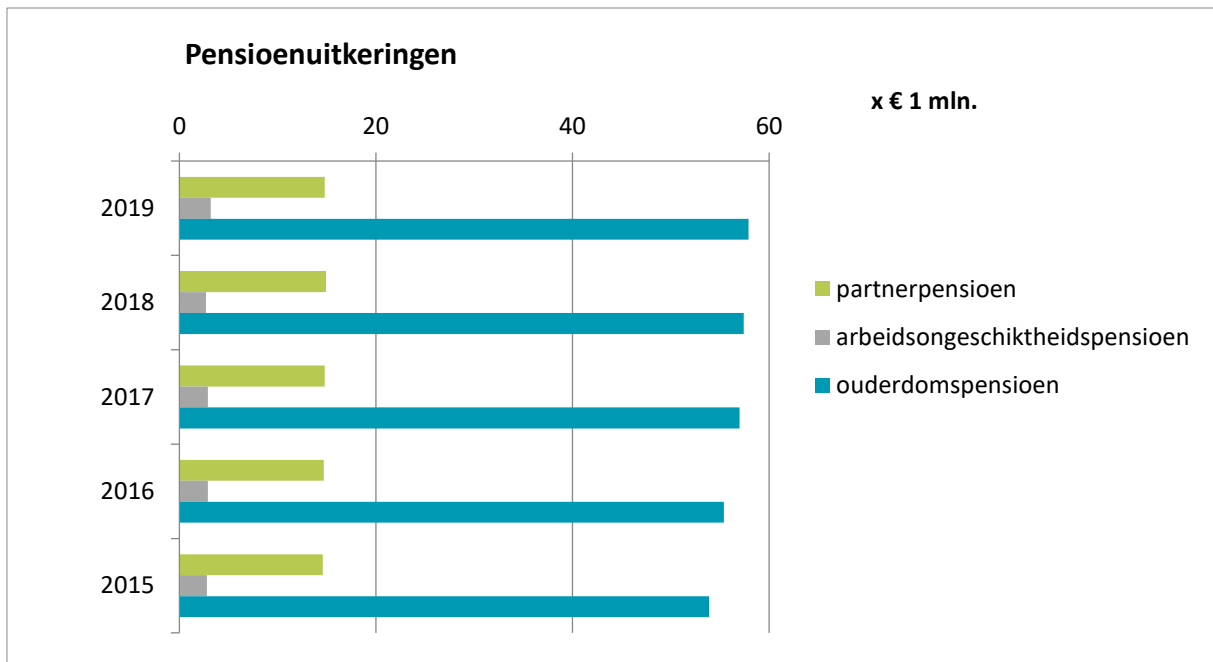
De pensioenregelingen van Pensioenfonds Notariaat kennen een premievrije pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid. Het percentage arbeidsongeschikte deelnemers binnen het totale deelnemersbestand bleef gelijk aan 2018 (3,6%). Voor 304 medewerkers (2018: 298) en voor 108 kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen (2018: 106) wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet. Het totaal aantal arbeidsongeschikte deelnemers is 412 (2018: 404).

Daarnaast kent de regeling voor kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen een arbeidsongeschiktheidspensioen. In de volgende grafiek is inzicht gegeven in het verloop van het aantal kandidaat-notarissen en (toegevoegd) notarissen met een arbeidsongeschiktheidspensioen. Het betreft de stand ultimo 2019. Ten opzichte van 2018 is dit aantal iets toegenomen tot 108 (2018: 106).

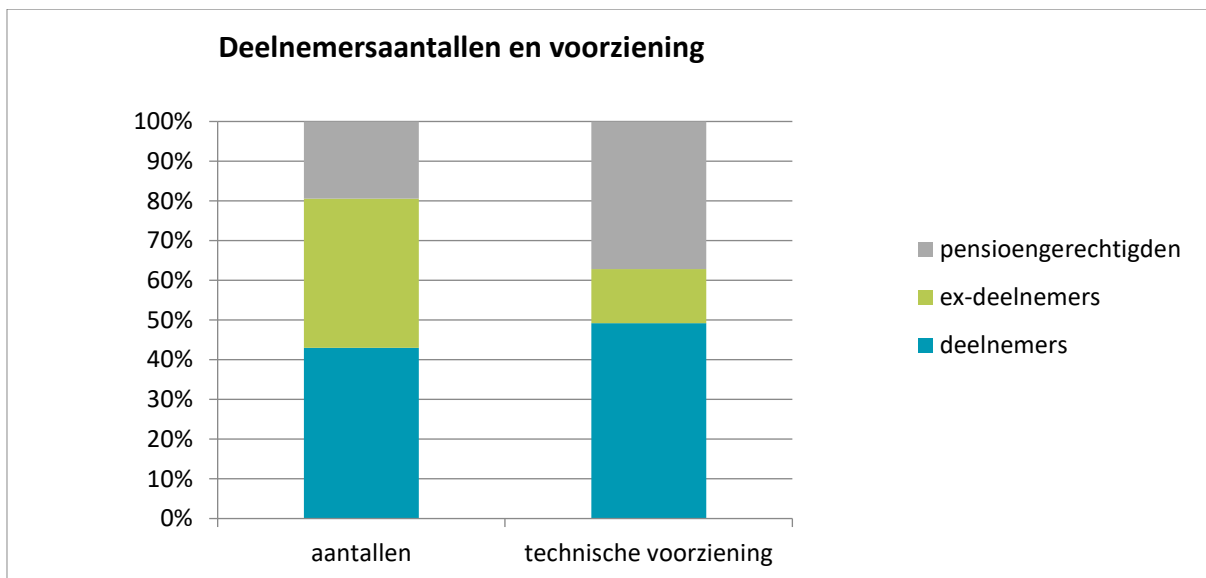
Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen over 2019 bedroegen in totaal € 75,9 miljoen. Dit is € 0,1 miljoen meer dan in 2018. De pensioenuitkeringen kunnen worden verdeeld in ouderdoms-, partner- en arbeidsongeschiktheidspensioen en overige uitkeringen. Onder deze laatste categorie valt onder meer het wezenpensioen. In de volgende grafiek zijn de pensioenuitkeringen naar soort weergegeven.

De gemiddelde leeftijd van de pensioengerechtigden met een ouderdomspensioen is 74,3 jaar (2018: 74,4). De mannen zijn gemiddeld 75,1 jaar en de vrouwen 73,5 jaar oud.

Technische voorziening per categorie

In de bovenstaande grafiek is de technische voorziening voor de pensioenverplichtingen van het fonds weergegeven, verdeeld over de verschillende categorieën. De deelnemersaantallen in de verschillende groepen zijn ook aangegeven. De vergrijzing van het fonds is hierin duidelijk te zien. Bijna 40% van de technische voorziening is gereserveerd voor pensioengerechtigden. Zij maken circa 20% van het totaal aantal deelnemers uit. Een geringer deel van de technische voorziening is toe te delen aan de grootste groep, namelijk de ex-deelnemers.

11.2 Personalia

Samenstelling bestuursorganen per 31 december 2019:

Raad van toezicht

drs. P. Braams, voorzitter
drs. C.A.M. van Eggermond
drs. X.J. den Uyl

Bestuur

A.J.M. Jansen Actuaris AG (AAG), voorzitter
mr. E.P. Greup, vicevoorzitter en secretaris
mr. N.E. Bijlholt
mr. M.A. van Gaalen
mr. L. de Leede
P.C. Molenaar
drs. R. Oosterhout

Risicomanagementcommissie

drs. R. Oosterhout, voorzitter

Balansmanagementcommissie

P.C. Molenaar, voorzitter
A.J.M. Jansen AAG
mr. L. de Leede

Communicatie-, governance-, compliance- en pensioenregelingencommissie

mr. N.E. Bijlholt, voorzitter
mr. M.A. van Gaalen

Directie

E.H.W. Zondag

Adviserend actuaris

drs. A.G.M. den Hartogh AAG, verbonden aan Aon Hewitt, Rotterdam

Certificerend actuaris

H. Zaghdoudi AAG, verbonden aan Towers Watson B.V. Netherlands, Amstelveen

Accountant

drs. J. Slager RA, Associate Partner, verbonden aan Ernst & Young Accountants LLP, Den Haag

Relevante nevenfuncties per 31 december 2019

Raad van toezicht

drs. P. Braams

Functie in raad van toezicht voorzitter
Hoofdfunctie directeur Pensioenfonds Horeca en Catering
Nevenfuncties -

drs. C.A.M. van Eggermond

Functie in raad van toezicht lid
Hoofdfunctie bestuurder/toezichthouder
Nevenfuncties eigenaar/100% aandeelhouder CU Capital Holding BV, bestuurslid en lid vermogensbeheercommissie Bpf Bouwnijverheid, lid beleggingscommissie Pensioenfonds SNS REAAL, extern lid asset liability comité en risk comité counterparties TCX Fund, lid raad van toezicht PVF Particulier en Zakelijk Hypotheekfonds, lid raad van commissarissen Nationale Hypotheek Garantie, extern adviseur Hypoport

drs. X.J. den Uyl

Functie in raad van toezicht lid
Hoofdfunctie bestuurder/toezichthouder
Nevenfuncties voorzitter Pensioenfonds Werk en (re)Integratie, bestuurslid ABP, lid raad van toezicht Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf en member of the board PRI

Bestuur

mr. E.P. Greup

Functie in bestuur vicevoorzitter en secretaris
Hoofdfunctie notaris
Nevenfuncties -

mr. M.A. van Gaalen

Functie in bestuur bestuurslid
Hoofdfunctie notaris
Nevenfuncties voorzitter St. Korenmolen De Leeuw, bestuurslid St. Historische Tuin, lid raad van toezicht St. Solidoe, toezichthoudend bestuurslid Stichting katholiek onderwijs Aalsmeer

A.J.M. Jansen AAG

Functie in bestuur bestuurslid
Hoofdfunctie directeur
Nevenfuncties bestuurslid (penningmeester) VvE Westpier, bestuurslid (secretaris) VvE Federatie Parkeren Westkeetshaven, bestuurslid Parkeergarage II Westkeetshaven, bestuurslid Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf, vereffenaar Pensioenfonds Schoen- en Lederwaren in liquidatie, lid geschillencommissie Stichting Pensioenfonds Openbare Apothekers

drs. R. Oosterhout

Functie in bestuur bestuurslid

Hoofd functie -
Nevenfuncties lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds voor de Woningcorporaties, bestuurslid Stichting Sligro Food Group Pensioenfonds, bestuurslid belangenorgaan Holland Casino

mr. N.E. Bijholt
Functie in bestuur bestuurslid
Hoofd functie kandidaat-notaris

mr. L. de Leede
Functie in bestuur bestuurslid
Hoofd functie -
Nevenfuncties bestuurslid Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf, bestuurslid Bedrijfstakpensioenfonds Levensmiddelen, bestuurslid Humanistisch Verbod, bestuurslid Stichting Mainline

P.C. Molenaar
Functie in bestuur bestuurslid
Hoofd functie -
Nevenfuncties bestuurslid PNO Media, bestuurslid Stichting Pensioenfonds Lloyd's Register Nederland, lid raad van toezicht Het Nederlands Pensioenfonds, voorzitter beleggingscommissie Roba Pensioenfonds, adviseur beleggingscommissie Stichting Pensioenfonds Allianz Nederland, adviseur beleggingscommissie Monuta Verzekering, adviseur beleggingscommissie RABO PGGM PPI, lid visitatiecommissie Pensioenfonds KAS BANK, lid raad van toezicht Darwin Depository Services

Verantwoordingsorgaan

Samenstelling verantwoordingsorgaan per 31 december 2019:

mr. J. Nobel, voorzitter
mr. E.S. van Buiten, secretaris
M. Lievestro
mr. J.W.A.P. Michels
mr. J.P.A.L. Oosterhuis
M. Rosenkrantz-Koeslag
mr. M.T.F. van Schaijk

11.3 Nadere gegevens leden bestuursorganen

Raad van toezicht

Naam	m/v	Geboortejaar	Zittingsrooster	Termijn
drs. P. Braams (voorzitter)	m	1958	2018 - 2021	1 ^e
drs. C.A.M. van Eggermond	v	1963	2017 - 2021	1 ^e
drs. X.J. den Uyl	m	1953	2017 - 2020	1 ^e

Bestuur

Naam	m/v	Geboortejaar	Zittingsrooster	Termijn
mr. E.P. Greup	m	1954	2017 - 2020	1 ^e
mr. N.E. Bijlholt	v	1982	2018 - 2022	1 ^e
mr. M.A. van Gaalen	m	1972	2017 - 2020	1 ^e
A.J.M. Jansen AAG	m	1958	2018 - 2021	1 ^e
drs. R. Oosterhout	m	1954	2019 - 2023	2 ^e
mr. L. de Leede	v	1962	2019 - 2023	1 ^e
P.C. Molenaar	m	1962	2019 - 2023	1 ^e

Verantwoordingsorgaan

Naam	m/v	Geboortejaar
mr. E.S. van Buiten	v	1959
M. Liestro	v	1986
mr. J.W.A.P. Michels	v	1973
mr. J. Nobel	m	1979
mr. J.P.A.L. Oosterhuis	m	1963
M. Rosenkrantz-Koeslag	v	1950
mr. M.T.F. van Schaijk	v	1987

11.4 Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, die hiermee normen formuleren voor 'goed pensioenfondsbestuur'. In het onderstaande overzicht zijn de normen per thema opgenomen. Als het fonds niet (geheel) voldoet, wordt dit toegelicht.

Thema 1: vertrouwen waarmaken

Zij die voor het pensioenfonds verantwoordelijkheid dragen maken het in hen gestelde vertrouwen waar. Dat blijkt vooral uit adequaat bestuur, verantwoord beleggingsbeleid en zorgvuldig risicomanagement.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
1	Het bestuur voert de regeling naar beste vermogen uit, in een evenwichtige afweging van belangen, en heeft hiervoor de eindverantwoordelijkheid.	Ja
2	Het bestuur is verantwoordelijk en zorgt voor de uitvoering van de pensioenregeling. Het heeft een visie op die	Ja

	uitvoering, stelt eisen waaraan deze moet voldoen en bepaalt welk kostenniveau aanvaardbaar is.	
3	Het bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt zo nodig bij.	Ja
4	Bij alle besluiten legt het bestuur duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen.	Ja
5	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja
6	Het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en draagt daarbij zorg voor optimaal rendement binnen een aanvaardbaar risico.	Ja
7	Het bestuur zorgt ervoor dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: het bestuur heeft de achterban geraadpleegd over ESG en het ESG-beleid hierop aangepast. Dit beleid wordt in 2020 vertaald naar de beleggingsportefeuille.
8	Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Ook zorgt het ervoor dat het integrale risicomanagement adequaat georganiseerd is.	Ja
9	Het bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	Ja

Thema 2: Verantwoordelijkheid nemen

Het bestuur neemt zijn verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de pensioenregeling.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
10	Het bestuur zorgt voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoering. Hierbij horen passende sturings- en controlemechanismen.	Ja
11	Bij uitbesteding van taken neemt het bestuur in de overeenkomst met de dienstverlener adequate maatregelen op voor als de dienstverlener of een door hem ingeschakelde derde onvoldoende presteert, de overeenkomst niet naleeft, schade veroorzaakt door handelen of nalaten.	Ja
12	Het bestuur zorgt dat het zicht heeft op de keten van uitbesteding.	Ja

13	Het bestuur zorgt ervoor dat het beloningsbeleid van partijen aan wie taken worden uitbesteed, niet aanmoedigt om meer risico's te nemen dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken maakt het bestuur dit onderdeel van de contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitbestedingsovereenkomst of - indien van toepassing - via zijn aandeelhouderspositie.	Ja
14	Het bestuur evalueert jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering en de gemaakte kosten kritisch en spreekt een dienstverlener aan als deze de afspraken niet of onvoldoende nakomt.	Ja

Thema 3: Integer handelen

Het bestuur bevordert een cultuur van integriteit en compliance.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
15	Het bestuur legt de gewenste cultuur vast en stelt een interne gedragscode op.	Ja
16	De leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers ondertekenen de interne gedragscode van het fonds en een jaarlijkse nalevingsverklaring, en zij gedragen zich daarnaar.	Ja
17	Alle nevenfuncties worden gemeld aan de compliance officer.	Ja
18	Tegenstrijdige belangen of reputatierisico's worden gemeld. De leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan, het intern toezicht en andere medebeleidsbepalers vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling. Zij laten zich op hun functioneren toetsen.	Ja
19	Het lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met dat van een ander orgaan binnen het fonds of van de visitatiecommissie.	Ja
20	Het bestuur zorgt dat onregelmatigheden kunnen worden gemeld en dat betrokkenen weten hoe en bij wie.	Ja
21	De organisatie kent een klokkenluidersregeling en bevordert dat ook externe dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. De organisatie zorgt ervoor dat men weet hoe en bij wie kan worden gemeld.	Ja
22	Het bestuur kent de relevante wet- en regelgeving en interne regels, weet hoe het fonds daar invulling aan geeft en bewaakt de naleving (compliance).	Ja

Thema 4: Kwaliteit nastreven

Het fonds stelt hoge kwaliteitseisen, voert daar beleid op en is een 'lerende organisatie'.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
23	Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor zijn functioneren. De voorzitter is eerste aanspreekpunt; hij/zij is als eerste verantwoordelijk voor zorgvuldige besluitvorming en procedures.	Ja
24	Het bestuur waarborgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen opereren.	Ja
25	Ieder bestuurslid heeft stemrecht.	Ja
26	Het bestuur zorgt voor permanente educatie van zijn leden.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: Pensioenfonds Notariaat heeft een algemeen scholingsplan. In 2019 is een start gemaakt met het opstellen van opleidingsplannen voor de individuele bestuursleden.
27	Het bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten.	Ja
28	Het eigen functioneren is voor het bestuur en voor het intern toezicht een continu aandachtspunt. Het bestuur en het intern toezicht evalueren in elk geval jaarlijks het eigen functioneren van het orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betrekken het bestuur en het intern toezicht één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	Ja
29	Het eigen functioneren is voor het belanghebbendenorgaan een continu aandachtspunt. Het belanghebbendenorgaan evalueert in elk geval jaarlijks het functioneren van het eigen orgaan als geheel en van de individuele leden. Hierbij betreft het belanghebbendenorgaan één keer in de drie jaar een onafhankelijke derde partij.	N.v.t.
30	Het eigen functioneren is voor het verantwoordingsorgaan een continu aandachtspunt. Het verantwoordingsorgaan evalueert met enige regelmaat het functioneren van het eigen orgaan.	Ja

Thema 5: Zorgvuldig benoemen

Het fonds handelt zorgvuldig bij (her)benoeming en ontslag, en zorgt voor geschiktheid, complementariteit en diversiteit in de samenstelling van de organen van het fonds.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
31	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja

32	Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Daarbij houdt het bestuur rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het bestuur toetst de geschiktheid van bestuursleden bij het aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap.	Ja
33	In zowel het bestuur als in het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan is er ten minste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: er is wel een diversiteitsbeleid maar geen stappenplan.
34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, het belanghebbendenorgaan en de raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het belanghebbendenorgaan kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Ja
35	Het bestuur, het belanghebbendenorgaan en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het verantwoordingsorgaan houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Ja
36	Het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31, 32 en 33 opgenomen eisen.	Ja
37	Bij de vervulling van een vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen in de diversiteitsdoelstellingen. Het bestuur neemt hierover tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezing van kandidaten.	Gedeeltelijk voldaan Toelichting: binnen de mogelijkheden die het bestuur heeft wordt hieraan invulling gegeven.
38	Het bestuur en het belanghebbendenorgaan toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het verantwoordingsorgaan bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Ja
39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het verantwoordingsorgaan. Een lid van het verantwoordingsorgaan wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	Ja

40	Het bestuur zorgt dat de statuten een schorsingsprocedure kennen.	Ja
----	---	----

Thema 6: Gepast belonen

Het fonds voert een verantwoord en beheerst beloningsbeleid, gericht op kwaliteit, continuïteit en consistentie.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
41	Het pensioenfonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. Dit beleid is in overeenstemming met de doelstellingen van het pensioenfonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	Ja
42	De beloningen staan in redelijke verhouding tot verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag.	Ja
43	Het bestuur is terughoudend als het gaat om prestatiegerelateerde beloningen. Prestatiegerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20 procent van de vaste beloning. Ze zijn niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.	Ja
44	Het bestuur voorkomt dat door een te hoge beloning van de leden van het intern toezicht en een financieel belang een kritische opstelling in de weg staat.	Ja
45	Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of van een lid van het intern toezicht verstrekt het bestuur geen transitie- of ontslagvergoeding. Bij ontslag van een (andere) medebeleidsbepaler moet een eventuele transitie- of ontslagvergoeding passend zijn gelet op de functie en de ontslagreden.	Ja

Thema 7: Toezicht houden en inspraak waarborgen

Het fonds waarborgt intern toezicht op de kwaliteit en integriteit van de bedrijfsvoering.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
46	Intern toezicht draagt bij aan effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan beheerste en integere bedrijfsvoering.	Ja
47	Het intern toezicht betreft deze code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja
48	Leden van het intern toezicht zijn betrokken bij het pensioenfonds en moeten zich zodanig onafhankelijk opstellen dat belangentegenstellingen worden voorkomen. Ze hebben daarbij het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het bestuur.	Ja
49	De raad van toezicht stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.	Ja

50	Het bestuur weegt de aanbevelingen van de raad van toezicht of visitatiecommissie zorgvuldig en motiveert afwijkingen.	Ja
51	Het belanghebbendenorgaan voert zijn taak uit als 'goed huisvader' (m/v) voor alle belanghebbenden.	N.v.t.
52	Het belanghebbendenorgaan zorgt dat de leden onafhankelijk en kritisch kunnen functioneren.	N.v.t.
53	Het belanghebbendenorgaan bewaakt of het bestuur de uitvoeringsovereenkomst of het uitvoeringsreglement en het pensioenreglement juist uitvoert. Ook bewaakt het belanghebbendenorgaan of het bestuur de belangen van de verschillende groepen belanghebbenden evenwichtig afweegt.	N.v.t.
54	Het belanghebbendenorgaan onderneemt actie als het van oordeel is dat het bestuur niet naar behoren functioneert.	N.v.t.
55	Het bestuur gaat een dialoog aan met het verantwoordingsorgaan dan wel het belanghebbendenorgaan bij het afleggen van verantwoording.	Ja
56	Het bestuur draagt de accountant of actuaris die controle uitvoert in beginsel geen andere werkzaamheden op dan controle. Geeft het bestuur wel een andere opdracht, dan vraagt dit zorgvuldige afweging en een afzonderlijke opdrachtformulering.	Ja
57	Het bestuur beoordeelt vierjaarlijks het functioneren van de accountant en de actuaris en stelt het intern toezicht en verantwoordingsorgaan of belanghebbendenorgaan van de uitkomst op de hoogte.	Ja

Thema 8: Transparantie bevorderen

Het fonds streeft openheid na, communiceert over missie, strategie en risico's en legt verantwoording af over gevoerd beleid.

Nr.	Norm	Voldoet het fonds aan de norm?
58	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja
59	Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid.	Ja
60	Het bestuur vervult zijn taak op een transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt ervoor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	Ja
61	Het bestuur legt gemotiveerd vast voor welke wijze van uitvoering is gekozen. Deze informatie is beschikbaar voor de belanghebbenden.	Ja
62	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja

63	Het bestuur stelt beleid vast rond transparantie en communicatie. Het bestuur evalueert dit beleid periodiek en in ieder geval eens per drie jaar.	Ja
64	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja
65	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja

12 BEGRIPPENLIJST

AAA-rating

Classificatie van het laagste kredietrisico ofwel de hoogste kredietwaardigheid van ondernemingen.

Actuariële en bedrijfstechnische nota

De actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) geeft de criteria aan op basis waarvan het (financieel) beleid van een pensioenfonds wordt gevoerd.

Asset liability management (ALM)-studie

Een studie waarbij in onderlinge samenhang de ontwikkeling van de beleggingen en verplichtingen wordt geanalyseerd om het premie-, indexatie- en beleggingsbeleid te toetsen.

Beleggingsmix

De verdeling van beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, zoals aandelen, bedrijfsobligaties en vastrentende waarden met een nadere onderverdeling in binnen- en buitenlandse beleggingen.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.

Collateral

Onderpand in de vorm van kasgeld of effecten waarmee het kredietrisico op tegenpartijen uit hoofde van over-the-counter(OTC)-derivatentransacties wordt beperkt. OTC-contracten zijn financiële contracten die buiten de beurs om worden verhandeld.

Custodian

De custodian is de financiële partij die de effecten bewaart.

Dekkingsgraad

De verhouding tussen het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen, uitgedrukt in een percentage. Het geeft de mate aan waarin het fonds zijn verplichtingen heeft gedekt en wordt gebruikt als indicator voor de financiële positie van een pensioenfonds.

Dekkingstekort

Hiervan is sprake als de solvabiliteit onder de vereiste dekkingsgraad is gekomen. DNB eist dan een herstelplan.

Derivaten

Financiële producten, zoals opties, futures en swaps, die zijn afgeleid van effecten. De prijsontwikkeling is (mede) afhankelijk van de prijsontwikkeling van de onderliggende waarde.

Duration

De gemiddelde gewogen looptijd van kasstromen.

Feitelijke premie

De daadwerkelijk door een pensioenfonds in rekening gebrachte premie.

Financieel Toetsingskader (FTK)

Door de externe toezichthouder opgestelde beleidsregels voor de toetsing van de financiële positie van een pensioenfonds.

Gedempte kostendekkende premie

Om jaarlijkse fluctuaties in de premiebijdrage door schommelingen in de marktrente tegen te gaan, mogen pensioenfondsen bij de vaststelling van de premie uitgaan van een over enkele jaren vast te stellen gemiddeld rekenpercentage. De premiebijdrage die op deze manier wordt vastgesteld, is de gedempte premie.

Herstelplan

Plan van aanpak gericht op het herstel van een dekkingstekort of een reservetekort bij een pensioenfonds. Het bestuur van het pensioenfonds moet het herstelplan indienen bij DNB.

High yield

Dit zijn obligaties van bedrijven of landen met een relatief lage rating. Deze obligaties kennen vanwege het hoge risico een verhoudingsgewijs hoog rendement.

IBNR

Voorzieningen voor schade die zich wel hebben voorgedaan, maar die nog niet gemeld zijn of bekend zijn bij de (her)verzekeraar.

IORP II

De Europese richtlijn IORP II (Institutions for Occupational Retirement Provision) stelt een aantal minimumvereisten aan pensioenfondsen, vooral op het gebied van bestuur en transparantie. Een pensioenfonds moet bijvoorbeeld zorgen voor goede bestuurders die prudent omgaan met het pensioengeld. Verder zijn er eisen aan risicobeheer, personeel en externe aanbieders en op communicatiegebied.

Kostendekkende premie

De in het Financieel Toetsingskader gedefinieerde premie die nodig is om de kosten van de pensioenregeling te dekken. Deze bestaat uit de actuariële premie voor de pensioeninkoop, een opslag voor het bereiken of in stand houden van een vereist eigen vermogen en een opslag voor uitvoeringskosten.

Matchingportefeuille

De matchingportefeuille is dat deel van de portefeuille dat is gericht op vermindering van het renterisico.

Middelloodsysteem

De hoogte van het pensioen is gebaseerd op het gemiddelde salaris van een deelnemer. Het pensioen dat jaarlijks wordt opgebouwd is afhankelijk van het in dat jaar verdiende salaris.

Mimimaal vereist eigen vermogen

Het minimaal vereist eigen vermogen (MVEV) is de ondergrens van het vereist eigen vermogen. Onder deze grens moet het fonds maatregelen treffen om direct weer aan het MVEV te voldoen.

Optie

Het recht, maar niet de verplichting, om een effect gedurende een bepaalde periode of op een bepaalde datum tegen een bepaalde prijs te kopen (calloptie) of te verkopen (putoptie).

Over-the-counter (OTC)

Over-the-counter (OTC)-transacties zijn financiële transacties die niet via de beurs verlopen, maar die direct tussen twee partijen worden afgesloten.

Overlay

De combinatie van derivaten die het doel heeft de balans van het fonds minder gevoelig te maken voor veranderingen in de rente, wisselkoers of prijsveranderingen.

Paritair bestuursmodel

Bij een paritair bestuursmodel kennen de bestuursorganen vertegenwoordigers van de werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden, met de mogelijkheid van externen als vertegenwoordiger van deze geledingen.

Pensioenresultaat

Het pensioenresultaat is afkomstig uit de haalbaarheidstoets. Dit is de toets die uitgevoerd wordt om te beoordelen of het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau in voldoende mate aansluit bij de gewekte verwachtingen over het pensioenresultaat. Het werkelijk te behalen pensioenresultaat van de deelnemers wordt afgezet tegen het pensioenresultaat dat behaald kan worden bij het 100% volgen van de prijsinflatie (zonder het toepassen van verlagingen). Het percentage dat resulteert zegt of de actuele financiële positie en ontwikkelingen voor het fonds een hoger pensioenresultaat opleveren dan het volgen van de koopkracht (percentage hoger dan 100%) of een lager pensioenresultaat dan de koopkracht (percentage lager dan 100%).

Pensioenvermogen

Het eigen vermogen van het fonds, verhoogd met de technische voorzieningen.

Pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen zijn de totale waarde van alle uit te keren pensioenen, nu en in de (verre) toekomst.

Private equity

Effecten van bedrijven die niet aan een beurs zijn genoteerd. De verkoop van private equity is aan strenge regels gebonden. Omdat een markt ontbreekt, moet een belegger zelf een koper vinden als hij zijn aandeel in een dergelijk bedrijf wil verkopen. Het is dus een illiquide belegging.

Returnportefeuille

De returnportefeuille is het deel van de portefeuille dat gericht is op het realiseren van rendement voor de stijging van de dekkingsgraad.

Rentetermijnstructuur (RTS)

De rentetermijnstructuur is een set van rentes voor iedere looptijd.

Reservetekort

Een reservetekort is een situatie waarin een pensioenfonds te weinig buffers heeft om op lange termijn al zijn verplichten na te komen, zoals een volledige verhoging van de pensioenen om het pensioen waardevast te houden.

Swap

Een swap is een derivaat waarbij een partij een bepaalde kasstroom of risico (bijvoorbeeld rente) wisselt tegen dat van een andere partij.

Ultimateforwardrate-methodiek (UFR)

De ultimateforwardrate-methodiek is een methode om een rentecurve voor lange looptijden te bepalen. In het geval van de waardering van pensioenverplichtingen gaat het om de zogeheten forward rates van de door DNB gepubliceerde FTK-rentetermijnstructuur, die gebaseerd is op de swapmarkt.

Vastrentende waarden

Verzamelnaam voor beleggingen waarvoor in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd gelden. Voorbeelden van vastrentende waarden zijn obligaties, onderhandse leningen en hypotheekleningen. Deze beleggingen worden ook wel als risicomijdend aangeduid.

Vereist eigen vermogen (VEV)

De buffer die een pensioenfonds moet aanhouden voor de vereiste zekerheid dat de onvoorwaardelijke pensioenen ook daadwerkelijk worden uitgekeerd. Het vereist eigen vermogen wordt zodanig vastgesteld dat de kans, dat er binnen een jaar een situatie van dekkingstekort ontstaat, kleiner is dan 2,5%.

Verzekeringstechnisch risico

Risico van negatieve verzekeringstechnische resultaten, zoals het langlevensrisico. Dit risico is afhankelijk van de gemiddelde leeftijd (hoe lager de gemiddelde leeftijd, hoe hoger de onzekerheid), de omvang van het fonds (hoe groter het fonds, hoe lager de opslag) en de pensioenregeling.

→ www.pensioenfondsnotariaat.nl

PENSIOENFONDS
NOTARIAAT